15 İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN

KARDEŞLİK HUKUKU

HÜCCETÜ'L-İSLÂM

İMAM GAZÂLÎ

SEMERKAND

SEMERKAND

İstanbul 2020

SEMERKAND: 357
Gazâlî Kitaplığı: 15
yayin@semerkand.com
ISBN: 978-605-159-551-1

Yazar : İmam Gazâlî
Tercüme : Prof. Dr. Dilaver Selvi
Editör : Siraceddin Önlüer
Dinî Tashih : Muhammed Danışman
Eser Sazak
Mustafa Uslu
Abdülhakim Ölmez
İmla Tashihi : Mehmet Günyüzlü
Kapak : Serhat Özalp
İç Tasarım : M. Vehbi Ümit
Baskı : Çınar Mat. ve Yay. San.
Tic. Ltd. Şti.
Yüzyıl Mah.
Matbaacılar Cad.
Ata Han
No. 34 Kat. 4-5
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
(yaygın dağıtım)

Nisan 2020, İstanbul
1. Baskı

© Bu eserin tüm yayın hakları
Semerkand Basım Yayın Dağıtım A.Ş.'ye aittir.

GENEL DAĞITIM

TÜRKİYE: Eyüpsultan Mah. Esma Sokak. No. 3 Samandıra-Sancaktepe-İstanbul
Tel: 0216 564 26 26 **Faks:** 0216 564 26 36 online satış: www.semerkandpazarlama.com

AVRUPA EROL Medien GmbH Kölner Str. 256 51149 Köln
Tel: 02203/369490 **Fax:** 02203/3694910 www.semerkandonline.de

İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN

KARDEŞLİK HUKUKU

HÜCCETÜ'L-İSLÂM

İMAM GAZÂLÎ

Tercüme
Prof. Dr. Dilaver Selvi

SEMERKAND

İÇİNDEKİLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

GİRİŞ

Hamdolsun yüce Allah'a. O Allah ki, seçilmiş kullarına özel lutuf ve ihsanlarını bol bol verdi; onların kalplerini kaynaştırdı da O'nun nimeti (rahmeti ve desteği) sayesinde kardeş oldular. Onların göğüslerinden kini çıkarıp attı; böylece dünyada sadık arkadaş ve sırdaş, ahirette ise refik ve dost oldular.

Allah'ın sonsuz salât ve selâmı, seçilmiş peygamberi Hz. Muhammed'e ve kendisine tâbi olan; söz, fiil, adalet ve ihsanda ona uyan âline ve ashabına olsun.

Bundan sonra deriz ki: Allah Teâlâ için birbirini sevmek ve O'nun dininde kardeş olmak, Allah'a yakınlık sebeplerinin en faziletlisidir ve kendisinden fayda görülen taatlerin en güzelidir. Bu kardeşliğin birtakım şartları vardır. Bu şartları koruyanlar, Allah Teâlâ için birbirini

sevenlere katılırlar. Onda ayrıca birtakım haklar vardır ki, onlara riayet etmek suretiyle kardeşlik bozuk hallerden uzak olur ve şeytanın hilelerinden kurtulur. Bu haklar korunduğunda Allah Teâlâ'ya yakınlık elde edilir; onlar muhafaza edilerek yüksek derecelere ulaşılır. Biz, bu kitapta hedefe aldığımız konuları üç bölümde açıklayacağız:

Birinci bölüm, Allah Teâlâ için dostluk ve kardeşliğin fazileti, şartları, dereceleri ve faydaları hakkındadır.

İkinci bölüm, sohbetin (kardeşlerle birlikte olmanın ve yaşamanın) hakları, edepleri ve gerekleri hakkındadır.

Üçüncü bölüm, müslüman, akraba, komşu ve hizmetçi haklarıyla, onlarla irtibatlı olan kimselerle geçimin nasıl olacağı hakkındadır.

ALLAH İÇİN DOSTLUK ve KARDEŞLİĞİN FAZİLETİ, ŞARTLARI, DERECELERİ ve FAYDALARI

DOSTLUK ve KARDEŞLİĞİN FAZİLETİ

Bil ki, ülfet (dostluk ve kaynaşma) güzel huyun meyvesidir; ayrılık ise kötü huyun neticesidir. Güzel huy ve ahlâk; birbirini sevmeyi, kaynaşmayı ve uyumu gerektirir. Kötü huy ise; nefreti, hasedi ve birbirine sırt çevirmeyi getirir. Ağaç güzel olursa, meyve de güzel olur. Güzel ahlâkın dindeki fazileti açıktır. O, Allah Teâlâ'nın, kendisiyle Peygamber'ini [sallallahu aleyhi vesellem] övdüğü bir haslettir. Allah Teâlâ,

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾

"(Resûlüm!) Şüphesiz sen, çok büyük bir ahlâk üzeresin" (Kalem 68/4) buyurmuştur.

Hz. Peygamber de [sallallahu aleyhi vesellem],

أَكْثَرُ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ، تَقْوَى اللهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

"İnsanların cennete girmesini en fazla sağlayan şey, Allah korkusu ve güzel ahlâktır"[1] buyurmuştur.

Üsâme b. Şerîk [radıyallahu anh] demiştir ki: Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Yâ Resûlallah, insana verilen en hayırlı şey nedir?" diye sorduk. Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

خُلُقٌ حَسَنٌ

"Güzel ahlâktır"[2] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَحَاسِنَ الْأَخْلَاقِ

"Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."[3]

أَثْقَلُ مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ خُلُقٌ حَسَنٌ

"Teraziye konulacak en ağır şey, güzel ahlâktır."[4]

مَا حَسَّنَ اللهُ خَلْقَ امْرِىءٍ وَخُلُقَهُ فَطَعَمَهُ النَّارُ

---

1 Tirmizî, Birr, 62 (nr. 2004); İbn Mâce, Zühd, 29 (nr. 4246).

2 İbn Mâce, Tıb, 1 (nr. 3436); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/278.

3 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/381; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/613; ayrıca bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 283; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/191.

4 Ebû Davud, Edeb, 8 (nr. 4799); Tirmizî, Birr, 62 (nr. 2003).

"Allah Teâlâ, yaratılışını ve ahlâkını güzelleştirdiği birini ateşe yedirmez."[5]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Ebû Hüreyre'ye [radıyallahu anh],

يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، عَلَيْكَ بِحُسْنِ الْخُلُقِ

"Ey Ebû Hüreyre, güzel ahlâka sarıl" buyurdu. Ebû Hüreyre,

"Ey Allah'ın resûlü, güzel ahlâk nedir?" diye sorunca, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ، وَتَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَتُعْطِي مَنْ حَرَمَكَ

"Senden alakayı kesene sen gidersin, sana zulmedeni affedersin ve sana vermeyene sen verirsin (işte güzel ahlâk budur)"[6] buyurdu.

Güzel ahlâkın neticesinin, kaynaşmak ve soğukluğu gidermek olduğu malumdur. Sevgi ne kadar güzel ve hoş olursa, meyvesi de o derece güzel ve tatlı olur. Nasıl böyle olmasın ki, Allah için kaynaşmanın bizzat kendisi övülmüştür. Özellikle iki kişiyi birbirine bağlayan bağ, takva, din ve Allah sevgisi olunca, bu son derece övülmeye layık bir durumdur. Bu konudaki âyet, hadis ve haberler onun faziletini anlatmaya yeterlidir ve anlayanı ikna edicidir.

Allah Teâlâ, insanlara ihsan ettiği birbiriyle kaynaşma nimetinin büyüklüğünü açıklamak için şöyle buyurmuştur:

---

5 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 6776; İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/82; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7678; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 3/226.

6 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7725. Hadisin Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] dışında değişik rivayetleri vardır.

لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مَٓا اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْ

"Eğer sen yeryüzünde bulunan her şeyi verseydin, yine de onların kalplerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını kaynaştırdı" (Enfâl 8/63).

Allah Teâlâ diğer bir âyette şöyle buyurmuştur:

فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٓ اِخْوَانًا

"O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz" (Âl-i İmrân 3/103). Yani kalplerinizi kaynaştırmasıyla kardeş oldunuz.

Allah Teâlâ, ayrılıp parçalanmayı kötüleyip ondan sakındırarak şöyle buyurmuştur:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُواۖ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَٓاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٓ اِخْوَانًاۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

"Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a, İslâm'a) sımsıkı sarılın; dağılıp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz bir zamanlar birbirinize düşman idiniz; O gönüllerinizi birleştirdi, O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun (tehlikenin) tam kenarında idiniz, O sizi kurtardı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki, doğru yolu bulasınız" (Âl-i İmrân 3/103).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَقْرَبَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا، اَلْمُوَطَّئُونَ أَكْنَافًا الَّذِينَ يَأْلَفُونَ وَيُؤْلَفُونَ

"Sizin bana en yakın (en sevimli) olanınız, ahlâk olarak en güzel olanınızdır. Onlar, boyunları bükük (alçak gönüllü), herkesle rahatça kaynaşan ve kendileriyle kolayca kaynaşılan kimselerdir."[7]

اَلْمُؤْمِنُ إِلْفٌ مَأْلُوفٌ وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ

"Mümin, herkesle kaynaşan ve kendisiyle kolayca kaynaşılan kimsedir. Kimseyle kaynaşmayan ve kendisiyle kaynaşılmayan kimsede hayır yoktur."[8]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] dinde kardeşliği överek şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَرَادَ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا رَزَقَهُ خَلِيلًا صَالِحًا إِنْ نَسِيَ ذَكَّرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ

"Allah Teâlâ kime hayır murat ederse, ona salih bir dost nasip eder; o, (Allah'ı ve hayrı) unutursa bu dostu ona hatırlatır; hatırlarsa yardım eder."[9]

---

7 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 835; İbn Ebü'd-Dünyâ, *es-Samtü ve Âdâbü'l-Lisân*, nr. 255; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/21; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5215.

8 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/335; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/23; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8119-8121; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 5/432.

9 İlk kısmı biraz değişik olarak bk. Ebû Davud, Harâc, 4 (nr. 2932); Nesâî, Bîat, 33 (nr. 4215); Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/13.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْأَخَوَيْنِ إِذَا الْتَقَيَا مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغْسِلُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَمَا الْتَقَى مُؤْمِنَانِ قَطُّ إِلَّا أَفَادَ اللهُ أَحَدَهُمَا مِنْ صَاحِبِهِ خَيْرًا

"Allah için birbirini seven iki kardeşin misali, biri diğerini yıkayan iki el gibidir. İki mümin karşılaştığı zaman Allah Teâlâ muhakkak birinden diğerine bir hayır ve fayda dokundurur."[10]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Allah için kardeşliğe teşvik ederek şöyle buyurmuştur:

مَنْ اٰخَى أَخًا فِي اللهِ رَفَعَهُ اللهُ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ لَا يَنَالُهَا بِشَيْءٍ مِنْ عَمَلِهِ

"Kim, Allah için bir kardeş edinirse; Allah Teâlâ o kulu cennette herhangi bir ameliyle ulaşamayacağı bir dereceye yükseltir."[11]

Ebû İdris el-Havlânî [rahmetullahi aleyh], Muâz b. Cebel'e [radıyallahu anh],

"Ben seni Allah için seviyorum" dediğinde, Hz. Muâz, ona şöyle demiştir:

---

10 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 6411; İbn Şâhin, *et-Tergîb fî Fezâili'l-A'mâl*, nr. 433; Ali el-Müttakî, *Kenzül-Ummâl*, nr. 765. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/13-14; Selmân-ı Fârisî'ye [radıyallahu anh] ait bir söz olarak bk. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 21/44.

11 Biraz değişik lafızla bk. İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-İhvân*, nr. 26. Muhammed b. Sûk'tan gelen bir rivayet için bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 5/7; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/14. Aynı konuda bir hadis için bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 454.

"Müjde sana, müjde! Ben, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

يُنْصَبُ لِطَائِفَةٍ مِنَ النَّاسِ كَرَاسِيُّ حَوْلَ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وُجُوهُهُمْ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، يَفْزَعُ النَّاسُ وَهُمْ لَا يَفْزَعُونَ، وَيَخَافُ النَّاسُ وَهُمْ لَا يَخَافُونَ، وَهُمْ أَوْلِيَاءُ اللهِ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

'Kıyamet günü birtakım insanlar için arşın etrafında kürsüler (tahtlar) kurulur. Yüzleri ayın on dördü gibi parlar. O günde insanlar endişe içindedirler, onlar ise hiçbir şeyden çekinmezler. İnsanlar korku içindedirler; onlar ise korkmazlar. Onlar, yüce Allah'ın kendilerine hiçbir korku ve üzülme olmayan dostlarıdır.' Peygamber Efendimiz'e [sallallahu aleyhi vesellem],

'Onlar kimlerdir?' diye sorulduğunda, şu cevabı verdi:

هُمُ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ تَعَالَى

'Onlar Allah Teâlâ için birbirini sevenlerdir.'"[12]

Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] rivayetinde ise, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ حَوْلَ الْعَرْشِ مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ، عَلَيْهَا قَوْمٌ لِبَاسُهُمْ نُورٌ، وَوُجُوهُهُمْ نُورٌ، لَيْسُوا بِأَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ، يَغْبِطُهُمُ النَّبِيُّونَ وَالشُّهَدَاءُ

12 bk. Ebû Davud, Büyû', 78 (nr. 3527); Mâlik, *el-Muvatta*, 2/953; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/238; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/169; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 577; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/278-279.

"Arşın etrafında nurdan yapılmış birtakım minberler (yüksek tahtlar) vardır. Üzerinde birtakım insanlar bulunur; onların giysileri nurdur, yüzleri de nur gibi parlamaktadır. Onlar peygamber ve şehid değillerdir, fakat peygamber ve şehidler kendilerine gıpta (hayranlık ve takdir) ile bakarlar." Ashap,

"Ey Allah'ın resûlü, onların vasıflarını bize tanıtır mısınız" dediklerinde, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

هُمُ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ، وَالْمُتَجَالِسُونَ فِي اللهِ، وَالْمُتَزَاوِرُونَ فِي اللهِ

"Onlar Allah için birbirini seven, Allah için birbirleriyle oturan ve Allah için birbirlerini ziyaret eden kimselerdir."[13]

Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

مَا تَحَابَّ اثْنَانِ فِي اللهِ إِلَّا كَانَ أَحَبُّهُمَا إِلَى اللهِ أَشَدَّهُمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ

"Allah için birbirini seven iki kimsenin Allah'a en sevimli olanı, arkadaşını en fazla sevendir."[14]

Denilmiştir ki: "Yüce Allah için birbirini seven iki kimseden birinin ahirette makamı diğerinden daha yüksek olur; makamı aşağı olan kimse onun makamına yükseltilir ve kendisine katılır. Aynen ahirette çocukların anne ba-

13 Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 6/362; Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, 2/326; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/372.

14 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 3419; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/171; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 566; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9048, 9049; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/276.

balarına, ailelerin birbirlerine katıldığı gibi. Şüphesiz Allah Teâlâ için kurulan kardeşlik, doğum yoluyla oluşan kardeşlikten aşağı değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَٓا اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ

"İman edenler ve zürriyetlerinden iman ederek onlara tâbi olanlar var ya, onların zürriyetlerini kendilerine katarız; biz onların amelinden de hiçbir şey eksiltmeyiz" (Tûr 52/21).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: حَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَزَاوَرُونَ مِنْ أَجْلِي، وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَحَابُّونَ مِنْ أَجْلِي، وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَبَاذَلُونَ مِنْ أَجْلِي، وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَنَاصَرُونَ مِنْ أَجْلِي

"*Allah Teâlâ, 'Benim için birbirini ziyaret eden, birbirini seven, birbirine infak ve ihsanda bulunan ve birbirlerine yardım edenlere muhabbetim hak oldu' buyuruyor.*"[15]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ بِجَلَالِي؟ الْيَوْمَ أُظِلُّهُمْ فِي ظِلِّي، يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي

"*(Allah Teâlâ kıyamet gününde), 'Benim yüceliğim için birbirlerini sevenler nerededir? Arşımın gölgesinden*

15 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/386; İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 716.

başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bugünde onları onun gölgesinde gölgelendireceğim' buyurur."[16]

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: إِمَامٌ عَادِلٌ، وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ بِالْمَسَاجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللهِ، اجْتَمَعَا عَلَى ذَلِكَ وتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ حَسَبٍ وَجَمَالٍ، فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ اللهَ تَعَالَى، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ

"Yedi sınıf insan vardır ki, Allah Teâlâ arşının gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde onları onun gölgesinde gölgelendirecektir:

1. *Adaletli devlet lideri,*

2. *Allah'a ibadet ederek yetişen genç,*

3. *Mescidlerden çıktıktan sonra dönene kadar kalbi mescidlere bağlı olan kimse,*

4. *Allah için birbirini severek bu uğurda bir araya gelip bu uğurda ayrılan kişiler,*

5. *Tek başına kaldığında Allah'ı anarak göz yaşı döken kimse,*

6. *Mevki ve güzellik sahibi bir kadının zina teklifini, 'Ben Allah'tan korkarım' diyerek reddeden kimse,*

16 Müslim, Birr, 12 (nr. 2566); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/237.

7. *Sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek kadar gizli sadaka veren kimse."*[17]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

مَا زَارَ رَجُلٌ رَجُلاً فِي اللهِ شَوْقًا إِلَيْهِ وَرَغْبَةً فِي لِقَائِهِ، إِلَّا نَادَاهُ مَلَكٌ مِنْ خَلْفِهِ: طِبْتَ وَطَابَتْ لَكَ الْجَنَّةَ

"Kim Allah rızası için sevdiği bir din kardeşini, ona şevkinden ve kendisine kavuşma rağbetinden dolayı ziyaret ederse, muhakkak arkasından bir melek, 'Çok hoş bir iş yaptın; cennet de senin için güzel bir hediye oldu' diye seslenir."[18]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ رَجُلاً زَارَ أَخًا لَهُ فِي اللهِ، فَأَرْصَدَ اللهُ لَهُ مَلَكًا، فَقَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ؟ قَالَ: أُرِيدُ أَنْ أَزُورَ أَخِي فُلَانًا، فَقَالَ: لِحَاجَةٍ لَكَ عِنْدَهُ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: لِقَرَابَةٍ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَبِنِعْمَةٍ لَهُ عِنْدَكَ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَبِمَ؟ قَالَ: أُحِبُّهُ فِي اللهِ، قَالَ: فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ يُخْبِرُكَ بِأَنَّهُ يُحِبُّكَ بِحُبِّكَ إِيَّاهُ، وَقَدْ أَوْجَبَ لَكَ الْجَنَّةَ

---

17 Buhârî, Zekât, 16 (nr. 660); Müslim, Zekât, 91 (nr. 1031); Tirmizî, Zühd, 53 (nr. 2391); Nesâî, Âdâbü'l-Kudât, 2 (nr. 5395); Dârimî, Büyû', 50; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 1/73; 2/439.

18 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 709; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/203; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 4140. (Şevk ve rağbet kısmı hariç). Konuyla ilgili ayrıca bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 346; Tirmizî, Birr, 64 (nr. 2008); İbn Mâce, Cenâiz, 2 (nr. 1443); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 2961; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/326, 344; Begavî, *Mesâbihü's-Sünne*, nr. 3899.

"Allah için sevdiği bir kardeşini ziyarete giden kimsenin yoluna Allah bir melek koyar. Melek adama,

'Nereye gidiyorsun?' diye sorar. Adam,

'Falanca din kardeşimi ziyarete gidiyorum' der. Melek,

'Onunla göreceğin bir ihtiyacın mı var?' diye sorar. Adam,

'Hayır' der. Melek,

'Onunla aranda bir akrabalık var da onun için mi gidiyorsun?' der. Adam,

'Hayır' der. Melek,

'Onun sana maddi bir iyiliği dokundu da teşekküre mi gidiyorsun?' der. Adam,

'Hayır' der. Melek,

'O halde ne için gidiyorsun?' diye sorar. Adam,

'Ben onu Allah için seviyorum (ve bunun için ziyarete gidiyorum)' der. Bunun üzerine melek,

'Ben Allah Teâlâ'nın sana gönderdiği bir elçisiyim. Sana, senin o adamı sevdiğin gibi Allah'ın da seni sevdiğini ve cenneti sana vâcip kıldığını haber vermeye geldim' der."[19]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ اَلْحُبُّ فِي اللهِ وَالْبُغْضُ فِي اللهِ

19 Müslim, Birr, 12 (nr. 2567). Benzer bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/292.

"İmanın en sağlam bağı, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir."[20]

Bu hadise göre, kişinin Allah Teâlâ için sevdiği arkadaş ve kardeşleri olduğu gibi, O'nun için kızdığı düşmanlar da olmalıdır.

Rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ önceki peygamberlerden birine şöyle vahyetmiştir:

"Dünyaya karşı zühd sahibi olmanla (ondan gönlünü çekmenle) acilen rahata ulaştın. Bütün varlığın ile bana yönelmenle, zatımla izzet ve şeref buldun. Fakat sen hiç benim için birine düşman oldun mu ve benim için birini dost edindin mi (ona bak!)."[21]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle dua ederdi:

اَللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْ لِفَاجِرٍ عَلَيَّ مِنَّةً، فَتَرْزُقَهُ مِنِّي مَحَبَّةً

"Allahım, bana bir fâcirin iyiliğini nasip etme ki kalbim onu sevmesin."[22]

Rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetmiştir:

---

20 Ebû Davud, Sünnet, 3 (nr. 4599); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/286; 5/146; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/171; Tayâlisî, *el-Müsned*, nr. 747; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 13-14; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/88-89.

21 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/317; Dîneverî, *el-Mücâlese ve Cevâhiri'l-İlm*, s. 166.

22 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 2011. Ayrıca İbn Merdûye tefsirinde rivayet etmiştir. bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 6/732.

"Gök ve yer ehlinin ibadetini yapsan fakat kalbinde Allah Teâlâ için bir sevgi ve O'nun için bir kızma bulunmasa, bu yaptığın ibadetin sana bir faydası olmaz."[23]

Hz. İsa [aleyhisselâm] bir gün, "İsyan edenlere kızarak Allah Teâlâ nezdinde sevilin; onlardan uzaklaşarak Cenâb-ı Hakk'a yaklaşın; onları kızdırarak O'nun rızasını arayın" dedi. Yanındakiler,

"Ey ruhullah, kimlerle oturup kalkalım?" diye sorduklarında, Hz. İsa [aleyhisselâm] şöyle demiştir:

"Görülmesi size Allah'ı hatırlatan, konuşması ilminizi artıran ve ameli ahirete rağbetinizi artıran kimselerle oturup kalkın."[24]

Öncekilerin haberlerinde rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetmiştir:

"Ey İmrân'ın oğlu! Uyanık ol; kendine gerçek dost seç. Dost ve arkadaş edindiğin bir kimse, benim hoşnut olacağım şeylerde sana yardımcı olmuyorsa, bil ki o senin için bir düşmandır."[25]

Allah Teâlâ, Hz. Davud'a [aleyhisselâm],

"Ey Davud! Seni niçin bu şekilde tek başına insanlardan uzaklaşmış bir halde görüyorum!" diye vahyetti. Davud [aleyhisselâm],

"İlâhî! Senin için halkı terkettim" dedi. O zaman yüce Allah ona şöyle vahyetti:

---

23 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 47/445.

24 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 355.

25 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 437.

"Ey Davud! Kendine dost seçerken uyanık ve dikkatli ol. Benim razı ve hoşnut olacağım işlerde sana yardımcı olmayan hiç kimse ile yakın dost olma; bu haliyle o senin için bir düşmandır; kalbini katılaştırır, seni benden uzaklaştırır."

Hz. Davud [aleyhisselâm] ile ilgili haberlerden birinde, Davud [aleyhisselâm],

"Yâ Rabbi, bütün insanların beni sevmesini ve seninle aramı sağlam kılmayı nasıl başarırım?" diye sorunca, Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "İnsanlarla ahlâklarına (hallerine) uygun şekilde muamele et ve benimle senin arandaki işlerini düzelt."[26]

Bu haberlerin birinde, "Dünya ehliyle muamelende dünya ahlâkına, ahiret ehli ile muamelende ise ahiret ahlâkına uy" denilmiştir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَحَبَّكُمْ إِلَى اللهِ الَّذِينَ يَأْلَفُونَ وَيُؤْلَفُونَ، وَإِنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَى اللهِ
اَلْمَشَّاءُونَ بِالنَّمِيمَةِ الْمُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْإِخْوَانِ

"Sizin Allah Teâlâ'ya en sevimli olanlarınız, insanlarla kolayca kaynaşan ve kendisiyle kaynaşılan kimselerdir. Allah Teâlâ'ya en sevimsiz olanlarınız ise, insanların arasını bozmak için laf taşıyan ve kardeşlerin arasını açan kimselerdir."[27]

---

26 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Müdârâtü'n-Nâs*, nr. 43.

27 İbn Ebü'd-Dünyâ, *es-Samt ve Âdâbü'l-Lisân*, nr. 255; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 7693; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 1/399; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/21; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5215.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِلّٰهِ مَلَكًا نِصْفَهُ مِنَ النَّارِ وَنِصْفَهُ مِنَ الثَّلْجِ، يَقُولُ: اَللّٰهُمَّ كَمَا أَلَّفْتَ بَيْنَ الثَّلْجِ وَالنَّارِ كَذَلِكَ أَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

"Allah Teâlâ yarısı kardan ve yarısı ateşten olan bir melek yaratmıştır. Bu melek, 'Allahım, şu kar ile ateşi birleştirdiğin gibi, salih kullarının kalplerini de birleştir' diye dua eder."[28]

مَا أَحْدَثَ عَبْدٌ أَخًا فِي اللّٰهِ إِلَّا أَحْدَثَ لَهُ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ

"Kul Allah Teâlâ için yeni bir kardeş edindiğinde, Allah Teâlâ ona cennette yeni bir derece verir."[29]

اَلْمُتَحَابُّونَ فِي اللّٰهِ عَلَى عَمُودٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ فِي رَأْسِ الْعَمُودِ سَبْعُونَ أَلْفَ غُرْفَةٍ، يَشْرُفُونَ عَلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ يُضِيءُ حُسْنُهُمْ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ لِأَهْلِ الدُّنْيَا، فَيَقُولُ أَهْلُ الْجَنَّةِ: اِنْطَلِقُوا بِنَا نَنْظُرْ إِلَى الْمُتَحَابِّينَ فِي اللّٰهِ فَيُضِيءُ حُسْنُهُمْ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ، عَلَيْهِمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٍ مَكْتُوبٍ عَلَى جِبَاهِهِمْ اَلْمُتَحَابُّونَ فِي اللّٰهِ

"Allah Teâlâ için birbirini sevenler, cennette kırmızı yakuttan yapılmış yüksek sütunlarda bulunurlar. Her sütunun içinde yetmiş bin oda bulunur. Oradan cennet

---

28 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/21-22; Ebü'ş-Şeyh, *Kitâbü'l-Azame*, nr. 487-488.

29 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-İhvân*, nr. 26; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/14. Aynı konuda bir hadis için bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 454.

ehline bakarlar. Güneşin dünyadakileri aydınlattığı gibi, onların güzelliği de cennet ehlini aydınlatır. Cennet ehli, 'Gelin, Allah için birbirlerini seven şu kimselere bakalım' derler. Güneşin âlemi aydınlattığı gibi, onların güzelliği de cennet ehlini aydınlatır. Üzerlerinde yeşil atlastan yapılmış elbiseler vardır ve alınlarında, 'Bunlar, Allah için birbirini sevenlerdir' ibaresi yazılıdır."[30]

Konuyla İlgili Haberler

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Allah için kardeşler edinmeye bakın. Çünkü onlar dünyada ve ahirette destektir. Cehennem ehlinin, *'Şimdi bizim için ne şefaat edecek kimse var ne de candan bir dost'* (Şuarâ 26/100-101) sözlerini işitmedin mi?"

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Allah'a yemin ederim ki gündüzlerimi oruç tutmakla, gecelerimi de ibadetle geçirsem ve tüm kıymetli mallarımı Allah yolunda infak etsem fakat öleceğim günde kalbimde Allah'a itaat edenlere karşı bir sevgi ve O'na isyan edenlere karşı da bir buğz olmasa, bütün bu yaptıklarımın bana bir faydası olmaz."

İbnü's-Semmâk [rahmetullahi aleyh], ölüm sekeratı esnasında Allah Teâlâ'ya şöyle yalvardı:

"Allahım, sana isyan ettiğim zamanlarda bile sana itaat edenleri sevdiğimi biliyorsun. Bu sevgimi sana yakınlaşmam için bir vesile kıl."

---

30 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 35236; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/473; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 24707; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/22.

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] ise onun tam tersine şöyle demiştir: "Ey âdemoğlu, sakın, 'Kişi sevdiği ile beraberdir' sözü seni aldatmasın. Çünkü salihlerin arasına ancak güzel amellerle katılabilirsin. Şüphesiz yahudi ve hıristiyanlar da peygamberlerini sevdiklerini söylerler fakat (halleri ve amelleri kötü olduğu için ahirette) onlarla birlikte değillerdir."

Bu söz, sevilen kimseye bazı amellerinde yahut tümünde uymaksızın sevginin tek başına yarar sağlamayacağına bir işarettir.

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] bir sözünde demiştir ki: "Firdevs cennetine girmek; peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerle birlikte Rahmân'ın civarında (özel yakınlığında) bulunmak istersin! Peki, bunu hangi amelle istiyorsun? Hiç Allah için bir şehvetini terkettin mi? Hiç Allah Teâlâ için öfkeni tuttun (kinini yuttun) mu? Senden alakayı kesen akrabanla Allah Teâlâ için irtibat kurdun mu? Hiç, Allah Teâlâ için bir din kardeşinin hatasını affettin mi? (İnkârda veya isyanda ısrar eden) Bir yakınından Cenâb-ı Hak için uzaklaştın mı? (Bedenen ve neseben) Senden uzakta olan (itaatkâr) bir kimseyi Hak Teâlâ için kendine yaklaştırdın mı (onu Allah için sevdin mi)?"[31]

Rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm],

"Ey Musa, hiç benim için amel ettin mi?" diye vahyetti. Hz. Musa [aleyhisselâm],

31 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/85, 90.

"İlâhî, senin için namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka ve zekât verdim" dedi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Namaz senin için bir delildir, oruç senin için bir kalkandır, sadaka bir gölge, zikir ise nurdur. Benim için hangi ameli yaptın?" Bunun üzerine Hz. Musa [aleyhisselâm],

"İlâhî, bana senin için olan ameli göster" deyince, Allah Teâlâ,

"Ey Musa, hiç benim rızam için birini dost edindin mi ve benim için birine düşman oldun mu?" buyurdu.

Böylece Hz. Musa [aleyhisselâm], amellerin en faziletlisinin Allah rızası için sevmek ve Allah rızası için kızmak olduğunu anladı.[32]

İbn Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir adam Kâbe'de rükün ile makam arasında yetmiş sene Allah Teâlâ'ya ibadet yapsa, Cenâb-ı Hak kıyamet gününde onu sevdikleriyle beraber diriltir."[33]

Hz. Hasan b. Ali [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Fâsık birinden ilişiği kesip uzak durmak, Allah Teâlâ'ya yakınlıktır."

Adamın biri, Muhammed b. Vâsi'e [rahmetullahi aleyh], "Seni Allah rızası için seviyorum" dedi. Hazret ona,

"Beni kendisi için sevdiğin Allah Teâlâ da seni sevsin" dedikten sonra yüzünü yana çevirerek şöyle dua etti:

---

32 Dîneverî, *el-Mücâlese ve Cevâhiri'l-İlm*, s. 166; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/317. Benzer bir rivayet.

33 Dârimî, *es-Sünen*, nr. 318, 319. Benzer bir söz olarak Hz. Ali ve Hz. Selmân'dan [radıyallahu anhümâ].

"Allahım, senin rızan için sevilirken, senin kendisine kızdığın biri olmaktan sana sığınırım."[34]

Bir adam Davud et-Tâî'nin [rahmetullahi aleyh] yanına geldi. Davud et-Tâî ona,

"Bir ihtiyacın mı var?" dedi. Adam,

"Hayır, sadece sizi ziyaret için geldim" dedi. Davud et-Tâî,

"Senin açından bu çok iyi; hayırlı bir iş işlemiş oldun. Bana gelince: Bak bakalım, yarın bana şöyle denildiğinde halim nice olur: Sen kimdin ki ziyaret edildin? Zâhidlerden miydin? Hayır, vallahi değil. Âbidlerden miydin? Hayır, vallahi onlardan da değil. Peki, öyleyse salihlerden miydin? Allah'a yemin olsun, hayır."

Daha sonra Davud et-Tâî, nefsini kınamaya ve şöyle demeye başladı: "Genç iken fâsığın biriydin, yaşlanınca da riyakârın biri oldun. Vallahi riyakârlık fâsıklıktan daha kötüdür."

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Birinize kardeşi tarafından sıcak ve samimi bir sevgi gösterilirse, ona sımsıkı sarılsın, çünkü böylesi çok az bulunur."

Mücâhid [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah için birbirlerini sevenler bir araya gelip birbirlerine tebessüm ederek baktıklarında, güzün kurumuş ağaç yapraklarının döküldüğü gibi günahları dökülür."[35]

---

34 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 56; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/348; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 56/151.

35 Aynı konuda benzer bir hadis için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 6/256.

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh], "Kişinin kardeşinin yüzüne merhamet ve muhabbetle bakması ibadettir" demiştir.

ALLAH İÇİN KARDEŞLİĞİN MANASI ve DÜNYA İÇİN OLUŞAN KARDEŞLİKTEN FARKI

Bil ki, Allah için sevmek ve Allah için kızmak kapalı bir konudur. Yapacağımız açıklama ile onun üzerindeki perde kalkacaktır. Bunun için deriz ki:

Sohbet (birileriyle beraberlik), bazan irade dışında kendiliğinden oluşur; komşulukta, okulda, medresede, çarşı pazarda, sultanın kapısında (memurlukta) veya yolculukta oluşan beraberlik gibi. Bazan da iradeyle belli bir maksat için oluşur. Bizim açıklamak istediğimiz budur. Çünkü dinde kardeşlik bu kısımda oluşmaktadır ve ayrıca kişinin ancak ihtiyarî fiillerine sevap verilmekte ve ona teşvik edilmektedir.

Sohbet, aynı meclisi paylaşmak, içli dışlı olmak ve birbirine yakın olmaktır. İnsan bu işleri ancak onu sevdiğinde diğerlerine tercih eder. Çünkü sevilmeyen şeyden kaçılır, uzaklaşılır ve onunla içli dışlı olunmak istenmez.

Sevilen şeyler birkaç sebeple sevilir:

Kişi bir şeyi ya zatı için sever ki, bu sevginin arkasında başka bir sevgiliye ve maksada ulaşma hesabı yoktur. Ya da onunla bir maksada ulaşmak için sever. Bu maksat ya dünyaya ve onun hazlarına aittir veya ahiretle ilgilidir veyahut Allah Teâlâ ile alakalıdır. Böylece hepsi dört kısım olmaktadır. Şimdi bunları açıklayalım:

Birinci Kısım: Bir insanı zatı itibariyle sevmektir. Bu mümkündür ve o, bir kimsenin senin yanında zatı itibariyle sevimli olmasıdır. Şöyle ki, sen onu görmekle, tanımakla ve ahlâkını müşahede etmekle, onu güzel bulmandan dolayı manevi bir tat alırsın. Çünkü her güzelde, onun cemalini idrak eden için bir lezzet vardır. Tat veren her şey sevilir. Lezzet, bir şeyi güzel bulmaya tâbidir. Bir şeyi güzel bulma da, onunla manevi münasebet, benzerlik ve tabiatlar arasındaki uyuma tâbidir.

Sonra, güzel bulunan bu şey ya zâhirî surettir; bununla yaratılış güzelliğini kastediyorum; ya da bâtınî surettir; bununla da aklın kemalini ve güzel ahlâkı kastediyorum.

Güzel fiiller güzel ahlâka tâbidir; ileri seviyede ilim de kâmil akla tâbidir. Bütün bunlar, selim tabiat ve müstakim akıl tarafından güzel bulunan şeylerdir. Güzel bulunan her şeyden lezzet alınır ve böyle bir şey sevilir.

Kalplerin kaynaşmasında bundan daha kapalı sırlı bir durum vardır. Bazan zâhiren bir çekicilik, yaratılış ve ahlâkta bir güzellik bulunmadan da iki kişi arasında kuvvetli bir sevgi bulunur. Bu, kaynaşmayı ve uyumu gerektiren bâtınî bir münasebetle olmaktadır. Çünkü bir şeye benzeyen, tabii olarak ona çekilir. Bâtınî benzerlikler gizlidir. Onun için beşer kuvvetinin ve aklının bilemeyeceği gizli sebepler vardır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu durumu şu hadisiyle dile getirmiştir:

اَلْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ

"Ruhlar, sınıflarına göre bölükler halinde dizilmiş ordular gibidir; ruhlar âleminde tanışanlar, dünya âleminde kolayca kaynaşırlar; orada birbirini tanımayanlar, burada da zıtlaşıp dururlar."[36]

Birbirinden hoşlanmama, farklı yapılarda olmanın neticesidir; kaynaşma ise, hadiste "teârüf" tabiriyle ifade edilen fıtratlardaki uyumun neticesidir.

Hadisin, başka bir rivayetinde,

اَلْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ تَلْتَقِي فَتَشَامُّ فِي الْهَوَاءِ

"Ruhlar, (yapacakları göreve göre) sınıflara ayrılmış ordular gibidir; (aynı fıtrat ve zevkte olanlar) havada karşılaşırlar ve birbirleriyle koklaşırlar"[37] ifadesi geçmektedir.

Bir âlim, hadiste anlatılan durumu şöyle açıklamıştır: "Allah Teâlâ ruhları yarattı; onları farklı özelliklere sahip olarak dağıttı ve arşın etrafında dolaştırdı. Orada hangi ruhlar birbirleriyle tanıştı ise, dünyada karşılaşıp birbirleriyle kaynaştılar."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَرْوَاحَ الْمُؤْمِنِينَ لَيَلْتَقِيَانِ عَلَى مَسِيرَةِ يَوْمٍ وَمَا رَأَى أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ قَطُّ

---

36 Buhârî, Enbiyâ, 2; Müslim, Birr, 49 (nr. 2638); Ebû Davud, Edeb, 19 (nr. 4834); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/295; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 4364.

37 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5220; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 4/1968. Biraz değişik lafızlarla bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 261; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 2/175; 220.

"İki müminin ruhu bir günlük yolda buluşur; halbuki o ana kadar biri diğerini hiç görmemiştir."[38]

Rivayet edildiğine göre, Mekke'de kadınları güldüren bir kadın vardı. Medine'de de aynı şekilde kadınları güldüren başka bir kadın bulunuyordu. Mekkeli kadın, Medine'ye geldi ve diğer güldürücü kadının yanına misafir oldu. Bir ara Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] yanına geldi ve onu güldürdü. Hz. Âişe, ona, kimin yanında misafir kaldığını sorunca, kadın arkadaşını söyledi. Bunun üzerine Hz Âişe, "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] doğru söyledi; ben onun, *'Ruhlar, (yapacakları işlere göre) sınıflara ayrılmış ordular gibidir'* buyurduğunu işittim"[39] dedi.

Bu konuda hak olan şudur: Müşahede ve tecrübe göstermiştir ki, iki şahıs arasında uyum varsa, kaynaşma olur. Tabiat ve ahlâklarda bâtınen ve zâhiren tenasüp (birbiriyle uyum) bilinen bir iştir. Bu münasebeti gerektiren sebeplere gelince, onun hakikatini bilmek beşerin kuvveti dâhilinde değildir. Bu konuda müneccimlerin hezeyanına gelince, onların dediği şudur: Burçları aynı olanlar anlaşır, ayrı olan ayrılır. Burçları uyanlar, birbirine karşı uyum ve sevgi gösterirler; aksi durum birbirine kızmayı ve düşman olmayı gerektirir. Eğer bu görüş, Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yaratmasındaki kanununa uygun olduğu için doğru olsa bile, ondaki müşkülat tenasübün aslındaki müşkülattan daha fazladır. Öyleyse,

---

38 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/220; ayrıca bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 261.

39 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9039; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 4364; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 11/18; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/ 31.

sırrı insana açılmayan konulara dalmanın bir manası ve faydası yoktur; hem bize ilimden çok az verilmiştir.

Bu durumu tasdikte tecrübe ve müşahede bize yeterlidir. Konuyla ilgili bir hadiste Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَوْ أَنَّ مُؤْمِنًا دَخَلَ إِلَى مَجْلِسٍ فِيهِ مِئَةُ مُنَافِقٍ وَمُؤْمِنٌ وَاحِدٌ لَجَاءَ حَتَّى يَجْلِسَ إِلَيْهِ، وَلَوْ أَنَّ مُنَافِقًا دَخَلَ إِلَى مَجْلِسٍ فِيهِ مِئَةُ مُؤْمِنٍ وَمُنَافِقٌ وَاحِدٌ لَجَاءَ حَتَّى يَجْلِسَ إِلَيْهِ

"Eğer bir mümin, içinde yüz münafık ve tek bir mümin olan bir meclise gitse, gelip o müminin yanına oturur. Bir münafık da, içinde yüz mümin ve bir münafık bulunan bir meclise girse, gelip o tek münafığın yanına oturur."[40]

Bu, şunu gösteriyor: İnsan farkında olmasa da, birine benzeyen, tâbi olarak ona çekilmektedir.

Mâlik b. Dînâr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "On kişi arasında iki kişi anlaşırsa, muhakkak birindeki vasıf diğerinde de mevcuttur. İnsanlar kuşlara benzerler. İki ayrı kuş cinsi havada birlikte uçuyorlarsa, muhakkak aralarında bir münasebet (ortak nokta) vardır."

Mâlik b. Dînâr bir gün, bir karga ile güvercini birlikte gördü. Buna çok şaşırdı, "Şekilleri aynı değil fakat birlikteler, hayret!" dedi. Sonra kuşlar uçtular, bir de baktı ki

---

40 Ebü'ş-Şeyh, *el-Emsâl*, nr. 108. Abdullah b. Mesud'a [radıyallahu anh] ait bir haber olarak bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9038. Biraz değişik lafızlarla bk. Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 5150; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/32.

ikisi de topaldır. O zaman, "İşte bundan dolayı bir araya geldiler" dedi.

Bunun için hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Her kuş, kendi cinsiyle uçtuğu gibi, her insan da kendi cinsiyle dostluk kurar (ülfet eder). Fıtratları aynı olmayan iki kimse, uzun bir zaman birlikte olsalar bile, sonunda muhakkak ayrılırlar."

Bu, gizli bir manadır, şairler onu anlamışlardır. Hatta onlardan biri demiştir ki:

"Biri bana, 'Neden ayrıldınız?' dedi
Öyle bir cevap verdim ki anlayana yetti.

Dedim, uymadı şekli şeklime ondan ayrıldım,
İnsanların ancak şekilleriyle uyuşacağını anladım."

Buraya kadar anlattıklarımızdan ortaya şu çıktı: İnsan birini, sırf zatı için sevebilir. Bu sevgi ondan şimdi veya sonra elde edeceği bir fayda için değil, sadece görülmeyen tabiatlarında ve gizli ahlâklarındaki ortak yönler ve münasebet sebebiyledir.

Maksat şehvetini gidermek olmadığında, bir varlıktaki güzelliği sevmek de bu kısma girer. Çünkü güzel suret bizâtihi lezzet verir; şehvet bulunmasa da insan ondan zevk alır. Hatta güzel meyvelere, aydınlığa, çiçeklere, kızarmış elmaya, akarsuya ve yeşilliğe bakmak bile insana zevk verir. Bunlara bakmakta bir şehvet söz konusu değildir. Allah için sevmek ise buna dâhil değildir.

Zikrettiğimiz şeylere karşı olan sevgi tabii bir sevgi olup nefsin şehvetidir. Dolayısıyla, Allah'a iman etme-

yenlerde de bulunur. Ancak onda kötü bir gaye bulunursa, yerilen bir sevgi olur. Kendisine helâl olmayan güzel bir sureti şehvetini teskin için sevmek gibi. Eğer onda kötü bir gaye bulunmazsa, mubahtır; övülmez ve yerilmez. Çünkü sevgi, ya makbul olup övülür, ya kötü olup yerilir ya da mubahtır; ne övülür ne de yerilir.

İkinci Kısım: Bir şeyi, zatı için değil, onunla başka bir gayeye ulaşmak için sevmektir. Bu durumda o, sevilenin dışındaki bir şeye ulaşmaya vesile olur. Sevgiliye ulaştıran vesile de sevilir. Bu durumda gerçek sevgili, vasıta değil, ulaşılmak istenendir. Fakat sevgiliye giden yol da sevgilidir. Bunun için insanlar altın ve gümüşü severler; halbuki asıl gaye onlar değildir. Çünkü onlar yenilmez ve içilmezler; fakat onlar, sevilen şeylere birer vesiledirler. Bazı insanlar da altın ve gümüş gibi sevilirler; zira onlar bir maksada ulaşmaya vesiledirler; onunla bir makama, mala ve ilme ulaşılır. Mesela, bir adam, malından ve makamından istifade ettiği için sultanı sever. Sultanın has adamlarını sever; çünkü onlar, kendini sultanın yanında överler ve ona işini gördürmek için hazırlık yaparlar. Kişi vasıta olarak sevdiğini, sırf dünyaya ait bir faydayı temin için seviyorsa, bu sevgisi Allah Teâlâ için olan sevgiye dâhil değildir.

Sevdiği vasıta sırf dünyalık fayda için sevilmez, onun ahirete bakan faydası da olur da fakat o, bunu sadece dünya için severse, bu sevgi de Allah için olan sevginin dışındadır. Mesela, öğrencinin, kendisinden ilim öğrenmek için hocasını sevmesi gibi. Onun sevgilisi ilimdir. O, bu ilimle Allah Teâlâ'ya yaklaşmayı kastetmez, bilakis onu itibar elde etmek, mal toplamak ve halkın

yanında kabul görmek için öğrenirse, bu durumda onun sevgilisi makam ve insanların kabulü olur. İlim ona vesiledir. Hoca da ilme vesiledir. Bunda Allah için olan bir sevgi yoktur. Çünkü bütün bunları Allah Teâlâ'ya iman etmeyenler de yapabilir.

Sonra bu kısım da, yerilen ve mubah olmak üzere iki kısma ayrılır. Eğer bu sevgi, akranlarına üstün gelerek onları ezmek, yetimlerin mallarını ele geçirmek, üstlendiği yetkilerle maiyetine zulmetmek ve benzeri kötü işlere ulaşmak içinse, yerilir. Mubah bir işe ulaşmak içinse, mubahtır. Vesile maksada tâbi olduğu ve kendi başına bir şey ifade etmediği için maksadın hükmünü alır.

Üçüncü Kısım: Sevdiğini zatı için değil, başka bir maksat için sevmektir. Bu maksat, dünya hazlarına ait değil, ahiret nimetleri içindir. Bunun durumu da açık olup onda kapalılık yoktur

Kişinin kendisinden ilim öğrenmek için hocasını, güzel amel öğrenmek için şeyhini sevmesi gibi. Onun ilimden ve amelden maksadı, ahirette kurtuluştur. Bu durumda o, Allah için sevenlere dâhil olur.

Kendisinden ilim öğrenen talebesini seven hoca da böyledir. Çünkü o, talebesi vasıtasıyla ilim öğretme rütbesine ulaşmakta ve göklerde tâzim edilme derecesine yükselmektedir. Hz. İsa [aleyhisselâm] şöyle buyurmuştur:

"Kim, ilim öğrenir, onunla amel eder ve başkalarına öğretirse, o, göklerde saygı ile anılır."[41] Öğretmek, öğren-

41 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/93; İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, nr. 791, 1216.

ci ile tamam olur. Şu halde öğrenci, bu kemali elde etmek için bir vasıtadır. Hocası onu bunun için sever. Çünkü öğrenci, göğsünü (kalbini), onun ekeceği ilim için bir tarla yapmıştır. Oraya ekilen bu ilim, hocanın göklerde saygı ile anılacağı bir dereceye yükselmesinin sebebidir. Şu halde bu öğrencisini seven hoca, Allah Teâlâ için seven biridir.

Hatta bir kimse, mallarını Allah için sadaka verse, Allah'a yaklaşmak için misafir toplayıp onlara leziz yemekler hazırlasa, bunları güzelce pişiren bir aşçıyı sevse, bu kimse de Allah Teâlâ için sevenlere dâhildir. Aynı şekilde, sadakalarını hak sahiplerine dağıtan kimseyi sevdiğinde de Allah için sevmiş olur.

Daha ileri giderek deriz ki: Elbisesini yıkayan, evini temizleyen, yemeğini pişiren ve bu şekilde ona ilim ve amel için vakit kazandıran bir hizmetçisini seven kimse, eğer onu bu işlerde istihdam etmesindeki maksadı ibadet için daha fazla boş vakit elde etmekse, o da Allah için seven biridir.

Bundan biraz daha ileri giderek deriz ki: Kendisine malından infakta bulunan, giyim, yemek ve ev gibi bütün dünyevî ihtiyaçlarını temin eden kimseyi seven biri, bütün bunlardan maksadı ilim ve Allah Teâlâ'ya yaklaştıracak amele boş vakit bulmak ise, o da Allah için seven biridir. Bu maksatla seleften (önceki salihlerden) bir grubun günlük ihtiyaçlarını servet sahiplerinden bazıları üstlenmişlerdi. Bu durumda yardım eden de gören de Allah için birbirini sevenlere dâhil olurlar.

Bundan biraz daha ileri giderek deriz ki: Şeytanın vesvesesinden korunmak, dinini muhafaza etmek yahut kendisine hayır dua edecek salih bir evlat edinmek için bir kadınla evlenen kimse, hanımını bu dinî maksatlarına ulaşmaya sebep olduğu için sevdiğinde, Allah Teâlâ için seven biridir. Bunun için, hadislerde, erkeğin, hanımının ağzına koyduğu lokmaya varana kadar ailesine yaptığı her türlü infaka pek çok ecir ve sevap verileceği nakledilmiştir.

Hatta deriz ki: Allah Teâlâ'nın sevgisinde, O'nun rızasında ve ahirette O'na kavuşma iştiyakında kendini kaybeden âşık kimse, O'ndan başkasını sevince de Allah için seven biri olur. Çünkü o, neyi sevse, kendisi için mahbup olan şeyle münasebetinden dolayı sever. Bu şey, Allah Teâlâ'nın rızasıdır.

Bir adım daha ileri giderek deriz ki: Bazan kişinin kalbinde Allah sevgisi ile dünya sevgisi bir arada olabilir. Bu iki sevgi bir şahısta toplanabilir. Birini Allah'a ulaşmaya vesile yapar, diğeriyle de dünyayı elde eder. İkisini de salahı için sevdiğinde, Allah için sevenlerden olur. Mesela, bir kimse kendisine dini öğreten ve ayrıca malıyla dünyevî ihtiyaçlarını karşılayan hocasını sevdiğinde, tabii olarak onu dünya rahatlığı ve ahiret saadeti için sevmiş olur. Hocası ikisine de vesiledir. Bu durumda o, Allah için seven biridir.

Allah sevgisinin şartı, dünya adına hiçbir şeyi sevmemek değildir. Çünkü -Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun- peygamberlerin öğrettiği duada, dünya ile ahiret birleştirilmiştir. Bu dualardan biri de şudur:

رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾

"Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!" (Bakara 2/201).[42]

Hz. İsa [aleyhisselâm], bir duasında şöyle demiştir:

"Allahım, bana düşmanlarımı güldürme; benim yüzümden dostlarımı üzme. Musibetimi dinimde yapma. Dünyayı en büyük derdim eyleme!"[43]

Düşmanların sevinmesini defetmek, dünyaya ait bir şeydir. Ayrıca Hz. İsa [aleyhisselâm], duasında, "Dünyayı hiç derdim ve düşüncem yapma" demedi; bilakis, "Onu en büyük derdim (ve meşgalem) yapma" dedi.

Peygamberimiz de [sallallahu aleyhi vesellem] bir duasında yüce Allah'tan şöyle istemiştir:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً أَنَالُ بِهَا شَرَفَ كَرَامَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ

"Allahım, senden, kendisiyle dünyanın ve ahiretin şerefine ulaşacağım bir rahmet isterim."[44]

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir duası şöyledir:

اَللّٰهُمَّ عَافِنِى مِنْ بَلَاءِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْاٰخِرَةِ

42 Müslim, Zikir, 9 (nr. 2690); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9672.

43 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/37; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 492.

44 Tirmizî, Daavât, 30 (nr. 3419). Uzunca bir duanın içinde.

"Allahım beni, dünyanın belalarından ve ahiretin azabından koru."[45]

Özetle, ahirette saadet sevgisi Allah Teâlâ'nın sevgisine ters ve aykırı olmayınca, dünyada selâmet, sıhhat, kifayet (yeterli rızık) ve keramet (şerefli bir hayat) sevgisi nasıl Allah sevgisine aykırı olur!

Dünya ve ahiret kendilerine has iki halden ibarettir; biri diğerinden daha yakındır. İnsanın, yarın ahirette nefsinin elde edeceği zevklerini severken, bugün (içinde yaşadığı) dünyada nefsinin mubah zevklerini sevmemesi düşünülebilir mi? İnsan yarını (ahireti) sever; çünkü orası dâimîdir. Ayrıca ebedî olan şeyin asıl hedef olması gerekir. Dünya zevklerine gelince, bunlar iki kısma ayrılır:

Bir kısmı, ahiret saadetine terstir ve insanı ondan alıkoyar. Peygamberlerin ve velilerin sakındığı ve kendisinden sakınmayı emrettiği bu kısımdır.

Diğeri ise, ahiret saadetine aykırı ve mani değildir; dinî usullere göre evlenmek, helâlinden yiyip içmek ve diğer mubah işler gibi.

Akıllı kimseye gereken iş, ahiret saadetine ters olan ve ondan alıkoyan şeyleri kötü görmesi ve onları sevmemesidir. Bununla, onları tabiatıyla değil, aklıyla kötü görmesini kastediyorum. Bu şuna benzer: Bir kimse,

45 Ebû Nuaym, *Târîhu İsbahân*, 2/66. Aynı manadaki dualar için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/181; Müslim, Zikir, 18 (nr. 2720). Müslim'in rivayet ettiği hadisin manası şöyledir: *"Allahım, işimin ismeti (aslı ve koruması) olan dinimi ıslah eyle. İçinde yaşamım ve geçimim olan dünyamı ıslah (güzel ve huzurlu) eyle. Kendisinde ebedî kalacağım ahiretimi ıslah eyle."*

sultana ait leziz yemeklere el uzatmayı aklıyla kötü görür. Onlara izinsiz el uzattığında (çaldığında veya gasbettiğinde) elinin kesileceğini veya boynunun vurulacağını bilir. Bu onun, tabiatı icabı leziz yemeklere iştah duymadığını ve yediğinde lezzet almadığını göstermez. Bu, imkânsızdır. Fakat o, bunu aklı ile kötü görür, aklı onlara el uzatmaktan kendisini sakındırır ve onu elde etme durumunda başına gelecek zararı hatırlatır.

Bundan maksat şudur: Bir kimse üstadını, maddi ihtiyaçlarını gördüğü ve kendisine ilim öğrettiği için sevse yahut üstadı öğrencisini, kendisinden ilim öğrendiği ve hizmetini gördüğü için sevse, bu sevginin bir tarafı dünyaya, diğer tarafı ahirete bakmaktadır. Fakat onlar bununla, Allah için sevenlere dâhil olmaktadır. Bunun bir şartı vardır. O da, şayet hoca, talebeye ilim öğretmekten vazgeçse veya (çıkan bir engelle) talebenin ilim tahsil etmesi imkânsız hale gelse, bundan dolayı sevgisi azalır. İşte bu sebeple azalan miktar, Allah Teâlâ içindir. Ona bu miktar ölçüsünde Allah için sevme sevabı verilir.

Birçok fayda bir insanda toplandığı için, ona karşı sevginin artmasında yadırganacak bir durum yoktur. Bu faydaların bir kısmı ortadan kalktığında, ona karşı sevgin azalır; fayda çoğaldığında sevgin artar. Senin aynı miktardaki altın ile gümüşü sevmen bir değildir. Çünkü altın, gümüşten daha fazla işini görür. Bu durumda, daha fazla işini göreni daha çok seversin. Bir kalpte dinî ve dünyevî hedeflerin bir arada bulunması imkânsız değildir. Bu durumda da o kimse, Allah için sevenlere dâhildir.

Bunun ölçüsü şudur:

Allah'a ve ahirete iman olmasaydı, kişide bulunmayacak her sevgi, Allah için sevmektir. Aynı şekilde, Allah'a iman olmasaydı, artmayacak her sevgi de Allah sevgisine dâhildir. Yani kişide Allah'a ve ahirete imanı sebebiyle mevcut olan ve buna bağlı olarak artan sevgiler, Allah sevgisine dâhildir. Bu, ince bir konu olup çok kıymetlidir.

Ebû Muhammed el-Cerîrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "İnsanlar (müslümanlar) hicrî birinci asırda dine göre muamele ettiler; nihayet dinî yaşantıda bir zayıflama ve duraklama oldu. Hicrî ikinci asırda vefa üzere muamele ettiler, nihayet vefa gitti. Üçüncü asırda mürüet (fazilet ve iyilik) üzere muamele ettiler; o da gitti. Geride ancak korku ve rağbet kaldı."[46]

Dördüncü Kısım: Bir kimseyi Allah Teâlâ için ve O'nun rızası için sevmektir. Bu sevgi, sevilenden bir ilim ve amel öğrenmek için olmadığı gibi, onunla zatından başka bir şeye ulaşmak için de değildir. Bu, sevgi derecelerinin en yükseğidir. O, sevginin en ince ve en kapalı kısmı olup mümkündür. Sevginin galebe çalmasının (kişinin gönlünü tamamen kaplamasının) bir eseri de, sevgiliyle ilgili ve ona ait her şeye sirayet etmesidir. Sevilen uzakta olsa da bu durum gerçekleşir. Kim bir insanı ileri derecede severse, onu seveni, onun sevdiklerini, ona hizmet edenleri, onu övenleri ve onun rızasını elde etmek için çalışan herkesi sever.

46 Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 81.

Bakıyye b. Velîd [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir mümin, sevdiği mümin kardeşinin her şeyini, hatta köpeğini bile sever."

Bu, dediği gibidir. Âşıkların hallerindeki tecrübeler bunu gösterdiği gibi, şairlerin şiirleri de bunu konu etmektedir. Bunun için, seven kimse, sevdiğini hatırlatan elbisesini ve hediyesini muhafaza eder, onun evini, mahallesini ve komşularını sever. Benî Âmir kabilesinden Mecnûn (adı Kays'tır) demiştir ki:

Dolaşırım Leyla'mın yaşadığı diyarı,
Öperim taşını, toprağını ve duvarı,

Gönlümü yakan, diyar sevgisi değildir;
Beni mest eden orada oturan sevgilidir.

Görüldüğü gibi, müşahede ve tecrübe sevginin, sevilenin zatında kalmadığını, onun etrafında bulunan ve onunla irtibatı olan her şeye sirayet ettiğini gösteriyor. Fakat bu ileri derecedeki bir sevginin özelliğidir. Sadece sevmek, bunun için yeterli değildir. Sevgi ne kadar ileri derecede ve kuvvetli olursa, o nisbetle sevilende kalmayıp etrafına ve ona ait şeylere geçer. Allah Teâlâ'nın sevgisi de böyledir. İlâhî sevgi kuvvetlenip kalbe galebe çalınca, onu tamamen sarar, kendinden geçip mest olma derecesine ulaşır, Cenâb-ı Hakk'ın dışındaki bütün mevcudata geçer. Çünkü yüce Allah'ın dışında mevcut olan her şey, O'nun kudretinin eseridir. Bir insanı seven kimse, onun sanatını, hattını ve bütün işlerini de sever. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], kendisine yeni çıkan turfanda bir meyve getirildiğinde, onu öper,

gözlerine sürer, yanında bulunanların en küçüğüne ikram eder ve,

"Bu, Rabbimiz'in yeni olarak varlık âlemine çıkarttığı bir rızıktır"[47] buyururdu.

Allah Teâlâ'nın sevgisi, bazan vaat ettiği mükâfatlara ve ahirette müjdelediği nimetlere karşı olur, bazan (dünya hayatında) insana geçmişinde verdiği türlü nimetlere karşı olur, bazan da başka bir şey için değil sadece zatı için olur. Bu, muhabbetin en incesi ve en yücesidir. Onun hakikati inşallah *Muhabbet Kitabı*'nda gelecek.

Nasıl olursa ve oluşursa olsun, Allah muhabbeti kuvvetlendiği zaman, Allah Teâlâ'ya ait her şeye geçer. Hatta bu muhabbet, bizâtihi hoşa gitmeyen ve elem veren şeylerde bile kendisini gösterir. Fakat ileri derecedeki muhabbet, elemin acısını zayıflatır. Sevdiğinin fiilinden ve kendisine elem verme kastından dolayı duyduğu sevinç, elemi sarar (onu hissettirmez). Bu, sevdiğinden uyarı tokadı yiyen veya vücudu dürtülen kimsenin sevincine benzer. Kuvvetli muhabbet öyle bir sevinç meydana getirir ki, ondaki elemi örter. Bazıları Allah Teâlâ'nın muhabbetinde, "Bela ile nimet arasında fark görmeyiz; çünkü hepsi Allah'tandır; biz ancak O'nun razı olduğu şeyle seviniriz" deme noktasına ulaşmışlardır. Hatta âriflerden biri şöyle demiştir: "Ben, Allah'a isyan ederek O'nun mağfiretine ulaşmak istemiyorum."

---

47 Ebû Davud, *el-Merâsil*, nr. 470, 471. Benzer bir rivayet için bk. Beyhakî, *ed-Daavâtü'l-Kebîr*, nr. 514. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] yeni yağan bahar yağmuru için de benzer bir ifade kullanmıştır. bk. Müslim, İstiskâ, 2 (nr. 898).

Âşıklardan Semnûn şöyle demiştir: "Yâ Rabbi, benim için senden başkasında bir haz (sevgi ve beklenti yok); beni (acı-tatlı her halde) istediğin gibi dene (sadece seni sevdiğimi görürsün)."

Bunun hakikati *Muhabbet Kitabı*'nda gelecek.

Maksat şudur: Allah Teâlâ'nın sevgisi kuvvetlenince, kişi, ilimde ve amelde Allah'a ibadetin hakkını koruyan herkesi sever. Ayrıca, kendisinde Allah nezdinde razı olunan bir sıfat bulunan, güzel ahlâk sahibi olan veya dinin edebiyle edeplenen herkesi sever. Allah'ı ve ahireti seven her müminin yanında, biri âlim olan âbid, diğeri fâsık olan cahil iki kimseden bahsedilse, onda muhakkak âbid olan âlime karşı bir meyil (ve sevgi) oluşur. Sonra bu meyil, kişinin imanının zayıflığı ve kuvvetine göre değiştiği gibi, Allah için sevmesindeki zayıflık ve kuvvete göre de değişir. Mümin, âbid olan âlimi göremese ve ondan kendisine dünyada ve ahirette bir hayır ve zarar dokunmayacağını bilse de ona karşı içinde bu meyil ve sevgi oluşur. İşte bu meyil, Allah için Allah yolundaki bir sevgi olup onda hiçbir maddi menfaat yoktur. Mümin, bu âlimi Allah Teâlâ onu sevdiği, onun Allah nezdinde razı olunan biri olduğu, onun da Allah Teâlâ'yı sevdiği ve O'nun taatiyle meşgul olduğu için sever. Ancak müminin imanı zayıfladığı zaman, onun eseri gözükmez, onun için bir ecir ve sevap oluşmaz. İmanı kuvvetlendiği zaman ise, o kimsenin dostluğunu ve yardımını üstlenir, onu canı, malı ve diliyle savunur. İnsanlar bu konuda Allah Teâlâ'nın sevgisindeki derecelerine göre farklı hallere (ve tutumlara) sahiptirler.

Sevgi, sevilenden şimdi ve ileride elde edilecek bir menfaate bağlı olsaydı, vefat etmiş olan âlimleri, âbidleri, sahabe ve tâbiîni, hatta -Allah'ın selâmı üzerlerine olsun- gelip geçmiş peygamberleri sevmek söz konusu olmazdı. Halbuki dindar bir müminin kalbinde bütün bunların sevgisi mevcuttur. Onun kalbindeki bu gizli sevgi, din düşmanları onlardan birini tenkit edince gazaba gelmesiyle ve onlar hayırla anılıp güzelliklerinden bahsedilince sevinmesiyle ortaya çıkar. Bütün bunlar Allah için sevmektir. Çünkü onlar, Allah'ın kulları içinde seçkin kimselerdir. Bir sultanı veya güzel bir insanı seven kimse, onun has adamlarını, hizmetçilerini ve onu sevenleri de sever.

Ancak bu sevgi, nefsin hazlarıyla denenir; onun sevdiği için nefsinin hazzından geçip geçmediğine bakılır. Bu sevgi bazan kalbi öyle istila eder ki, nefsin, sevdiğinin hazzından ve isteğinden başka bir arzusu kalmaz. Biri bu durumu şöyle dile getirmiştir:

"Ben ona vuslat istiyorum, o ise benden ayrı kalmayı tercih ediyor. O zaman ben de onun tercihi için kendi istediğimi terkediyorum."[48]

Bir diğeri ise, "Bizi çekemeyenlerin söyledikleri sizi memnun ediyorsa, sizi razı eden yara bana elem vermez" sözüyle aynı durumu dile getirmiştir.

Sevgi bazan da sevgili için nefsinin bütün hazlarını değil, bir kısmını terkettirir. Mesela, biri sevdiği için malının yarısını feda eder, bir diğeri üçte birini verir, bir diğeri

48 Söz, İbnü'l-Müneccim el-Vâiz'e aittir (bk. Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 18/268).

ise sevdiği için malının onda birinden vazgeçer. Sevgili için malından ayırdığı miktar, sevginin derecesi için bir ölçüdür. Çünkü sevginin derecesi, sevgili için sevdiklerini terketmekle bilinir. Kimin kalbini sevgi tamamen kaplamışsa, onun için sevdiğinden başka kimse kalmaz; nefsi için elinde hiçbir şey tutmaz. Hz. Ebû Bekir-i Sıddık [radıyallahu anh] gibi. Çünkü o, nefsi için ehlinden ve malından hiçbir şey bırakmadı; göz bebeği olan kızını Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] zevce olarak verdi ve bütün malını Allah yolunda dağıttı.[49]

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] şöyle anlatmıştır: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] yanında Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] olduğu halde oturuyordu. Hz. Ebû Bekir'in üzerinde göğüs kısmını (düğme yerini) ağaç parçalarıyla tutturarak kapattığı yünden bir abâ vardı. O sırada Cibrîl [aleyhisselâm] indi. Resûlullah'a Allah'ın selâmını sundu ve ona,

"Yâ Resûlallah, Ebû Bekir'i, göğüs kısmını ağaç parçalarıyla tutturarak kapattığı yünden bir abâ içinde görüyorum, bunun sebebi nedir?" diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Fetihten önce bütün malını bana verdi (İslâm için harcadı, bunun için elinde malı kalmadı)" buyurdu. Bunun üzerine Cibrîl [aleyhisselâm] dedi ki:

"Ona Allah'tan selâm getirdim; ona ulaştır ve kendisine de ki: Rabbin sana, 'Şu fakirlik halinde benden razı

49 Ebû Davud, Zekât, 40 (nr. 1678); Tirmizî, Menâkıb, 16 (nr. 3675).

mısın yoksa kızgın mısın?' diye soruyor." Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Ebû Bekir'e döndü ve,

"Ey Ebû Bekir, bu Cibrîl'dir, Rabb'inden sana selâm getirdi ve dedi ki: Rabb'in, sana, 'Şu fakirlik halinde benden razı mısın yoksa kızgın mısın?' diye soruyor." Bunu işiten Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] ağladı ve, "Ben Rabbim'e nasıl kızgın olurum? Ben Rabbim'den razıyım, ben Rabbim'den razıyım" dedi.[50]

Bütün bunlardan şu ortaya çıktı: Kim bir âlimi, âbidi, ilme, ibadete veya hayra rağbet eden bir şahsı severse o, Allah yolunda ve Allah için seven biridir. Sevgisinin derecesine göre ona ecir ve karşılık vardır.

Buraya kadar yaptığımız izahlarla, Allah için sevmeyi ve onun derecelerini açıklamış olduk. Aslında bu açıklamalardan, Allah için kızmak diye bir görevin de olduğu ortaya çıkıyor fakat biz onu da biraz açıklamak istiyoruz.

ALLAH İÇİN KIZMANIN MANASI

Bil ki, Allah için seven kimsenin Allah için kızması da gereklidir. Sen bir kimseyi yüce Allah'a itaat ettiği ve Allah nezdinde sevgili biri olduğu için sevdiğin gibi, bu kimse Allah'a isyan ederse, ona kızman gerekir. Çünkü o, Allah Teâlâ'ya isyan etmiş ve Allah nezdinde kızılacak bir hale düşmüştür.

Birini bir sebeple seven kimse, o sebebin zıddı olan hale kızar. Bunlar, birbirini gerektiren şeylerdir; biri di-

50 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/105; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 2/105; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 30/71.

ğerinden ayrılmaz. Bu hal, sevgide ve kızmada devam edip durur. Fakat sevgi ve kızma, kalpte gizli bir hastalık gibidir; o ancak galebe anında ortaya çıkar. Sevenlerin ve kızanların fiilleriyle dışa vurur. Bu, yaklaşma, uzaklaşma, muhalefet ve uyum gibi fiillerle kendini gösterir. Sevme fiilde ortaya çıkınca, buna "dostluk" denir; kızma fiilde ortaya çıkınca ona "düşmanlık" denir. Bunun için Allah Teâlâ, yukarıda naklettiğimiz bir haberde, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm], "Hiç benim için birini sevdin mi ve benim için birine düşmanlık ettin mi?" diye vahyetmiştir.

Bu sevgi, sana taatten başka bir halini göstermeyen kimse için açıktır; çünkü onu sevmeye güç yetirirsin. Karşındaki kimse, sadece fısk, fücur ve kötü ahlâk sergileyince, ona kızmaya da güç yetirirsin. Müşkül olan durum, taatle isyan birbirine karıştığında yani aynı kişi hem taat hem isyan içinde olduğundadır. Böyle bir durumda sen, tabii olarak,

"Aynı kimseye nasıl hem kızıp hem sevgi göstereyim? Halbuki bunlar birbirine ters iki durumdur. Aynı şekilde sevmenin ve kızmanın neticeleri olan uyum ve muhalefet, dostluk ve düşmanlık da birbirine ters durumlardır" dersin.

Buna cevap olarak derim ki: Bu durum, (günlük hayatta) insanî ilişkilerde birbirine ters olmadığı gibi, Allah Teâlâ'nın hakkı olan işlerde de birbirine ters değildir. Şöyle ki, bir şahısta bazısı sevilecek bazısı kızılacak vasıflar toplansa, sen ona bir yönden sevgi gösterirsin, diğer yönden kızarsın. Mesela, bir kimsenin yüzü güzel, ahlâkı bozuk bir hanımı olsa veya zeki ve hizmet

ehli fakat fâsık bir oğlu olsa, onlara güzel yönleriyle sevgi gösterir, kötü yönleriyle kızar. Onlara karşı iki halde davranır. Eğer adamın üç çocuğu bulunsa, biri zeki ve itaatkâr; diğeri ahmak ve âsi, bir diğeri de ahmak fakat itaatkâr veya zeki ve âsi olsa adam, çocuklarının vasıflarına göre üç değişik halde davranır. Senin de isyan tarafı ağır basan kimseye veya taat tarafı önde olan kimseye karşı böyle davranman gerekir. Onda üç değişik derecede her iki hal de bulunsa, bu durumda her vasfa layık olduğu tavrı gösterirsin. Bu tavırlar, karşıdakinin vasfına göre sevmek, kızmak, yüz çevirmek, kendisine yönelmek, kendisiyle sohbete devam etmek, ilişiği kesmek veya benzeri diğer işlerdir.

Eğer, "Her müslamanın İslâm'ı bir taattir; o müslüman olduğu halde ben kendisine nasıl kızarım?" dersen, derim ki: Ona Müslümanlığından dolayı sevgi gösterirsin, günahından dolayı kızarsın. Ona öyle bir şekilde davranırsın ki, halini kâfir veya fâcire kıyas ettiğinde aralarında bir fark bulursun. İşte bu fark, onu müslüman olduğu için sevmektir ve hakkını yerine getirmektir.

Bir kimsenin Allah Teâlâ'nın haklarına karşı işlediği kusuru veya Allah'a taati, sana karşı işlediği kusur veya sana gösterdiği itaat derecesinde değerlendir. Kim, bazı hususlarda sana uyar ve bazı konularda sana aykırı davranırsa, ona karşı orta halde davran. Yerine göre sert ve katı, yerine göre geniş ve yumuşak ol. Yerine göre ona yönel, yerine göre ondan yüz çevir. Bazan sevgi göster, bazan ona karşı soğuk dur. Ona ikramında, sana her konuda uyan ve uyum sağlayan kimse gibi davranma. Onu,

sana her konuda isyan eden gibi de horlama. Sonra bu orta halli davranışın duruma göre değişebilir. Onun, isyan tarafı ağır basınca sen de kendisini yalnız ve hor bırakma tarafına meyledersin. İtaati ve uyumu çoğaldığında sen de güzel muamele ve ikram tarafına meyledersin.

Allah Teâlâ'ya hem itaat hem de isyan eden, bazan O'nun razı olduğu işleri yapan, bazan da gazabına sebep olacak işlere dalan kimseye karşı da böyle davranmak gerekir.

Eğer, "Allah Teâlâ'ya isyan edenlere kızdığını göstermek nasıl mümkün olur?" dersen, derim ki:

Bu, ya sözle ya fiille olur. Söze gelince bu, bazan onunla konuşmayı ve karşılıklı muhabbeti keserek, bazan da kendisini hafife alıp ona ağır sözler söyleyerek olur.

Fiile gelince, bazan ona yardımı keserek, bazan da kötülüğünü ve işlerini bozmaya çalışarak olur. Bunların bazısı diğerinden daha şiddetlidir. O, karşı tarafın fısk ve isyanına göre değişir.

Karşı tarafın pişman olduğu bilinen ve üzerinde ısrar etmediği hatalarına gelince, evla olan onları örtmek ve göz yummaktır.

Karşı taraf küçük ve büyük günahlarda ısrar ettiğinde, eğer o, aranızda kuvvetli bir sevgi, sohbet ve kardeşlik olan biri ise, onun hükmü başkadır. Bunun açıklaması gelecek. Bu konuda âlimler farklı görüşlere sahiptir.

Onunla senin aranda kuvvetli bir kardeşlik ve sohbet yoksa, kızdığını bir şekilde göstermek gerekir. Bu,

bazan ondan yüz çevirerek, uzaklaşarak ve ona fazla iltifat etmeyerek olur. Bazan da kendisini hafife alıp ona ağır sözler söyleyerek olur. Bu, yüz çevirmekten daha şiddetlidir. O, karşı tarafın işlediği günahın büyüklüğüne ve küçüklüğüne (günahta ısrar edişine ve arada bir yapışına) göre değişir.

Aynı şekilde fiilî tepkinin de iki derecesi vardır:

Biri, ondan yardımı ve desteği kesmektir. Bu, en düşük derecesidir.

İkincisi, birine kızan düşmanların yaptığı gibi, onun işlerini bozmaktır. Yerine göre bu da gereklidir. Fakat bu, onun günah yolunu (günahla ilgili planlarını) bozmaktır. Bunu, günahı terketmeye bir etkisi olacak durumlarda yapar, bir etki olmayacaksa yapmaz.

Mesela, içki içerek Allah Teâlâ'ya isyan eden bir adam, malı, güzelliği ve itibarı için rağbet edilen bir kadınla evlenmeye talip olsa, ancak bu kadınla evlenmesinin onu içki içmekten çevirme konusunda bir etkisi (ve faydası) olmasa, senin de ona yardım edip evlenmesini gerçekleştirmeye gücün yettiği gibi, işini bozmaya da imkânın olsa; onun işini bozmak için çalışman gerekmez. Yaptığı günaha kızdığını göstermek için ona yardım etmeyi terkedecek olsan, bunda bir sakınca yoktur. Ancak ona yardımı terketmek vâcip değildir. Çünkü böyle durumlarda sen, "Ben bu kimseye yardım ederek ve şefkat göstererek iyilikte bulunayım ki, benim kendini sevdiğime inansın ve ileride yapacağım nasihati kabul etsin" diye niyet edebilirsin. Bu da güzel bir davranıştır.

Böyle düşünmeyip ona Müslümanlık hakkını yerine getirmek için yardım etmeye karar versen, bu da yasaklanmış değildir. Eğer onun işlediği kusur seninle ve yakınlarınla ilgili ise, böyle yapman daha güzeldir. Allah Teâlâ'nın şu âyeti böyle bir durum üzerine inmiştir:

وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا اُولِى الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

"İçinizden fazilet ve servet sahibi kimseler, yakınlarına, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere (mallarından bir şey) vermeyeceklerine dair yemin etmesinler. Onları affetsinler, kusurlarını bağışlasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" (Nûr 24/22).

Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh], fakir akrabası Mistah b. Üsâse'ye malî yardım ediyordu. Mistah, münafıklar tarafından Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ] zina suçlaması atılan İfk Hadisesi'nde olumsuz sözler söyleyenlere katılmıştı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, ona yardım etmeyeceğine dair yemin etti. Ardından bu âyet indi; Mistah'ın işlediği büyük günaha rağmen, Hz. Ebû Bekir onu affetti ve kendisine yardım etmeye devam etti.[51]

---

51 Buhârî, Şehâdât, 15 (nr. 2661); Müslim, Tevbe, 10 (nr. 2770). Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], bu âyeti Hz. Ebû Bekir'e [radıyallahu anh] okuduğu zaman, Hz. Ebû Bekir, "Elbette Allah'ın beni affetmesini isterim" dedi. Sonra tekrar Mistah'a nafaka vermeye başladı ve, "Vallahi ondan asla elimi çekmem (verdiğim nafakayı kesmem)" dedi; ayrıca bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 4/361-362.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] gibi Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] harem-i şerifine (şerefli ve nezih ailesine) saldırmaktan ve ona dil uzatmaktan daha büyük hangi günah olabilirdi! Fakat bu olayda (kızına yapılan iftiradan dolayı) Hz. Ebû Bekir'e [radıyallahu anh] karşı kusur işlenmişti. Kendisine kötülük edenlere iyilik etmek sıddıkların ahlâkıdır. İyilik, sana kötülük yapana karşı yapıldığında gerçek iyilik olur. Senden başkasına zulmeden ve Allah'a isyan eden kimseye, gösterilen musamaha iyilik değildir. Çünkü zalime iyilik, onun zulmettiği kimseye kötülüktür. Mazlumun hakkını korumak daha evladır ve zalimden yüz çevirerek mazlumun gönlünü almak (ve rahatlatmak), zalimin kalbini takviye etmekten Allah'a daha sevimlidir.

Eğer zulme uğrayan (hakkı yenen) sen isen, senin için en güzeli, affetmek ve hakkından vazgeçmektir.

Allah Teâlâ kendilerinden razı olsun, selef-i sâlihînin (önceki salihlerin) isyan edenlere Allah için kızdıklarını gösterme yolları ve şekilleri birbirinden farklıdır. Fakat onların hepsi; zalimlere, bid'at sahiplerine ve başkasına geçen kötülüklerle Allah'a isyan edenlere kızdığını açıkça gösterme konusunda görüş birliği içindedirler.

İşlediği günah kendinde kalanlara gelince, salihlerden bazıları bu şekildeki bütün günahkârlara merhamet nazarıyla bakmıştır; bazıları ise onları şiddetle tenkit etmiş ve kendilerinden uzaklaşmayı tercih etmiştir.

Ahmed b. Hanbel [rahmetullahi aleyh], büyük zatların basit bir kelimedeki hatalarından dolayı kendilerini terkederdi. Hatta Yahya b. Maîn'in [rahmetullahi aleyh], "Ben kimse-

den bir şey istemem fakat sultan da olsa kendisi bir şey getirirse onu alırım" sözünden dolayı, onu terketmiştir.

Yine Ahmed b. Hanbel [rahmetullahi aleyh], Mu'tezile'yi ret için kitap yazan Hâris el-Muhâsibî'yi [rahmetullahi aleyh] terketmiş ve sebebini şöyle açıklamıştır: "Sen onları tenkit ederken, mecburen önce onların şüphelerini dile getirirsin; böylece insanları onlar hakkında düşünmeye sevkedersin; sonra onlara cevap verirsin (Bu arada insanların kalbini onların şüpheli görüşleriyle karıştırmış olabilirsin)."

Bu, niyete göre değişen bir iştir. Niyetler de hallere göre değişir. Eğer onun kalbinde, halkın bunları yapmaya mecbur kaldığı, kaçmaktan âciz olduğu; zira kendilerine takdir edilene boyun eğdirildiği görüşü ve anlayışı hâkimse, bu görüş onlara düşmanlıkta ve kızmakta müsamaha ile davranmaya götürür. Bunun bir geçerlilik yönü vardır fakat bazan o, dinî hassasiyetteki gevşeklik ile karışır. Kişiyi günahlara göz yummaya sevkeden etkenlerin başında, din konusunda gevşeklik, kalpleri (hatırları) korumak, gönüllerin kendisinden soğumasından ve nefretinden korkmak gelir. Şeytan, bu haldeki ahmak kimseyi aldatır ve ona günahkârlara rahmet gözüyle baktığını zannettirir.

Bunun ölçüsü şudur: Eğer o, kendisine karşı kusur işleyene rahmet nazarı ile bakar ve, "O bunu yapmaya mecburdu, çünkü yaptığı kaderdir; kadere karşı sakınmanın bir faydası yoktur; ona bunu yapmak yazılmıştır; nasıl yapmasın?" gibi bir mazeret arayışına girerse, onun Allah Teâlâ'ya karşı işlenen kusurlara göz yummasında da doğru bir niyet taşıdığı düşünülebilir. Fakat kendisine

karşı kusur işlenince kızar ama yüce Allah'a karşı kusur işlendiğinde merhamet gösterip göz yumarsa, bu kimse şeytanın tuzağına düşmüş gevşek ve aldanmış biridir. Bu hususa dikkat edilsin.

Eğer, "Günah işleyene kızdığını göstermenin en alt dereceleri, onu terketmek, kendisinden yüz çevirmek, ondan destek ve yardım kesmektir. Peki, bunları yapmak vâcip midir? Terkeden günaha girer mi?" dersen, derim ki:

Hayır, vâcip değildir; zâhirî ilme göre bunları yapmakla yükümlü değiliz. Şunu biliyoruz ki, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ve sahabenin zamanında, içki içenleri ve kötülüklere bulaşanları tamamen terketmiyorlardı. Bu gibilere karşı sahabenin tavrı farklı idi. Bazıları, onlara ağır söz söylüyor ve kendilerine kızdığını açıkça gösteriyordu. Bazıları onlardan yüz çeviriyor ve kendilerine hiç bulaşmıyordu. Bazıları ise onlara rahmet gözüyle bakıyor, kendilerine acıyor, onlarla irtibatını kesmeyi ve uzaklaşmayı tercih etmiyordu.

Bunlar, dinin ince meseleleridir. Ahiret yoluna girenlerin bu konudaki yol ve tutumları farklıdır. Her birinin ameli, halinin ve vaktinin gereğine göredir. Bu işlerde, hallerin muktezası (ortaya konacak tavırlar) ya mekruh ya menduptur. Sonuçta yapılacak iş, faziletler derecesinde kalır; haram ve farz derecesine ulaşmaz. Çünkü teklif altına giren (mükelleflerden istenen) şey, Allah Teâlâ'yı tanımak ve sevmektir. Bu, bazan sevilenden başkasına geçmez. Başkasına geçen, kalbi tamamen saran aşırı derecedeki sevgidir. Bu ise, fetvaya girmez ve avam halktan asla istenmez.

Allah İçin Kızanların Dereceleri ve Muamele Şekilleri

Eğer, "Israrla isyan edenlere karşı kızdığını ve düşmanlığını fiilen ortaya koymak vâcip değilse de, onun mendup olduğunda (teşvik edilip güzel bulunduğunda) şüphe yoktur. İsyana dalanlar ve fâsıklar farklı derecelere sahiptirler. Bu durumda onlarla muamelede fazilet nasıl elde edilir? Hepsine bir çeşit muamele mi uygulanır yoksa hallerine göre farklı uygulamalar mı gerekir?" dersen; derim ki:

Yüce Allah'ın emrine aykırı hareket eden kimse itikadında veya amelinde muhalefet etmektedir. İtikadda muhalif olan kimse ya bid'atçıdır ya da kâfirdir. Bid'atçı olan ya halkı bid'atına çağıran veya susan biridir. Susan kimse ise, ya âcizliğinden veya tercihiyle susmaktadır.

Şu halde itikadı bozuk olanlar üç kısımdır:

Birincisi, kâfirlerdir. Kâfir, müslümanlarla harp halinde biri ise, öldürülmeyi veya esir alınmayı hak etmiştir. Ona bu ikisinden başka bir ceza yoktur.

Zimmîye (müslümanlarla sulh halinde yaşayan gayri müslime) gelince, ona eziyet etmek câiz değildir. Ancak kendisine yüz verilmez, yol ve çarşılarda genişlik verilip ikramda bulunulmaz, karşılaşıldığında selâm verilmez. Selâm verdiğinde, sadece "sana da" denir. Evla olan onunla içli dışlı olmamak, dostça muamelede bulunmamak ve birlikte yiyip içmemektir. Dostlarına yaptığı gibi, zimmîye karşı geniş ve rahat olmak, harama yakın şiddetli mekruhtur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَٓادُّونَ مَنْ حَٓادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوٓا اٰبَٓاءَهُمْ اَوْ اَبْنَٓاءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشٖيرَتَهُمْۜ

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah'a ve peygamberine düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin; onlar babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa..." (Mücâdile 58/22).

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْمُسْلِمُ وَالْمُشْرِكُ لَا تَتَرَاءَى نَارُهُمَا

"Müslümanla müşrikin ateşleri birbirini görmez (ikisi aynı çatı altında veya mahallede yaşamaz)."[52]

Allah Teâlâ diğer bir âyette şöyle buyurmuştur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوّٖى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَٓاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّۚ

"Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz, halbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler" (Mümtehine 60/1).

İkincisi, bid'atına çağıran kimsedir. Eğer bid'atı küfrü gerektiren bir şeyse, onun durumu zimmîden daha şiddetlidir. Çünkü ona cizye konulmaz ve kendisiyle zimmî akdi yapılmaz.

---

52 Ebû Davud, Cihâd, 105 (nr. 2645); Tirmizî, Siyer, 42 (nr. 1604).

Eğer bid'atı, küfür sayılan bir şey değilse, onun işi Allah Teâlâ ile kendi arasında olup hali kâfirden daha hafiftir. Fakat bunu reddetmek, kâfiri reddetmekten daha önemli ve önceliklidir. Çünkü kâfirin şerri, müslümana geçmez; müslümanlar onun kâfir olduğunu bilirler, sözüne iltifat ve itibar etmezler. Bir de kâfir, kendisinin müslüman ve itikadının hak olduğunu iddia etmez.

Bid'atına çağıran ve çağırdığı şeyin hak olduğunu zanneden kimseye gelince o, halkın sapıtmasına sebeptir; şerri başkalarına geçer. Ona kızdığını ve düşmanlığını göstermek, kendisiyle ilişkiyi kesmek, onu hor hakir düşürmek, bid'atının çirkinliğini dile getirmek ve insanları ondan nefret ettirmek ileri derecede müstehaptır.

Bid'at ehli, kimse yokken selâm verirse, selâmını almakta bir sakınca yoktur. Eğer kendisinden yüz çevirmenin ve selâmına karşılık vermemenin ona bid'atını kötü göstereceğini ve ondan sakınmada bir tesiri olacağını bilirse, selâmına karşılık vermemek daha evladır. Her ne kadar selâma karşılık vermek vâcip ise de, küçük bir maslahattan dolayı bu vazife düşer. Hatta hamamda olan veya kaza-i hâcetini yapan kimseden selâma karşılık verme görevi düşer. Onu bid'attan vazgeçirme gayesi bu işlerden daha mühimdir.

Eğer bir topluluk içinde ise, insanları ondan nefret ettirmek ve gözlerinde bid'atını kötülemek için selâmına karşılık vermemek daha evladır.

Bu gibi kimselere iyilikte bulunmamak ve yardım etmemek daha evladır. Özellikle halkın gözü önünde bun-

dan sakınmalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنِ انْتَهَرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ مَلَأَ اللهُ قَلْبَهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا، وَمَنْ أَهَانَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ أَمَّنَهُ اللهُ يَوْمَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ وَمَنْ أَلَانَ لَهُ وَأَكْرَمَهُ أَوْ لَقِيَهُ بِبِشْرٍ فَقَدِ اسْتَخَفَّ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"Kim, bid'at ehlini yanından uzaklaştırırsa, Allah Teâlâ onun kalbini güven ve imanla doldurur. Kim, bid'at ehlini hor hakir bırakırsa, Allah Teâlâ büyük korku gününde (kıyamette) onu güvende kılar. Kim, bid'at ehline yumuşak konuşur, ona ikramda bulunur ve kendisini güler yüzle karşılarsa, yüce Allah'ın Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] indirdiklerini hafife almış olur."[53]

Üçüncüsü, avamdan olan bid'at sahibidir. O, halkı bid'atına davet etmeye güç yetiremez ve kendisine uyulmaktan korkulmaz. Onun işi, diğerlerinden daha hafiftir. Evla olan, ona karşı sert ve acı konuşarak söze başlamamak ve kendisine hakaret etmemektir. Bilakis ona yumuşak şekilde nasihat eder. Çünkü avamın kalbi süratle değişir. Nasihat fayda vermez ve kendisinden yüz çevirmek bid'atını gözünde kötü gösterecekse, yüz çevirmek daha kuvvetli müstehap olur. Tabiatının katılığı ve bozuk itikadının kalbinde kök salması sebebiyle bunun onda bir tesir icra etmeyeceği bilinse bile, yüz çevirmek daha evladır. Çünkü bid'at ileri derecede kötülenmezse, halkın arasında yayılır ve zararı herkese dokunur.

53 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/199; Herevî, *Zemmü'l-Kelâm*, nr. 949.

İtikadı sağlam olan fakat fiili ve ameliyle isyan edenlere gelince, bunlar üç kısımdır:

1. Yaptıkları ile başkasına eziyet verir; zulüm, gasp, yalan şahitlik, gıybet, insanların aralarını bozmak, laf getirip götürmek ve buna benzer şeylerden kendisinde kalmayıp başkalarına eziyet veren işler yapan kimse gibi.

2. Yaptığı kötü işlere başkasını da çağırır; kadın ve erkekleri toplayarak içki âlemi ve eğlence tertipleyen kimseler gibi.

3. Kötü fiiline başkasını çağırmaz; kendi başına içki içen ve gizlice zina eden kimse gibi. Yaptığı işe başkalarını davet etmeyen bu kimseler ya büyük ya da küçük günah işlerler. Bunların her biri isyanında ya ısrar eder ya da etmez.

Bunlar üç kısımda toplanır. Her kısmın derecesi ayrıdır. Bazısı diğerinden daha kötüdür. Bunun için hepsine aynı muamele yapmayız. Şimdi bu gruplara nasıl muamele edileceğini açıklayalım:

Birinci kısım, diğerlerinin en kötüsü olup insanlara zarar verir; zulüm, gasp, yalan şahitlik, gıybet ve koğuculuk (iki kişinin arasını bozmak için laf getirip götürme) gibi. Bunlara karşı en evla olan, kendilerinden yüz çevirmek, onlarla içli dışlı olmamak ve onlarla bir muamelede bulunmamaktır. Çünkü halka eziyet veren günahlar, daha ağırdır.

Sonra bu kimseler de, cana zulmedenler, mala zulmedenler ve namus ile şerefe zulmedenler şeklinde üç kısma ayrılırlar. Bazısı diğerinden daha kötüdür. Onları hor

hakir bırakmak ve kendilerinden yüz çevirmek gerçekten çok önemlidir. Eğer kendilerine yüz vermeyip itibarlarını sıfırlamak onları ve başkalarını bu işlerden sakındırmada etkili olacaksa, o zaman bu daha önemli ve gerekli olur.

İkinci kısım, erkek ve kadınları toplayıp fesat işler yapan ve bunun yollarını hazırlayan kimselerdir. Bunlar, halkın dünyasına (malına ve canına) bir zarar vermezler fakat onların dinini yıkarlar. Bunu onların rızası ile yapsalar da kötü olup, birinci kısma yakındır ancak (vebali ve cezası) ondan daha hafiftir. Çünkü Allah Teâlâ ile kul arasında kalan günahlar affa daha yakındır; fakat zararı başkasına dokunan günahların vebali büyüktür.

Bu kısımdaki günahlar da yapanları hor hakir bırakmayı (onlara değer vermemeyi), kendilerinden yüz çevirip ilişkiyi kesmeyi ve selâmına karşılık vermemeyi gerektirir. Onu veya başkasını kötülükten sakındırmada bir fayda olacağı düşünüldüğünde bunları yapmak daha fazla önem kazanır.

Üçüncü kısım, kendi başına günah işleyenlerdir; tek başına içki içen, bir farzı terkeden veya mahzurlu bir işi yapan kimse gibi. Bunun zararı daha azdır ve ona yapılacak iş daha kolaydır. Ona, bu kötülüklerden birini yaparken rastlandığında, onu bundan vazgeçirecek bir şekilde menetmek vâciptir. Bu, dövmek veya kendisini hakir bırakmakla da olabilir. Çünkü (açıkça işlenen bir) kötülükten nehyetmek (ehli için) farzdır.

Kötülüğü bitirdikten sonra yaptığını işitir, onun bu günahı âdet haline getirdiğini ve onda ısrar ettiğini bilir

ve kendisine yapılacak nasihatin onu günahtan alıkoyacağını kesin anlarsa, nasihat etmesi farz olur. Kesin olmasa da fayda vereceğini ümit ederse, faziletli olan nasihat etmek ve yumuşaklıkla sakındırmaktır. Eğer daha faydalı olacağını görürse, sert sözlerle de sakındırabilir.

Günahında ısrar ettiğini ve nasihatin fayda vermediğini bildiği kimsenin selâmına cevap vermemeye ve kendisiyle içli dışlı olmamaya gelince, bu, tenkide açıktır ve âlimlerin o konudaki tutumları farklıdır.

Doğru olan şudur: Bu, kişinin niyetine göre değişir. Böyle bir durumda, "Ameller niyetlere göre değerlendirilir" denir. Çünkü yumuşak davranmada ve halka rahmet nazarıyla bakmada bir çeşit tevazu vardır. Sertlikte ve yüz çevirmede ise bir çeşit sakındırma mevcuttur. Bu konuda danışılacak merci insanın kalbidir. Kişi, hevâsına ve tabiatının arzularına daha meyilli olduğunu gördüğü noktada, evla olan onun zıddını yapmaktır.

Çünkü bazan onun günah işleyeni hafife alması ve ona sert davranması kibirden, kendini beğenmekten ve kendisinin yüksek mevkie sahip güzel hal sahibi olduğunu göstererek lezzet almaktan kaynaklanır.

Bazan kişinin günah işleyenlere karşı yumuşak davranması, yağcılıktan, bir gayesine ulaşmak için kalbini kazanmaya çalışmasından yahut bir mevki ve maldan mahrum kalma korkusundan kaynaklanır. Bütün bunlar, şeytanın vesveselerine göre yapılan işlerdir ve ahiret ehlinin amellerinden uzaktır.

Dinin amellerini öğrenmeye rağbeti olan herkes, nefsinde bu ince (ve gizli) hallerin bulunup bulunmadığını araştırır ve hallerini kontrol eder. Bu konuda asıl müftü kişinin kalbidir. Kişi, ictihadında bazan hakkı bulur bazan yanılır. Bazan bilerek nefsinin hevâsına tâbi olur, bazan Allah Teâlâ için amel ettiğini ve ahiret yoluna girdiğini zanneder fakat aldanış içinde amel eder. *Gurur Kitabı*'nda bu meselenin inceliklerinin açıklaması gelecek.

Allah Teâlâ ile kul arasında kalan günahlarda işin daha hafif olduğunu şu rivayet gösteriyor. Rivayet edildiğine göre Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] zamanında içkiye müptela olan biri birkaç kez içki cezasına çarptırılmıştı. Adam yine aynı günaha işleyince, tekrar ceza uygulandı. Bu sırada sahabeden biri, "Allah ona lânet etsin, ne kadar da çok içki içiyor!" diye beddua edince, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

لَا تَكُنْ عَوْنًا لِلشَّيْطَانِ عَلَى أَخِيكَ

"Böyle söyleyerek kardeşine karşı şeytana yardımcı olma"[54] buyurarak onu uyardı. Hadisin lafzı bu manadadır.

Bu hadis, kusur işleyenlere karşı yumuşak muamelenin, onlara sert davranmaktan ve ağır sözler söylemekten daha evla olduğunu gösteriyor.

54 Buhârî, Hudûd, 5 (nr. 6781); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/438; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 176.

ARKADAŞLIK İÇİN SEÇİLEN KİMSEDE ARANACAK VASIFLAR

Bil ki, her insan sohbet (özel arkadaşlık, kardeşlik ve yoldaşlık) için uygun değildir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ

"Kişi, arkadaşının dini (gidişat ve yaşantısı) üzere hareket eder; öyleyse herkes kiminle dostluk yaptığına iyi baksın."[55]

Bunun için herkesin, kendisiyle sohbet edeceği kimsede aranacak haslet ve vasıfları bilmesi gerekir. Sohbetten istenen faydanın elde edilmesi için bu hasletler şarttır. Şartın manası, maksada ulaşmak için gereken şeydir. Maksada göre şartlar ortaya çıkar.

Sohbetten beklenen şey, dinî ve dünyevî faydalardır.

Dünyevî faydalar, kendisiyle sohbet edilen kimsenin mal ve makamından faydalanmak yahut onu görmek veya yakınında bulunmak suretiyle huzur bulmaktır ki bu bizim gayemiz değildir.

Dinî faydalara gelince, bunda da birçok farklı hedef vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

İlim ve amelden istifade etmek.

Kalbini karıştıran ve ibadetten alıkoyan şeylerin zararından korunmak için birinin mevkiinden istifade etmek.

---

55 Ebû Davud, Edeb, 16 (nr. 4833); Tirmizî, Zühd, 45 (nr. 2278); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/303; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/171; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 187; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 9436.

Günlük yiyeceğini talep peşinde vaktini zayi etmekten korumak (ve bütünüyle ibadet ve hizmete yönelmek) için sohbet ettiği kimsenin malından istifade etmek.

Mühim işlerinde ve musibet anlarında kendisinden yardım istemek, zor hallerde kuvvet bulmak.

Sohbet ettiği kardeşinin sırf duasıyla bereketlenmek.

Ahirette şefaatini beklemek.

Seleften (önceki salihlerden) biri demiştir ki: "Allah için kardeşlerinizi çoğaltın; çünkü her (salih) mümin için şefaat izni vardır. Belki kardeşinin şefaatine nail olup cennete girersin."

Garîbü't-Tefsîr'de, "Allah Teâlâ'nın,

وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ

'Allah, iman edip salih ameller işleyenlerin duasını kabul eder ve onlara lutfundan fazlasını verir' (Şûrâ 42/26) âyetinin tefsirinde şu yorum nakledilmiştir: Allah Teâlâ onları kardeşlerine şefaatçi kılar; kardeşlerini onlarla birlikte cennette koyar."[56]

Denilmiştir ki: Kıyamet günü bir kul affedildiğinde kendisine şefaat yetkisi verilir.[57] O da Allah Teâlâ için sevdiği kardeşlerine şefaat eder. Bunun için seleften (önceki salihlerden) bir grup, insanları sohbete, ülfete (tanışıp

---

56 Yorum için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 25/38-39; İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 6/376. Bu söz, hadis olarak da rivayet edilmiştir (bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*: *Kalplerin Azığı*, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2004, 4/307).

57 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/307.

kaynaşmaya) ve onların arasına katılmaya teşvik etmişler, uzleti ve tek başına yaşamayı kötü görmüşlerdir.

Bunlar sohbetin dinî faydalarıdır. Fakat bu şartların gerçekleşmesi için bazı şartlar vardır; onların tafsilatı gizli değildir.

Özetle, sohbetine katılacak kimsede şu beş vasfın bulunması gerekir: Bunlar,

1. Akıllı olması,

2. Güzel ahlâk sahibi olması,

3. Fâsık olmaması, takva sahibi olması,

4. Bid'atçı olmaması,

5. Dünyaya düşkün olmamasıdır.

Bunları biraz açıklayalım:

1. Akıl

Akıl, kişinin ana sermayesidir. O, asıldır. Ahmağın sohbetinde (arkadaşlığında ve yoldaşlığında) hayır yoktur. Ahmakla uzun süre arkadaşlık yapılsa da sonuç uzaklaşma ve ayrılmadır.

Hz. Ali [radıyallahu anh], kötü arkadaştan sakındırdığı birine nazım halinde şöyle demiştir:

"Dikkat et; aman cahille arkadaş olma;
Yanaşma ona, kendine de yanaştırma.

Nice cahil vardır ki, bir iyiye dost olsa;
Düşürür baş aşağı, hayır bırakmaz onda.

Kişi can arkadaşıyla ölçülür elbet;
Birinde olanlar, diğerine edilir nisbet.

Bu dünyada her bir şey, emsaliyle tanınır;
Çünkü benzer fıtratlar, birbiriyle kaynaşır.

Kalpten kalbe yol vardır, onu tanıyan bilir;
Yan yana gelince dostlar, yakayı ele verir."

Arkadaş akıllı olmalıdır. Çünkü ahmak kimse, sana fayda vereyim, yardım edeyim derken bilmeden zarar verir. Bunun için bir şair şöyle demiştir:

"Akıllı düşmandan korkmam fakat ahmak dosttan korkarım. Akıl bir fendir, yolu açıktır (ne yapacağını) bilirim ve beklerim; delilik ise çeşit çeşittir (delinin ne yapacağı belli olmaz)."

Bunun için denilmiştir ki: "Ahmaktan alakayı kesip uzaklaşmak, Allah'a yakınlıktır."

Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh], "Ahmağın yüzüne bakmak, kulun amel defterine yazılmış bir hatadır" demiştir.

Akıllı ile kastettiğimiz; işleri olduğu gibi (aslı ile) anlayandır. O bunu ya bizzat kendisi anlar veya anlatılıp öğretildiğinde anlar.

2. Güzel Ahlâk

Sohbetine katılacak kimse güzel ahlâk sahibi olmalıdır. Eşyanın hakikatini (olayların iç yüzünü) idrak eden nice kimseler vardır ki, kendisine gazap, şehvet, cimrilik veya korkaklık galebe çalınca, hevâsına uyar; bildiklerine aykırı davranır; çünkü o, kötü sıfatını kontrol altına al-

maktan, ahlâkını güzel yapmaktan acizdir; böyle birinin sohbetinde (arkadaşlık ve yoldaşlığında) hayır yoktur.

3. Fısktan (Günahtan) Uzak Olmak

Günahta ısrar eden fâsığın sohbetinde hayır yoktur. Çünkü Allah Teâlâ'dan korkan kimse büyük günahta ısrar etmez. Allah'tan korkmayanın ise zararından emin olunmaz, dostluğuna güvenilmez, hedeflerin değişmesiyle o da değişir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾

"Kalbini zikrimizden gafil kıldığımız, kötü arzularına uyan ve işi gücü aşırılık olan kimseye itaat etme!" (Kehf 18/28).

Diğer âyetlerde şöyle buyrulur:

فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾

"Ona inanmayan ve nefsinin arzularına uyan kimseler sakın seni ondan (kıyameti hatırlayıp ahirete hazırlanmaktan) alıkoymasın; sonra helâk olursun!" (Tâhâ 20/16).

فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۜ ﴿٢٩﴾

"Onun için bizim zikrimizden yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir" (Necm 53/29).

وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّۚ

"Bana yönelenlerin yoluna uy" (Lokman 31/15).

Bu âyet-i kerimelerde fâsıktan sakındırma vardır.

4. Bid'at Ehline Yanaşmamak

Bid'at sahibinin sohbetinde, onun bid'atının kendisini dinleyene sirayet etme tehlikesi vardır, onun uğursuzluğu sohbetine katılana da geçer. Bid'atçı kimse, terkedilmeyi ve kendisiyle irtibatın kesilmesini hak etmiştir; onun sohbeti (arkadaşlığı ve yakınlığı) nasıl tercih edilir?

Said b. Müseyyeb'in [rahmetullahi aleyh] naklettiğine göre, Hz. Ömer [radıyallahu anh] dindar arkadaş aramaya teşvik ederek şöyle demiştir:

"Sen sadık kardeşler bul; onların himayesinde yaşarsın. Onlar, genişlik anlarında bir süs, bela ve sıkıntı zamanlarında bir destektir. Kardeşine onun en güzel haline göre davran. Tâ ki sende gördüğü bu halinden dolayı seni sevsin. Düşmanından uzak dur. Halk içindeki arkadaşına da dikkat et; ancak emin kimselere güven. Güvenilir kimse, ancak yüce Allah'tan korkan kimsedir. Günah işleyen kimselerle beraber olma; yoksa onun kötülüğünü öğrenmiş olursun. Böyle kimselere sırrını açma. İşinde, yüce Allah'tan korkan kimselerle istişare et, onlara danış."[58]

Güzel ahlâka gelince, Alkame el-Utâridî [rahmetullahi aleyh] vefatı yaklaşınca oğluna yaptığı tavsiyelerde güzel ahlâkı şöyle özetlemiştir:

"Oğlum! Eğer insanlarla beraber olmak zorunda kalırsan, şu kimselerle beraber ol: Sen ona hizmet ettiğin zaman, senin itibarını ve şerefini korur. Kendisiyle sohbet ettiğinde, seni güzel halleriyle süsler. Başına bir sıkıntı geldiği zaman, sana iyilikte bulunur. Senin elinle ona bir

58 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/316.

iyilik dokunduğu zaman, onu yayar; senden bir iyilik gördüğü zaman, onu büyük bir ihsan sayar. Senden bir kötülük gördüğü zaman onu örter, kapatır. Ondan bir şey istersen, verir; sükût edip bir şey istemezsen o ihsanına yine senden başlar. Başına bir bela ve musibet gelirse, sana yardım eder. Bir şey söylediğinde sözünü tasdik eder. Ona bir iş havale etsen, derhal yerine getirir. Kendisiyle bir konuda çekişmeye girsen, senin tarafını tercih eder."[59]

O bu sözüyle sanki sohbetin bütün haklarını dile getirmiş oldu ve bunun için hepsinin yerine getirilmesini şart koştu. Yahya b. Eksem [rahmetullahi aleyh], bu tavsiyeleri Halife Me'mûn'a nakledince, Me'mûn,

"Böyle adam nerede?" dedi. Kendisine,

"Oğluna bu şekilde niçin tavsiyelerde bulundu biliyor musun?" denince, Me'mûn,

"Bilmiyorum" dedi. Soruyu soran,

"Onun kimseyle arkadaşlık etmesini istemedi (çünkü bu vasıfları kendinde toplayan adam bu devirde bulunmaz)" dedi.

Ediplerden biri demiştir ki: "İnsanlardan ancak şu sıfatlara sahip kimse ile arkadaş ol: Senin sırrını gizler, iyi halini yayar, kusurunu örter, bir sıkıntı ve felaket anında yanında olur, bir nimet ve rağbet edilecek durum olduğu zaman seni kendisine tercih eder. Bu vasıflarda birini bulamazsan, ancak kendi nefsinle arkadaş ol."

---

59 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/317.

Hz. Ali [radıyallahu anh] beyit halinde demiştir ki:

"Gerçek dost o kimsedir ki, seninle olduğunda;
Senin menfaatin için nefsini eder feda.

Başına bela gelip düzenin bozulduğunda;
Seni toplamak için her şeyini kor ortaya."

Âlimlerden biri demiştir ki: "Ancak şu iki kimseden biriyle arkadaş ol: Dinin hakkında kendisinden bir şey öğrendiğin ve sana fayda verecek bir kimse ile yahut kendisine dini hakkında bir şey öğretip senden doğruları kabul edecek biri ile. Bunların dışındaki kimseye gelince, ondan kaç!"

Ediplerden biri der ki: "İnsanlar dört çeşittir. Bir çeşit insan vardır ki, her şeyi ile tatlıdır; ona doyum olmaz. Bir çeşit insan vardır ki, her şeyi ile acıdır; ağza alınmaz. Bir çeşit insan vardır ki, ekşidir; o senden bir şey koparmadan önce, sen oldan lazım olanı al. Bir çeşit insan vardır ki tuz gibidir; ona ihtiyacın olduğunda gerektiği kadar al kullan."

Cafer-i Sâdık [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Şu beş kimse ile arkadaş olma, onların dışında istediğinle arkadaş ol. Bunlar:

1. Yalancı: Onunla arkadaş olursan, devamlı zarar içinde olursun. O, seraba benzer; senden uzak olan kimseyi sana yaklaştırır; sana yakın olan kimseyi senden uzaklaştırır.

2. Ahmak: Onunla arkadaş olursan, hiçbir şey elde edemezsin; o sana fayda vermek isterken zarar verir.

3. Cimri: O, senin en muhtaç olduğun şeyi senden esirger.

4. Korkak: O, zor bir anda seni, kendi canı ve malıyla birlikte düşmana teslim eder.

5. Günahlara dalan kimse: O, elde edeceği bir lokma ekmeğe yahut daha azına seni satar.

Kendisine, "Daha azı nedir?" diye sorulunca, "Bir lokmayı elde edemezse, ona tamah etmesidir" demiştir.[60]

Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Güzel ahlâklı (tevazu sahibi) bir günahkârın benimle arkadaş olması, kötü huylu (kendini beğenmiş, kibirli) bir fakihin arkadaş olmasından bana daha sevimlidir."

Ahmed b. Ebü'l-Havârî [rahmetullahi aleyh] anlatır: Üstadım Ebû Süleyman ed-Dârânî [rahmetullahi aleyh] bana şöyle dedi: "Ey Ahmed! Ancak şu iki kimseden biriyle arkadaş ol: Ya dünya işlerinde istifade ettiğin yahut kendisinden ahiret konusunda faydalandığın ve onunla hayrını artırdığın bir kimse ile. Bu ikisinin dışındakilerle meşgul olmak, büyük bir ahmaklıktır."

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "İnsanlardan üç sınıfın sohbetinden sakın: Bunlar, gaflete dalmış zalimler, dünya ehline yağcılık yapan âlimler ve cehalet içinde kalmış tasavvuf ehlidir."[61]

---

60 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/399-400. Burada söz sahibi, Cafer-i Sâdık'ın babası Muhammed b. Ali'dir. Benzer bir rivayet için bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/183; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 41/409.

61 Az farklı ifadelerle Yahya b. Muâz'a [rahmetullahi aleyh] ait bir söz için bk. Sülemî, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, s. 113.

Bu sözlerin çoğu, sohbetle (arkadaşlıkla) ilgili bütün hedefleri içermemektedir. Arkadaşlığın bütün gaye ve hedeflerini kapsayan şeyler, yukarıda dile getirdiğimiz, maksatların düşünülmesi ve o maksatlara göre şartların riayet edilmesinden meydana gelir. Buna göre, dünya maksatları için oluşan sohbetlerde şart görülen şeyler, ahiret ve din kardeşliği için kurulan sohbetlerde şart değildir.

Bu konuda Bişr b. Hâris [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Üç çeşit kardeş vardır: Biri ahiretin içindir; diğeri dünyan içindir; diğeri de kendisiyle muhabbet edip huzur bulman içindir."

Bütün bu maksatların bir kişide toplandığı çok az olur; onlar cemiyette farklı kişilerde bulunur ve kaçınılmaz olarak aranan şartlar farklı kesimlere dağılmış olur.

Abbâsî Halifesi Me'mûn demiştir ki: "Kardeşler üç çeşittir: Biri gıda gibidir; o her gün lazımdır. Diğeri, ilaç gibidir; ihtiyaç olunca alınır. Üçüncüsü, hastalık gibidir; ona asla ihtiyaç duyulmaz fakat kul bazan onunla müptela olur. Onunla ne ünsiyet edilir ne de kendisinden bir fayda görülür."

Denilmiştir ki: Bütün insanlar, ağaç ve bitkilere benzer. Bazı ağaçların gölgesi vardır, fakat meyvesi yoktur. Dünyada bir menfaati dokunup ahirette fayda vermeyen kimse buna benzer. Gerçek şu ki, dünyanın menfaati çabucak kaybolan gölge gibidir (hemen biter),

Bazı ağaçların meyvesi vardır, fakat gölgesi yoktur. Ahirette faydalı olup dünyada bir menfaat vermeyen kimse, buna benzer.

Bazı ağaçlar vardır ki hem gölgesi hem de meyvesi bulunur. Hem dünyada hem de ahirette fayda veren kimse buna benzer (Bu kimse insanların en kıymetlisidir).

Bazı ağaçlar da vardır ki ne gölgesi ne de meyvesi bulunur. Dünyada ve ahirette bir fayda vermeyen kimse buna benzer. Ona hiç ihtiyaç duyulmaz. Bu kimse, Ümmü Gaylan denen dikenli çöl ağacına benzer; elbiseyi yırtar, onun yenecek içilecek hiçbir şeyi yoktur. Bu durumda olan insanlar, kimseye bir fayda vermedikleri gibi, hep zarar verirler; çokça bulunurlar fakat bir işe yaramazlar. Onlar, hayvanlar içinde fare ve akrebe benzemektedir. Allah Teâlâ bu gibiler hakkında şöyle buyurmuştur:

يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿١٣﴾

"O, faydasından çok zarar veren birine yalvarır. O ne kötü bir dost ve ne kötü bir yakındır" (Hac 22/13).

Bu konuda şair der ki:

"Bak şu insanlara farklıdır her biri;
Eşit değillerdir, ağaçlar gibi.

Bir ağaç var ki, tatlıdır meyvesi;
Bir diğeri var ki, yoktur bir şeyi."[62]

Şu halde, kendisiyle Allah Teâlâ için kardeş olunup bu hedeflerden birine ulaşmada istifade edilecek bir dost bulamayan kimsenin tek başına olması daha evladır.

---

62 *Kûtü'l-Kulûb*'da şu ilave beyit vardır:

"Birinde hem gölge hem meyve vardır;

Diğerinde hiçbiri yok, sanırsın hârdır (diken)." bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/364.

Ebû Zer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Yalnızlık, kötü arkadaştan daha hayırlıdır. Salih arkadaş da yalnızlıktan daha hayırlıdır." Bu söz hadis olarak da rivayet edilmiştir.[63]

Arkadaşın dindar olup fâsık olmamasına gelince, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ

"Bana yönelenlerin yoluna uy" (Lokman 31/15).

Çünkü kötülüğü ve fâsıkları görmek, günah işlemeyi kalpte basit hale getirir, kalbin ondan nefret etmesini ortadan kaldırır.

Said b. Müseyyeb [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Zalim kimselere bakmayın, yoksa salih amellerinizin sevabını yok edersiniz."

Fâsık ve zalim kimselerle içli dışlı olmakta selâmet yoktur; selâmet onlardan uzak durmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ
الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾

"Rahmân'ın has kulları o kimselerdir ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler, cahiller kendilerine incitecek bir şey söyledikleri zaman, onlara, 'selâm!' deyip geçerler" (Furkân 25/63). Yani, biz sizin kötülüğünüzden, siz de bizim zararımızdan selâmette oldunuz, derler.

---

63 Haber için bk. İbn Ebû Âsım, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 65. Hadis için bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/343.

Dünyaya düşkün kimseye gelince, onun sohbeti (ve arkadaşlığı) öldürücü bir zehirdir. Çünkü insan tabiatı, başkasına benzeme ve uyma özelliğinde yaratılmıştır. Hatta sahibi farkında olmadan, fıtrat, diğer fıtrattan huy çalar. Dünyaya düşkün kimseyle oturup kalkmak, dünya hırsını tetikler; zâhid ile oturup kalmak ise kalbi dünyadan soğutur. Bunun için dünya ehlinin sohbeti (arkadaşlık ve yoldaşlığı) mekruhtur. Ahirete yönelmiş kimselerin sohbeti ise müstehaptır.

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kendisinden hayâ edilen salih zatlarla oturup kalkarak taatleri ihya edin (onlardan taatleri nasıl güzel yapacağınızı öğrenin)."[64]

Ahmed b. Hanbel [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Beni ancak kendisinden çekinmediğim kimsenin sohbeti belaya (sıkıntılı hallere) düşürdü."[65]

Lokman [aleyhisselâm], oğluna demiştir ki: "Yavrum, âlimlerin meclisine katıl; onların dizinin dibine yanaş. Şüphesiz yağan bol yağmurla ölü arazi dirildiği gibi, ilim ve hikmetle de kalpler dirilir."[66]

Bunlar, kardeşliğin manası, şartları ve faydalarıyla ilgili açıklamalarımızdır. Şimdi, kardeşliğin haklarını, gereklerini ve onların nasıl yerine getirileceğini açıklamaya başlıyoruz.

---

64 Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 33.

65 Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 34.

66 Beyhakî, *el-Medhal*, nr. 445.

KARDEŞLİK ve SOHBETİN HAKLARI

Bil ki, kardeşlik akdi, karı koca arasındaki nikâh gibi, iki kişi arasındaki bir bağlantıdır. *Nikâh Kitabı*'nda geçtiği gibi, nikâhın yerine getirilmesi gereken birtakım hakları olduğu gibi, Allah için kurulan kardeşliğin de yerine getirilmesi gereken birtakım hakları vardır. Kardeşinin senin malında, şahsında, dilinde, kalbinde yerine getireceğin hakkı vardır; ayrıca affınla, duanla, ihlâs ve vefa ile, kendisine ağırlık vermeyerek ve tekellüfü terkederek yerine getireceğin haklar vardır. Bunların hepsi sekiz haktır.

BİRİNCİ HAK

Birinci hak, maldadır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْأَخَوَيْنِ مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغْسِلُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى

"Allah için birbirini seven iki kardeş, biri diğerini yıkayan iki el gibidir."[67]

---

67 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/13-14; Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 61; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 765. Selmân-ı Fârisî'ye [radıyallahu anh] ait bir söz olarak bk. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 21/44.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] onları ele ve ayağa değil, iki ele benzetti. Çünkü onlar, tek bir hedefte birbirine yardım eder. Allah için birbirini seven iki kardeş de böyledir. Onlar da bir maksatta birbirlerini destekledikleri zaman kardeşlik tamam olur. Onlar, bir yönden tek kişi gibidirler. Bu, genişlikte ve darlıkta paylaşmayı, malda ve halde ortak olmayı ve çekişmeyi ortadan kaldırmayı gerektirir. Kardeşini tercih etmek ve malını onunla paylaşmak üç derecede gerçekleşir:

En düşük derecesi, kardeşini kölen ve hizmetçin yerinde görüp malının fazlasından onun ihtiyacını gidermendir. Onun için bir ihtiyaç hâsıl olunca, senin de yanında fazla malın varsa, ona hemen vermelisin, kendisini istemeye muhtaç etmemelisin. Eğer onu istemeye mecbur edersen, bu, kardeşlik hakkında son derece kusurlu bir davranıştır.

İkinci derecesi, kardeşini nefsin yerine koyman, onu malını ortak etmeye ve kendi yerine koymaya razı olmandır. Hatta onun, sendeki mala ortak olmasına müsamaha göstermelisin. Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Onlardan (seleften) biri, izârını (peştemalını) ikiye bölüp kardeşiyle paylaşırdı."

Üçüncü derecesi, en yüksek derecedir. O, kardeşini, nefsine tercih etmen, onun ihtiyacını kendi ihtiyacının önüne almandır. Bu, sıddıkların derecesi ve Allah için birbirini sevenlerin yardımlaşmada zirve noktasıdır. Bu rütbenin neticelerinden biri de, kardeşinin yerine kendi nefsini feda etmeyi tercih etmektir. Bu konuda şu olayı örnek verebiliriz:

Sûfîlerden bir grup, halifelerden birine şikâyet edildi. Halife, boyunlarının vurulmasını emretti. Ebü'l-Hüseyin Nûri de [rahmetullahi aleyh] onların içindeydi. Cellat gelince, Ebü'l-Hüseyin Nûri, önce kendisini öldürmesi için ileri atıldı. Niçin böyle yaptığı sorulunca,

"Bu anda kardeşlerimin yaşamasını tercih ettim" dedi. Onun bu davranışı hepsinin kurtulmasına sebep oldu (Cellat, bu duruma hayret etti, durumu halifeye haber verdi. Durumları incelendi, hepsi serbest bırakıldı). Bu olay, uzunca bir hikâyede anlatılmaktadır.[68]

---

68 Olay hicrî 262, milâdî 875'te Halife Muvaffak zamanında olmuştur. Bazı fitneciler sûfîleri halifeye şikâyet edip haklarında iftira ettiler. Sûfîleri zındıklıkla itham eden, Hanbelî mezhebi fakihlerinden Gulâmu Halil isimli bir zattı. Bu adam, Halife Muvaffak ve annesinin yanında sûfîlerin bazı görüşlerini şiddetle tenkit edip onları zındık olmakla suçladı. Onların Allah Teâlâ'ya âşık olmaktan bahsettiklerini söyleyerek, bunun olmayacağını, sûfîlerin yanlış yolda ve itikadda olduğunu ileri sürdü. Fakat sonuçta iftirası ve yanlışı ortaya çıktı. Halife, bahsedilen sûfîlerin yakalanıp cezalandırılmasını emretti. Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh], kendisini fıkıh ilmiyle meşgul biri olarak göstererek kurtuldu. Şehhâm, Rakkam ve Ebü'l-Hüseyin Nûri [rahmetullahi aleyhim] ise yakalanıp nezarete alındılar. Boyunları vurulmak üzere hazırlık yapılınca, Ebü'l-Hüseyin Nûri öne atıldı. Cellat hayret içinde kaldı, elini geri çekti. Hadise halifeye haber verildi. Halife sûfîlerin halini incelemek üzere, Kâdılkudat İsmail b. İshak'a haber gönderdi.

Kadı, Ebü'l-Hüseyin Nûri [rahmetullahi aleyh] ile biraz konuştu. Ona bazı sorular sordu. O da, başını önce sağ tarafına eğdi, sonra sol tarafına çevirdi. Sonra önüne eğdi. Sonra kadıyı hayrette bırakan cevaplar verdi. Peşinden şöyle dedi:

"Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki onlar Allah'ın yardımı ile kalkarlar, Allah'ın rahmeti ile yürürler, Allah ile kelâm ederler, Allah'ın inâyeti ile yaşarlar, Allah'ın muhabbeti ile ölürler; her işlerinde Allah'ın kitabına müracaat eder, O'na güvenirler. O'nun kendilerine güzel nazarı ile kötülüklerden korunurlar."

Kardeşine karşı bu saydığımız rütbelerden hiçbiri sende yoksa bil ki, senin kardeşliğin henüz kalbe inmemiştir; o görünüşte kalmış bir beraberliktir; akıl ve dinde bir tesiri ve değeri yoktur. Meymûn b. Mihrân [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kim kardeşine yapacağı iyilikte en faziletli olanı terketmeye razı olursa, gitsin kabirdekilerle kardeşlik kursun (onun kardeşliği gerçek değildir)."

En alt derecede olan kardeşliğe gelince o, din sahibi salihler yanında razı olunan (ve makbul görülen) bir derece değildir.

Rivayet edildiğine göre Utbetü'l-Gulâm [rahmetullahi aleyh], Allah için kardeş olduğu birinin evine geldi; ona, "Senin malından 4000 dirheme ihtiyacım var" dedi. O da, "2000 al" dedi. Bunun üzerine Utbe adamı terketti ve ona,

"Sen Allah'a karşı dünyayı tercih ettin; hem kardeşine böyle söyleyip hem de yüce Allah için kardeşlik iddiasında bulunmaktan utanmıyor musun?" dedi.

Ebü'l-Hüseyin Nûri'nin [rahmetullahi aleyh] verdiği cevapları ve bu sözlerini işiten kadı ağladı ve halifenin huzuruna çıkarak,

"Eğer bu topluluk zındık ise, yeryüzünde hiçbir müslüman yoktur!" dedi. Halife de onları serbest bıraktı.

Kadı, Ebü'l-Hüseyin Nûri hazretlerine başını sağa, sola ve öne eğmesinin sebebini sordu. O da şu cevabı verdi: "Bana sorduğun soruların cevabını önce sağımdaki meleğe sordum, o, 'Bilmiyorum' dedi. Solumdaki meleğe sordum; o da bilmediğini söyledi. Sonra kalbime sordum; kalbim cevapları Rabbim'den ilham alarak bana bildirdi, ben de sana söyledim" (bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/250-251; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 5/130135; Arûsî, *Netâicü'l-Efkâr*, 1/228).

Kardeşlikte en alt derecede olanlara da dünya ehlinin muamelesi uygun değildir. Ebû Hâzim (Seleme b. Dînâr) demiştir ki: "Allah Teâlâ için sevdiğin bir kardeşin varsa, ona dünya işlerindeki gibi (maddi hesaplarla) muamele etme."

O, bu rütbede olanları kastetmiştir.

Kardeşlikte en yüksek dereceye gelince o, Allah Teâlâ'nın şu âyette müminleri vasfettiği durumdur:

وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْۖ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۚ ﴿٣٨﴾

"İşleri aralarında ortaklaşa, danışıklı olur ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler" (Şûrâ 42/38).

Yani onlar, mallarını birbirine karıştırırlar, yüklerini ve yiyeceklerini diğerinden ayırmazlar.

Onlardan bazıları, "Ayakkabım" diyenle sohbet (özel arkadaşlık) yapmazdı; çünkü o, malın kendisine ait olduğunu söylemiştir (Halbuki sûfîlere göre mal mülk yüce Allah'a aittir; elde olanlar ise emanet olup kardeşler arasında ortaktır).

Feth el-Mevsılî [rahmetullahi aleyh], Allah için sevdiği bir kardeşinin evine geldi; kendisi evde yoktu. Hizmetçisine emretti, sandığı çıkarttı. Hazret sandığın içini açtı ve keseden ihtiyacı olan parayı aldı. Evin hizmetini gören kadın gidip durumu efendisine haber verdi. Adam, Mevsılî'nin bu yaptığından o kadar sevindi ki; sevincinden câriyeye, "Eğer doğru söylüyorsan, seni âzat ettim, sen Allah için hürsün" dedi.

Ebû Hüreyre'ye [radıyallahu anh] bir adam gelerek,

"Ben Allah için seninle kardeş olmak istiyorum" dedi. Ebû Hüreyre, adama,

"Kardeşliğin hakkının ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Adam,

"Bilmiyorum, bana öğretin" dedi. Ebû Hüreyre [radıyallahu anh],

"Sahip olduğun altın ve gümüşünde benden daha fazla hak sahibi olmayacaksın, malın aramızda ortak olacak" dedi. Adam,

"Ben daha bu dereceye ulaşmış değilim!" dedi. O zaman Ebû Hüreyre,

"Öyleyse benden ayrıl" dedi.[69]

Allah kendilerinden razı olsun, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali (Zeynelâbidin), bir adama, "Sizden biri kardeşinin cebine veya kesesine elini sokup ondan izinsiz olarak istediğini alıyor mu?" diye sordu. Adam, "Hayır" dedi. O zaman Ali Zeynelâbidin, "Öyleyse siz, gerçekten kardeş değilsiniz"[70] dedi.

Hasan-ı Basrî'nin [rahmetullahi aleyh] yanına bir grup insan girdi; kendisine künyesi ile hitap ederek, "Ey Ebû Said! Namazı kıldınız mı?" diye sordular. Hazret, "Evet" dedi. Gelenler, "Çarşıdaki insanlar henüz kılmadılar" dediler. O zaman Hasan-ı Basrî, "Onlardan kim dinini alıp öğrenir?

---

69 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/348.

70 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/349; İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İhvân,* nr. 159; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/187.

Duyduğuma göre onlar, kardeşinden gümüşünü esirgiyor; bir ihtiyacı olana malından vermiyormuş!"[71] dedi. O, bu sözüyle sanki yapılana şaşkınlığını dile getirmiştir.

İbrahim b. Edhem'e [rahmetullahi aleyh] bir adam geldi. Beytülmakdis'e gitmek istiyordu; ona, "Size yol arkadaşı olmak istiyorum" dedi. İbrahim b. Edhem, "Bir şartla kabul ederim; senin malını senden daha fazla kullanma hakkına sahip olursam, bana arkadaş olabilirsin!" dedi. Adam, "Ben bunu yapamam" deyince; İbrahim b. Edhem, "Doğru söylemen hoşuma gitti"[72] dedi.

İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh], biri kendisine yol arkadaşı olunca ona hiç muhalefet etmezdi. Ayrıca ancak kendisiyle uyum içinde olan kimse ile arkadaş olurdu. Ayakkabı bağı satan bir adam İbrahim b. Edhem'e yol arkadaşı oldu. Yolda adamın biri İbrahim b. Edhem'e bir çanak içinde tirit/sulu et yemeği hediye etti. İbrahim b. Edhem, çanağı geri vermek isteyince, arkadaşının heybesini aldı, ağzını açtı, içinden bir demet bağ aldı, onu çanağın içine koydu ve hediye sahibine verdi. Biraz sonra arkadaşı gelince, "Ayakkabı bağları nerede?" diye sordu; İbrahim b. Edhem, "Yediğin tirit için verdim. Tirit ne kadar ederdi?" diye sordu. Arkadaşı, "İki üç bağ verseydin yeterdi" dedi. İbrahim b. Edhem de,

"Sen geniş davran, bol ihsan et ki sana da öyle davranılsın"[73] dedi.

---

71 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/349.

72 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/349; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/28.

73 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/349.

İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh], arkadaşının merkebini ondan izin almadan yolda yaya giden birine verdi. Arkadaşı gelip durumu öğrenince sükût etti; yaptığını yadırgamadı.[74]

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Ashaptan birine kızartılmış bir koyun kellesi hediye edildi. Kendisi de çok sıkıntı içindeydi. Buna rağmen kelleyi yandaki komşusuna gönderdi. O da bir diğer komşusuna gönderdi ve böylece kelle, yedi komşuyu dolaşarak ilk gönderene geri geldi."[75]

Anlatılır ki: "Mesrûk [rahmetullahi aleyh], ağır bir borcun altına girdi. Allah için kardeşi olan Heyseme'nin de borcu vardı. Mesrûk, gitti ve hiç haberi olmadan Heyseme'nin borcunu ödedi. Heyseme de, haberi olmadan gizlice Mesrûk'un borcunu ödedi."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Abdurrahman b. Avf ile Sa'd b. Rebî'i [radıyallahu anhümâ] kardeş yaptığında, Sa'd b. Rebî', malından ve nefsinden fedakârlık yapıp onu kendisine tercih edince, Abdurrahman b. Avf, "Allah ailene ve malına bereket versin"[76] diyerek, onun kendisi için yaptığı fedakârlığa karşı o da onu tercih etmiştir. Sanki onun ikramını kabul edip sonra onu kendine tercih etmiştir. Bu, müsâvattır yani eşit olarak paylaş-

---

74 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/350. Benzer bir rivayet için bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/384.

75 Bunun üzerine, "*Onlar (ensar) kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları (muhacirleri) nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir*" (Haşr 59/9) âyeti indi (bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/108).

76 bk. Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 3 (nr. 3780).

maktır. Başlangıçtaki ise îsârdır (kardeşini nefsine tercih etmektir). Îsâr, müsâvattan daha faziletlidir.

Ebû Süleyman ed-Dârânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Eğer bütün dünya benim olsa ve ben hepsini Allah için sevdiğim kardeşimin ağzına koysam, bunu onun için az bulurum."

O, başka bir sözünde de şöyle der: "Ben kardeşlerimden birinin ağzına lokma korum, ona bir şeyler ikram ederim, o yedikçe tadını boğazımda bulurum (sanki kendim yemiş gibi tat alırım)."[77]

Kardeşlere infak etmek, fakirlere sadaka vermekten daha faziletlidir. Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Allah için sevdiğim bir din kardeşime 10 dirhem gümüş para vermem, bana, fakirlere 1000 dirhem sadaka vermemden daha sevimlidir."

Yine o demiştir ki: "Bir yemek hazırlayıp Allah için sevdiğim kardeşlerimle başına oturmam, bana, bir köle âzat etmekten daha sevimlidir."[78]

Îsâr konusunda hepsinin örneği Resûlullah'tır [sallallahu aleyhi vesellem].

Rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], ashaptan biriyle yolculuk yapıyordu. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem], ağaçlık bir yere girdi; erek ağacından iki misvak kesti. Biri düzgün, diğeri eğri idi. Allah Resûlü, eğri olanı kendisi aldı, düzgün olanı sahabiye verdi. O,

---

77 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/353.

78 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 566.

"Siz buna daha layıksınız, onu siz alın!" dediği zaman; Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

مَا مِنْ صَاحِبٍ يَصْحَبُ صَاحِبًا وَلَوْ سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ إِلَّا سُئِلَ عَنْ صُحْبَتِهِ هَلْ أَقَامَ فِيهَا حَقَّ اللهِ أَمْ أَضَاعَهُ

"Bir kimse, biriyle bir saatlik de olsa beraber bulunsa, Allah Teâlâ ona, bu beraberliğin hakkını yerine getirip getirmediğini sorar."[79]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Huzeyfe b. Yemân [radıyallahu anh] ile yıkanmak için bir kuyunun yanına gittiler. Hz. Huzeyfe, Resûlullah'ın elbisesini aldı, ona perde yaptı, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] yıkandı. Sonra yıkanmak için Huzeyfe [radıyallahu anh] oturdu. Bu defa Resûlullah Hz. Huzeyfe'nin elbisesini aldı, onu insanlardan perdelemek için ayakta durdu. Huzeyfe bundan kaçınarak,

"Anam babam size feda olsun yâ Resûlallah, lütfen böyle yapmayın" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu teklifi kabul etmedi, Huzeyfe yıkanana kadar onu elbisesi ile perdeledi.[80] Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu sözüyle îsârın, sohbette (arkadaşlıkta) Allah Teâlâ'nın hakkını korumak olduğuna işaret etmiştir.

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadiste şöyle buyurmuştur:

---

79 Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 1/143; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, 6/315.

80 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/83 (Buradaki kayda göre olayı İbn Ebû Âsım, *el-Vuhdân* isimli eserinde nakletmiştir).

مَا اصْطَحَبَ اثْنَانِ قَطُّ إِلَّا كَانَ أَحَبُّهُمَا إِلَى اللهِ تَعَالَى أَرْفَقُهُمَا بِصَاحِبِهِ

"Birbirini seven iki arkadaşın yüce Allah'a en sevimlisi, arkadaşına en güzel davranandır."[81]

Anlatılır ki bir gün Allah kendilerinden razı olsun Mâlik b. Dînâr ile Muhammed b. Vâsi', Hasan-ı Basrî'nin evine girdiler; kendisi evde yoktu. Muhammed b. Vâsi', sedirin altındaki bir yiyecek sepetini çıkarıp içindeki şeylerden yemeye başladı. Mâlik b. Dînâr, "Elini yiyecekten çek; ev sahibinin gelmesini bekle!" diye uyardı; fakat o hiç aldırış etmeden yemeye devam etti. O sırada Hasan-ı Basrî içeri girdi; onları öyle görünce, "Ey Mâlikcik, işte biz kardeşlerimizle böyleydik; birbirimizden çekinmeden hareket ederdik" dedi.

O bu sözüyle, kardeşlerin evinde böyle davranmanın kardeşlikteki safiyetten (ve samimiyetten) ileri geldiğine işaret etmiştir. Nasıl böyle olmasın ki, Allah Teâlâ, evlerinde izinsiz yemek yenebilecekleri sayarken,

أَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ

"...anahtarları elinizde olan evlerden veya samimi dostlarınızın evlerinden yemenizde sizin için bir günah yoktur..." (Nûr 24/61).

Önceleri, bir mümin, evinin anahtarlarını Allah için kardeş olduğu kimseye verirdi; ona, evi ve eşyalarını is-

81 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 544; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 566; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/171; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 13/52.

tediği gibi kullanma izni verirdi. Fakat o, takvaya göre hareket edip rahatça yiyip içmekten çekinirdi. Nihayet Allah Teâlâ bu âyeti indirerek onlara, kardeşlerinin ve samimi dostlarının evinde rahatça yiyip içme izni verdi.[82]

İKİNCİ HAK

Kardeşliğin ikinci hakkı, kardeşinin giderilecek bir ihtiyacı olduğunda ona bizzat yardım etmek, kendisi istemeden önce ihtiyacını gidermek ve onu kendi ihtiyacının önüne almaktır.

Mal ile yardımlaşmada olduğu gibi, bunun da çeşitli dereceleri vardır. Onun en düşük derecesi, kendisinin gücü varken, kardeşi ondan bir yardım istediğinde onu yerine getirmektir. Fakat bunu güler yüz ve tatlı sözle, sevincini göstererek ve kardeşine hizmeti cana minnet bilerek yapmalıdır.

Salihlerden biri demiştir ki: "Kardeşinden bir ihtiyacını gidermesini istediğinde, o bunu Allah için yerine getirmezse, kendisine ikinci defa hatırlat; belki unutmuş olabilir. Eğer yine yerine getirmezse, üçüncü defa hatırlat; belki bir özrü sebebiyle ilgilenememiş olabilir. Üçüncüde de ihtiyacını gidermezse, onu ölmüş kabul et; bir tekbir getir ve üzerine, *"Ölüleri Allah diriltir"* (En'âm 6/36) âyetini oku."[83]

---

82 Âyetin tamamı şöyledir: *"Kendi evinizden, babalarınızın, annelerinizin, erkek kardeşlerinizin, kız kardeşlerinizin, amca, hala, dayı ve teyzelerinizin evlerinden, ayrıca anahtarlarını elinde bulundurduğunuz evlerden yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde size bir sakınca ve günah yoktur"* (Nûr 24/61).

83 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*: *Kalplerin Azığı*, 4/348.

İbn Şübrüme [rahmetullahi aleyh][84], kardeşlerinden birinin büyük bir ihtiyacını gördü. Daha sonra bu kardeşi kıymetli bir hediye ile kendisine geldi. İbn Şübrüme, "Bu nedir?" diye sordu. Adam, "Bana yaptığın iyiliğe karşılık bir hediye!" dedi. Bunu duyan İbn Şübrüme, adama,

"Malını geri al, Allah sana afiyet versin. Eğer sen kardeşinden bir ihtiyacını görmesini isteyince o bunu yerine getirmek için kendini zorlamıyorsa, git bir abdest al, dört tekbir getirerek onun üzerine cenaze namazı kıl ve onu ölülerden say!" dedi.[85]

Cafer b. Muhammed es-Sâdık [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ben kendilerini geri çeviririm de bana bir daha ihtiyaçlarını arzetmezler korkusuyla, düşmanlarımın bile ihtiyaçlarını gidermek için gayret ederim."[86]

Onların, düşmanları için tavrı bu olunca, dostları için nasıl olur, düşünün!

Selef (önceki salihler), Allah için sevdikleri bir kardeşleri vefat ettikten sonra, kırk sene onun ailesinin ihtiyaçlarını görürlerdi; her gün onların yanına gelir, ihtiyaç-

---

84 Abdullah İbn Şübrüme b. Tufeyl ed-Dabbî el-Kûfî (v.144/761), Tâbiînden fakih, kadı, şair, âbid ve sika bir zattır. Emevîler ve Abbâsîler döneminde önemli görevlerde bulunmuştur. Cafer-i Sâdık'ın öğrencileri arasındadır. Buhârî onunla istişhatta bulunmuş, Tirmizî hariç diğer hadis âlimleri kendisinden hadis nakletmişlerdir. bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/85 (Burada vefat tarihi hicrî 44 olarak verilmiştir. Bu bir yazım hatası olsa gerek). Geniş bilgi için bk. Şükrü, Özen, "İbn Şübrüme", *DİA*, 20/379-381.

85 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/348; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10418; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 34/306.

86 Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 149.

larını sorar, malî yönden onları desteklerlerdi. Bu durumda aile, sadece babalarının zatını kaybetmiş olurlardı. Hatta onlar, babalarının hayatında görmedikleri hizmetleri onun din kardeşlerinden görürlerdi.

Onlardan biri, her gün kardeşinin evine gelerek, "Yağınız, tuzunuz, bir ihtiyacınız var mı?" diye sorardı. Onun ihtiyacını bilmediği şekilde giderirdi. İşte şefkat ve kardeşlik böyle gösterilir. Kişi, nefsine gösterdiği şefkati, kardeşine göstermezse, o kardeşlikte hayır yoktur.

Meymûn b. Mihrân [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Dostluğu ile sana fayda vermeyen kimse, düşmanlığı ile de zarar vermez."

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَلَا وَإِنَّ لِلّٰهِ أَوَانِي فِي أَرْضِهِ وَهِيَ الْقُلُوبُ، فَأَحَبُّ الْأَوَانِي إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى أَصْفَاهَا، وَأَصْلَبُهَا، وَأَرَقُّهَا

"Allah Teâlâ'nın yeryüzünde yaşayanlar içinde (feyiz ve nur) kapları vardır. Rabb'inizin kapları, kalplerdir. Bu kalplerin O'na en sevgili olanları da en safi, en sağlam ve en yumuşak olanlarıdır."[87]

O kalpler, günahlardan en safi, dinde en kuvvetli ve kardeşlerine karşı en yumuşak olanlardır.

---

87 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/97; Abdullah b. Ahmed, *Zevâidü'z-Zühd*, s. 153; Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, nr. 840; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 2375. Rivayetlerde biraz farklılık vardır. Taberânî rivayetinde, hadis, *"Rabb'inizin kapları, salih kulların kalpleridir"* şeklindedir.

Özetle, din kardeşinin ihtiyacını kendi ihtiyacın gibi hatta ondan daha önemli görmen, onun ihtiyaç vakitlerini araştırman, kendi nefsinin hallerinden gafil olmadığın gibi, onun da hallerinden habersiz (ve ilgisiz) olmaman gerekir. Onu, senden bir şey istemeye ve ihtiyacını arzetmeye muhtaç etmemelisin. Hatta onun ihtiyaçlarını giderirken, ona bir iyilik yaptığını, bundan dolayı senin onda bir hakkın olduğunu düşünmemen, tam tersine, onun için çalışmanı ve işini görmeni kabul etmesini cana minnet bilmen gerekir. Hatta sadece onun ihtiyaçlarını gidermekle yetinmeyip, onu, yakınların ve evladın üzerine tercih ederek kendisine bolca ikramda bulunmalısın.

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] derdi ki: "Allah için sevdiğimiz kardeşlerimiz bize aile ve evladımızdan daha sevimlidir; çünkü ailemiz bize hep dünyayı hatırlatır, kardeşlerimiz ise ahireti hatırlatır."

Yine o demiştir ki: "Kim Allah için sevdiği bir kardeşinin cenazesinde bulunup kabre kadar arkasında yürürse, Allah Teâlâ kıyamet günü arşının altından melekler gönderir, onu cennete kadar götürürler."

Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

"Bir kimse, sadece Allah için sevdiği bir din kardeşini ona kavuşma şevkiyle ziyaret ettiğinde, arkasından bir melek, 'Çok hoş bir iş yaptın; cennet de senin için güzel bir yer oldu' diye seslenir."[88]

---

88 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 709; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/203; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 4140. Az değişik lafızla; ayrıca bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 346; Tirmizî, Birr, 64 (nr. 2008); İbn Mâce, Cenâiz, 2 (nr. 1443); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 2961; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/326, 344; Begavî, *Mesâbihü's-Sünne*, nr. 3899.

Atâ b. Ebû Rebâh'ın [rahmetullahi aleyh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Üç günden sonra kardeşlerinizin durumunu araştırın; hasta iseler onları ziyaret edin, aşırı işle meşgul iseler yardım edin; Allah'ı ve ahireti unutmuşlarsa kendilerine hatırlatın."

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Abdullah b. Ömer'i [radıyallahu anhümâ] sağa sola bakınırken gördü; ona ne aradığını sordu. O da, "Yâ Resûlallah, sevdiğim bir adamı arıyorum, fakat bulamıyorum" dedi. O zaman Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

إِذَا أَحْبَبْتَ أَحَدًا فَسَلْهُ عَنِ اسْمِهِ، وَاسْمِ أَبِيهِ، وَعَنْ مَنْزِلِهِ، فَإِنْ كَانَ مَرِيضًا عُدْتَهُ، وَإِنْ كَانَ مَشْغُولًا أَعَنْتَهُ

"Bir kimseyi sevdiğin zaman onun ismini, babasının ismini, oturduğu yeri sorup öğren; hasta olursa ziyaret edersin; çok (ağır) işi bulunursa yardımda bulunursun."[89]

Bir rivayette, *"Dedesinin ve kabilesinin de ismini sor"* buyurulmuştur.

Şa'bî [rahmetullahi aleyh], bir kimseyle bir mecliste oturup da, "Onun simasını tanıyorum, fakat ismini bilmiyorum!" diyen bir kimse hakkında, "Bu, ahmakların tanımasıdır"[90] derdi.

---

89 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 772; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9022. Biraz farklı lafızlarla, aynı konuda bk. Tirmizî, Zühd, 53 (nr. 2392); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/171; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 22/244; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 569.

90 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 773; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/88.

Abdullah b. Abbas'a [radıyallahu anhümâ], "İnsanların sana en sevimlisi kimdir?" diye sorulunca, "Sohbet arkadaşım" demiştir.

Yine o, demiştir ki: "Bir kimse, bana arzedeceği dünyalık bir haceti yokken, sadece Allah için üç gün benim meclisime gelip giderse, onun dünyalık mükâfatını (kendisine yapacağım iyilik ve hizmeti) bilmekteyim."

Said b. Âs [rahmetullahi aleyh] derdi ki: "Meclisimde bulunan kimse için bana üç vazife düşer: Yaklaştığı zaman kendisine merhaba derim, konuştuğu zaman kendisine yönelir sözünü dinlerim, meclise oturduğu zaman kendisine yer açarım."[91]

Allah Teâlâ,

رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

"Onlar, birbirlerine karşı çok merhametlidirler" (Feth 48/29) buyurmuş ve bununla, aralarındaki şefkat ve ikrama işaret etmiştir. Kişinin, leziz bir yemeği (kardeşi olmadan) tek başına yememesi, huzurlu bir ortamda onsuz bulunmaması, tam tersine onun ayrılığına üzülmesi ve kendisini özlemesi şefkatin tam olduğunun göstergesidir.

ÜÇÜNCÜ HAK

Üçüncü hak, dildedir. Bu hak, bazan sükût ederek bazan da konuşarak yerine getirilir.

Sükûta gelince, bu, kardeşinin yanında ve arkasında ayıplarını konuşmaktan dili tutmaktır. Tam tersi-

---

91 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 21/137.

ne, onları hiç bilmiyormuş gibi davranmalıdır. Kendisiyle konuştuğu bir konuda sözünü redden sakınmalı, onunla tartışma ve münakaşaya girmemelidir. Gizli yönlerini araştırmaktan ve hallerini sormaktan da dilini tutmalıdır. Kendisini bir yolda veya bir topluluk içinde gördüğünde; ne yapmak istediğini, nereden gelip nereye gittiğini sorarak söze başlamamalıdır; belki söylemekten çekinir veya yalan söylemeye mecbur kalır.

Kardeşinin, kendisine açtığı sırları anlatma konusunda da dilini tutmalı, onları başkasına ve özel arkadaşlarına asla açmamalıdır. Kendisiyle irtibatı kestikten ve aralarında uzaklaşma meydana geldikten sonra bile onlardan kimseye bir şey bahsetmemelidir. Sırrı ifşa etmek, kötü tabiatın ve bozuk kalbin işidir.

Kardeşinin dostları, ailesi ve çocukları hakkında üzücü şeyler konuşmaktan da dilini tutmalıdır.

Kardeşi hakkında başkasının olumsuz sözlerini gelip ona anlatmamalıdır. Çünkü sana söven (dedikodunu yapan) kimse, kötü haberi sana getirendir (Başkasını sana kötüleyen, seni de başkasına kötüler). Enes b. Mâlik [radıyallahu anh] demiştir ki: “Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] hoşlanmadığı bir şeyi kimsenin yüzüne vurmazdı.”[92]

Kişiye eziyet, önce olumsuz şeyi nakledenden, sonra onu söyleyenden ulaşır.

Evet, kişi kardeşi hakkında duyduğu olumsuz şeyleri dile getirmemelidir fakat onun hakkında işittiği güzel şeyleri söylemelidir. Çünkü onun sevinmesi, önce hak-

---

92 Ebû Davud, Tereccül, 8 (nr. 4182); Tirmizî, *Şemâil*, nr. 346.

kındaki övgüyü nakledenle, sonra onu söyleyenle gerçekleşir. Güzel halin gizlenmesi hasettendir.

Özetle, kardeşinin -az veya çok- hoşlanmadığı her sözden dilini tutmalıdır. Ancak iyiliği emir, kötülükten nehiy gibi susmaya ruhsat bulamadığı konularda konuşması gerekince, susmak doğru olmaz, konuşur. Bu durumda onun kendisine yapılan uyarılardan hoşlanmamasına aldırış etmez; çünkü onu uyarmak, hakikatte onun için bir iyiliktir; o zâhiren kötülük gibi görse de...

Onun ve aile efradının gıyabında kötülüklerini ve ayıplarını söylemek gıybettir. Bu, bütün müslümanlar hakkında haramdır.

Seni, başkasının kusurlarını dile getirmekten iki şey alıkoyar:

Birincisi, kendi hallerine bakmandır. Eğer kendi halinde kötülenen bir şey varsa, kardeşinde gördüğün kusuru gözünde büyütme. Senin müptela olduğun kusuru, düzeltmekten ve terketmekten âciz olduğun gibi, kardeşinin de âciz olduğunu düşün. Kötü bir huyu yüzünden onu terketme ve küçük düşürme. Her yönüyle terbiye olmuş kâmil insan nerede!

Allah Teâlâ'nın hakları konusunda nefsinin yapmadığı hiçbir şeyi, kardeşinin senin için yapmasını bekleme. Çünkü senin onun üzerindeki hakkın, Allah Teâlâ'nın senin üzerindeki hakkından daha büyük değildir.

İkincisi, şunu bilmendir: Sen, bütün ayıplardan temiz ve uzak bir kimse ararsan, cümle halkı terketmen gerekir. Sohbet ve arkadaşlık için kusursuz insan bula-

mazsın. Her insanın iyiliği de kötülüğü de bulunur. İyilikleri kötülüklerinden çok ise, aranan budur. Şerefli mümin, daima kardeşinin iyiliklerini düşünür. Böyle yaparsa kalbinde ona karşı saygı, sevgi ve hürmeti artar. Düşük tabiatlı münafık ise daima kötülük ve ayıpları araştırır.

Abdullah b. Mübârek [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kâmil mümin, devamlı mazeret arar; münafık ise hep kusur peşinde koşar."

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Fütüvvet (yiğitlik ve güzel ahlâk), kardeşlerin hatalarını bağışlamaktır."[93]

Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اِسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ جَارِ السُّوءِ، الَّذِي إِنْ رَأَى خَيْرًا سَتَرَهُ وَإِنْ رَأَى شَرًّا أَظْهَرَهُ

"Gördüğü iyilikleri saklayıp kötülükleri yayan kötü komşudan Allah'a sığının."[94]

Her şahsı, taşıdığı güzel bir vasıftan dolayı övmek mümkün olduğu gibi, kötü bir halinden dolayı yermek de mümkündür. Rivayet edildiğine göre adamın biri, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında bir adamı

---

93 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 48/430.

94 Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bk. Nesâî, İstiâze, 44 (nr. 5517); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/346; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/332; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 9554; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 3666; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 1535.

övdü. Ertesi gün olduğunda aynı adam, dün övdüğü kimseyi kötüledi ve ayıplarını sayıp döktü. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

أَنْتَ بِالْأَمسِ تُثْنِي عَلَيْهِ وَالْيَوْمَ تَذُمُّهُ

"Sen onu dün övüyordun; bugün ise kötülüyorsun (bu nasıl oldu?)" buyurdular. Adam şöyle dedi:

"Vallahi ben dün onun hakkında doğru söyledim; bugün ise onun adına yalan söylemedim. O beni dün memnun etmişti; ben de onun hakkında bildiğim güzel hallerini söyledim. Bugün ise beni kızdırdı; ben de onun hakkında bildiğim kötü hallerini söyledim." Bu söz üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا

"*Gerçekten bazı sözler vardır ki, sihirdir (onun gibi etkileyici ve zararlıdır)"*[95] buyurdular. Sanki Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] bu sözü sihre benzeterek beğenmedi (çünkü sihir haramdır).

Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], diğer bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

اَلْبَذَاءُ وَالْبَيَانُ شُعْبَتَانِ مِنَ النِّفَاقِ

"Çirkin ve boş sözler, nifaktan iki şubedir (münafıklığın alametidir)."[96]

95 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 7667; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/613.

96 Tirmizî, Birr, 80 (nr. 2027); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/269; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/9; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7706.

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ اللهَ يَكْرَهُ لَكُمُ الْبَيَانَ كُلَّ الْبَيَانِ

"Şüphesiz Allah Teâlâ, sizin (yerli yersiz) her konuda görüş beyan etmenizden hoşlanmaz."[97]

Bunun için İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Müslümanlar içinde Allah Teâlâ'ya hiç isyan etmeden devamlı itaat içinde olan kimse yoktur. Devamlı isyan içinde olup hiç itaat etmeyen de yoktur. Bu durumda, kimin iyilikleri kötülüklerinden fazla ise o, adaletli bir kimsedir."[98]

Allah Teâlâ'nın hakları konusunda durumu böyle olan kimse âdil oluyorsa; nefsin hakkında işlediği kusurlarda hali böyle olan kardeşini âdil görmen kardeşliğin gereği daha evladır.

Kötü zandan sakınmak

Kardeşlerinin kusurlarını anlatmaktan dilini tutman gerektiği gibi, onlar hakkında kalbinle de kötü zandan sakınmalısın. Bu, kötü zannı terketmektir. Kötü zan, kalple gıybettir. O da yasaklanmıştır. Ölçü şudur: Kardeşinin fiilini güzele yorumlamak mümkün olduğu sürece, kötüye yormamalıdır. Hata olduğu yakîn ve müşahede ile ortaya çıkanlara gelince, onu bilmezlikten gelmek mümkün değildir. Fakat mümkünse onları da hataya veya unutmaya yormalısın.

---

97 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/166; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 1770.

98 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 75-76; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 64/197. Benzer bir söz.

Bu zan, iki kısma ayrılır. Birine "teferrüs" denir. Bu, bir alamete dayanan zandır. Bu, zaruri olarak seni zanna sevkeder; ondan kurtulmak mümkün değildir. Diğeri ise senin onun hakkındaki kötü düşüncene dayanır. Kardeşin, iyiye ve kötüye yorumlanabilecek bir iş yapar, senin onun hakkındaki kötü düşüncen özel bir alamet olmaksızın onu kötü tarafa çeker. Bu, ona karşı kalple işlenmiş bir cinayettir. Bu, bütün müminler hakkında geçerlidir. Çünkü Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ قَدْ حَرَّمَ مِنَ الْمُؤْمِنِ دَمَهُ وَمَالَهُ وَعِرْضَهُ وَأَنْ يَظُنَّ بِهِ ظَنَّ السُّوءِ

"Allah Teâlâ, müminin mümine kanını, malını, ırzını (şerefini zedeleyecek işleri) ve hakkında kötü zanda bulunmasını haram kıldı."[99]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ

"Zandan (içinizde oluşan kötü düşünceden) sakının; çünkü zan, sözün en yalan olanıdır."[100]

Kötü zan, gizli şeyleri araştırmaya ve kusurları takibe götürür. Halbuki Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bundan sakındırarak şöyle buyurmuştur:

---

99 İbn Mâce, Fiten, 2 (nr. 3932); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/31; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 2680. Aynı konuda, son kısmı hariç bk. Müslim, Birr, 10 (nr. 32); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/491; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 22/74; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/172.

100 Buhârî, Nikâh, 46 (nr. 5144); Müslim, Birr, 9 (nr. 28); Ebû Davud, Edeb, 56 (nr. 4917); Tirmizî, Birr, 56 (nr. 1988); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/312.

لَا تَحَسَّسُوا، وَلَا تَجَسَّسُوا، وَلَا تَقَاطَعُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا

"Birbirinizin gizli kusurlarını araştırmayın, kardeşiniz hakkında kötü haber peşine düşmeyin; birbirinizden ilişiği kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş olun."[101]

Mümin kardeşinin ayıplarını örtmek ve onları bilmezlikten gelmek, din ehli kâmil insanların şiarıdır.

En yüksek rütbe, çirkinliği örtüp güzelliği ortaya çıkarmaktır. Buna, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] bir duasında Allah Teâlâ'yı bu vasıfla anması yeterlidir. O duada şöyle denilmiştir:

يَا مَنْ أَظْهَرَ الْجَمِيلَ وَسَتَرَ الْقَبِيحَ

"Ey güzeli ortaya koyan ve çirkini örten Allahım!"[102]

Allah Teâlâ, kendi ahlâkı ile ahlâklanan kimseden razı olur. Allah Teâlâ ayıpları çokça örten, günahları çokça affeden ve kulun kusurlarını bağışlayandır. O böyle iken, sen, kendin gibi birinin veya senden üstün bir müminin kusurlarını nasıl bağışlamazsın. Halbuki o senin ne kulundur ne de yarattığın bir varlıktır.

Bir gün Hz. İsa [aleyhisselâm], havârilerine,

---

101 bk. Buhârî, Edeb, 57 (nr. 6064); Müslim, Birr, 9 (nr. 28); Ebû Davud, Edeb, 55 (nr. 4910); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/3; 2/157, 287.

102 Dua uzundur. bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/545; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/17.

"Söyleyin bakalım; bir arkadaşınız uyurken rüzgârın onun elbisesini açtığını görseniz ne yapardınız?" diye sordu. Onlar da,

"Üzerini örter kapatırdık" dediler. Hz. İsa [aleyhisselâm],

"Hayır, aksine onun avretini açardınız!" dedi. Onlar,

"Sübhânallah! Bunu kim yapar?" dediler. Hz. İsa [aleyhisselâm],

"Sizden biri, kardeşi hakkında kötü bir söz duyar, ona biraz da kendisi ekler, onu olduğundan daha büyüterek etrafa yayar. İşte bu yaptığınız onun avretini açmaktır"[103] dedi.

Bil ki kişi, kendi için sevdiğini din kardeşi için de sevmedikçe kâmil iman sahibi olamaz. Kardeşliğin en düşük derecesi, kardeşine, onun sana yapmasını istediğin şeyi ona yapmandır. Şüphesiz insanın, kardeşinden beklediği şey, kusurlarını örtmesi, kötülük ve ayıpları hakkında konuşmamasıdır. Ondan, beklediğinin aksine bir tavır görürse, ona karşı nefreti ve kızgınlığı artar. Hele ondan, kendisi için hiç düşünmediği ve yapmaya azmetmediği şeyleri beklemesi insaftan ne kadar uzaktır. Allah Teâlâ'nın âyetine göre bu kimseye veyl (azap) vardır. Âyette şöyle buyrulmuştur:

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّف۪ينَۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَۘ ﴿٢﴾
وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَۜ ﴿٣﴾

"Ölçüde ve tartıda hile yapanlara veyl (azap) olsun. Onlar insanlardan ölçekle bir şey satın aldıkları zaman

103 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/344.

haklarını tam alırlar. Fakat kendileri onlara ölçekle yahut tartıyla bir şey verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar" (Mutaffifîn 83/1-3).

Kendisinin, kardeşine gösterdiği insaf ve müsamahanın daha fazlasını ondan bekleyen herkes bu âyetin hükmü altına girer.

Kardeşinin ayıplarını örtmede kusurlu davranmanın veya onları ortaya çıkartmak için gösterdiğin çabanın kaynağı, kalpteki gizli bir hastalıktır. Bu hastalık, kin ve hasettir. Kin ve hasede müptela olan kimsenin içi pislikle doludur; fakat o bunu içinde tutar, kalbinde gizler, bir imkân ve yol bulmadıkça onu ortaya çıkarmaz. Bir fırsatını bulunca, onu tutan bağ çözülür, hayâ perdesi kalkar, kalbi içindeki pisliği dışarı sızdırır.

İçi kin ve hasetle dolu kimseden irtibatı kesmek (ayrılıp uzaklaşmak) daha evladır.

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Bir kimseyi zâhiren azarlamak, ona karşı içinde kin tutmaktan daha hayırlıdır. Kindar kimsenin iyiliği dahi ondan uzaklığı artırır."

Bir müslümana karşı içinde kin ve nefret besleyen kimsenin imanı zayıf, işi tehlikeli ve kalbi pistir; o kalp, Allah Teâlâ'nın huzurunda durmaya layık değildir.

Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr [rahmetullahi aleyh], babasının şöyle dediğini nakletmiştir:

"Ben Yemen'de bulunuyordum. Bir yahudi komşum vardı; bana Tevrat'tan haberler okurdu. Bir gün bu yahudi seferden geldi. Ben ona, 'Allah Teâlâ bize

bir peygamber gönderdi; o bizi İslâm'a çağırdı, biz de müslüman olduk. Bize, Allah'ın Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] gönderdiği Tevrat'ı tasdik eden bir kitap (Kur'an) indi' dedim. Yahudi bana dedi ki:

'Doğru söyledin; fakat siz o kitabın size getirdiklerini yerine getirmeye güç yetiremiyorsunuz. Biz Tevrat'ta sizin peygamberinizin ve ümmetinin sıfatlarını okuduk; orada ümmeti şöyle anlatılmıştır:

Kapısının eşiğinden yani evinden çıkan bir kimsenin, müslüman kardeşine karşı içinde bir kin ve düşmanlık besleyerek çıkması helâl değildir.' "[104]

Kişinin, kardeşi için yapacağı işlerden biri de, kendisine emanet ettiği sırrını hiç kimseye açmamaktır. Yalana girmiş de olsa, sorulunca onu inkâr etmesi gerekir. Her makamda (her yerde) doğruyu söylemek vâcip değildir. Yalan söyleme durumunda kalsa bile, kişinin, nefsinin ayıplarını ve özel sırlarını gizlemesi câiz olduğu gibi, bunu kardeşi hakkında yapması da câizdir. Çünkü kardeşi, nefsi yerindedir. İkisi, bedenleri farklı olsa da ruh olarak tek şahıs gibidir.

Gerçek kardeşlik budur. Bunun için kişi, kardeşinin gözü önünde amel ettiğinde gösteriş yapmış ve amelini gizli olmaktan çıkarıp alenî işlemiş olmaz. Çünkü kardeşinin onun amelini bilmesi, kendi nefsinin amelini bilmesi gibidir; aralarında bir fark yoktur.

Kardeşinin ayıbını örtme konusunda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

---

104 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/346.

مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ أَخِيهِ سَتَرَهُ اللّٰهُ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

"Kim bir kardeşinin ayıbını örterse, yüce Allah da onun dünya ve ahirette ayıplarını örter."[105]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

فَكَأَنَّمَا أَحْيَا مَوْءُودَةً مِنْ قَبْرِهَا

"(Kim kardeşinin bir ayıbını örterse), sanki canlı olarak toprağa gömülerek öldürülen bir kız çocuğunu kabrinden hayata döndürmüş gibi sevap alır."[106]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] özel meclis edebi ve kardeşinin sırrını gizlemeyle ilgili hadislerinde şöyle buyurmuştur:

إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ بِحَدِيثٍ ثُمَّ الْتَفَتَ فَهُوَ أَمَانَةٌ

"Bir adam, yanındakine bir söz söyler de sonra dönüp giderse konuştuğu şey (dinleyen için saklanması gereken) bir emanettir."[107]

اَلْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ إِلَّا ثَلَاثَةَ مَجَالِسَ، مَجْلِسٌ يُسْفَكُ فِيهِ دَمٌ حَرَامٌ، وَمَجْلِسٌ يُسْتَحَلُّ فِيهِ فَرْجٌ حَرَامٌ، وَمَجْلِسٌ يُسْتَحَلُّ فِيهِ مَالٌ مِنْ غَيْرِ حِلِّهِ

105 İbn Mâce, Hudûd, 5 (nr. 2544, 2546). Az farklı lafızla bk. Müslim, Birr, 15 (nr. 2580); Ebû Davud, Edeb, 68 (nr. 4946); Aynı konuda bk. Buhârî, Mezâlim, 3 (nr. 2442).

106 Ebû Davud, Edeb, 45 (nr. 4891); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/147; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/383; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 517; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/331.

107 Ebû Davud, Edeb, 37 (nr. 4868); Tirmizî, Birr, 39 (nr. 1959).

"(Özel olarak oluşturulan) meclisler emanettir. (Orada işitilen veya görülen her şey dışarı yayılmamalıdır); ancak üç meclis bundan hariçtir: Haram bir kan akıtılan (haram cana kıyılan veya kıyılma planı yapılan) meclis. Haram bir fercin helâl kılındığı (namusa saldırı planı yapılan) meclis. Bir mala helâl olmayan yollarla ulaşmanın helâl görüldüğü (bunun konuşulduğu ve planlarının yapıldığı) meclis."[108]

إِنَّمَا يَتَجَالَسُ الْمُتَجَالِسَانِ بِالْأَمَانَةِ، وَلَا يَحِلُّ لِأَحَدِهِمَا أَنْ يُفْشِيَ عَلَى صَاحِبِهِ مَا يَكْرَهُ

"Bir mecliste oturan iki kimsenin mecliste konuştukları bir emanettir. Onlardan birinin, kardeşinin hoşlanmadığı şeyleri yayması helâl değildir."[109]

Ediplerden birine, "Sırrı nasıl saklarsın?" diye sorulduğunda, "Ben sırrın kabriyim"[110] demiştir. Yani; kabir ölüyü mahşere kadar sakladığı gibi, ben de sırrı mahşere kadar saklarım.

Denilmiştir ki: "Hür şahsiyetlerin göğüsleri (gerçek hürriyete kavuşan âriflerin kalpleri), sırların kabirleridir."[111]

---

108 Ebû Davud, Edeb, 37 (nr. 4869).

109 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 691; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/101 (Buradaki kayda göre hadisi Ebû Bekir b. Lâl, *Mekârimü'l-Ahlâk* isimli eserinde rivayet etmiştir). Benzer bir hadis için bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/270.

110 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/355.

111 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 9/377. Zünnûn-i Mısrî'den [rahmetullahi aleyh] bir söz olarak.

Şöyle denilmiştir: "Ahmağın kalbi dilinde, akıllının dili ise kalbindedir." Yani, ahmak kimse içindekini gizlemeye güç yetiremez; onları (uygun olup olmadığını) bilmediği yerde söyleyiverir. Bunun için ahmaklardan ilişiği kesmek, onlarla sohbetten (özel muhabbetten) sakınmak hatta yüzlerini görmekten kaçınmak gerekir.

Bir başkasına, "Sırrı nasıl saklarsın?" diye sorulunca, "Sırrını bana haber vereni unuturum; ondan bana haber sorana da 'bilmiyorum' diye yemin ederim" demiştir.

Bir diğeri demiştir ki: "Bana verilen sırrı gizlerim; onu gizlediğimi de (nefsimden) gizlerim."

Abdullah b. Mu'tez [rahmetullahi aleyh] bu durumu şöyle dile getirmiştir:

"Sırrını korumak için yer arayıp bana emanet eden kimsenin sırrını göğsüme koydum; göğsüm onun için bir kabir oldu."

Onun bu sözünü işiten Muhammed b. Davud el-İsfahânî [rahmetullahi aleyh] işi daha ileri götürerek demiştir ki:

"Göğsümdeki sır, kabrinde duran kimse gibi değildir. Çünkü ben gördüm ki kabirdekiler dirilip meydana çıkmayı bekliyorlar. Fakat ben, bana verilen sırrı unuttum, öyle ki sanki ondan hiç haberim yok. Eğer sırrımla benim aramda sırrı gizlemek mümkün olsaydı, onu öyle gizlerdim ki sırrımın haberi olmazdı."

Adamın biri, arkadaşına bir sırrını açtı, sonra ona, "Bunu aklında tuttun mu?" diye sordu. O da, "Aksine

unuttum gitti!" dedi. Yani ben sırrı kendimden bile saklarım, demek istedi.

Ebû Said (Süfyân) es-Sevrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir kimse ile Allah için kardeş olmak istediğin zaman, ona kız; sonra, arkadan gizlice bir adam gönder, ona senden haber sordur; eğer o, senin hakkında hayır söylerse, onunla arkadaş ol."

Bâyezid-i Bistâmî'ye [rahmetullahi aleyh], "Kiminle arkadaşlık edeyim?" diye sorulunca, "Seninle ilgili Allah Teâlâ'nın bildiği gizli kusurlarını bildiği halde, O'nun gizlediği gibi, kusurlarını gizleyen kimse ile arkadaş ol" demiştir.

Zünnûn-i Mısrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Seni hiç günah işleyemeyen biri olarak görmek isteyen kimsenin arkadaşlığında hayır yoktur."

Kim, kızdığında sırrı ifşa ederse, o, alçak biridir; çünkü rıza halinde sırrı gizlemek bütün selim tabiatların yapacağı bir iştir.

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Şu dört durumda hali değişen kimse ile arkadaş olma: Kızgınlık, rıza, aşırı istek ve nefsin arzuları." Bilakis gerçek kardeşliğin farklı hallerde sabit kalması gereklidir. Bunun için denilmiştir ki:

"Şerefli kimsenin, bittiğinde sevgisi;
Gizler kötülükleri, söyler hep iyilikleri.

Alçak kimse ise, bitince menfaati;
Gizler iyilikleri, açar hep kabahati."

Hz. Abbas, oğlu Abdullah'a [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Oğlum, görüyorum ki Halife Ömer [radıyallahu anh], seni yaşlı insanların önüne geçiriyor ve seni kendisine onlardan daha yakın tutuyor. Sen benden şu beş tavsiyeyi dinle (ve onlara uy):

Sakın onun sırrını (sana açtığı gizli halini) kimseye açma.

Onun yanında kimseyi gıybet etme.

Senin yalanına hiç şahit olmasın.

Hiçbir işte kendisine isyan etme.

Senden asla hainlik görmesin."

Âmir eş-Şa'bî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bu sözlerin her biri bin altından daha hayırlıdır."[112]

Kardeşiyle Tartışmamak

Kardeşine karşı yapacağın işlerden biri de, onunla tartışmaktan ve her sözüne karşılık vermekten uzak durmaktır.

---

112 Son iki madde hariç bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/265. Buradaki rivayette Şa'bî, İbn Abbas'a [radıyallahu anhümâ], "Bu tavsiyelerin her biri on bin altından daha hayırlıdır" demiştir. Diğer bir rivayette ise Şa'bî, İbn Abbas'a, "Bunların her biri bin altından daha hayırlıdır" demiş, İbn Abbas da, "Onların her biri on bin altından daha hayırlıdır" karşılığını vermiştir (bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/393; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/221). Ebû Tâlib el-Mekkî, üç tavsiyeyi verdikten sonra, başka bir rivayette iki tavsiyenin daha olduğunu söyleyerek onları da vermiştir. Sözlerin değeri ile ilgili konuşma ise râvi ile Şa'bî arasında geçmiştir (bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/354-355).

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: “Sefih (dengesiz) ile tartışma, sana eziyet eder; halim ile tartışma, sana küser ve seni terkeder.”[113]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ، وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ

“Kim haksız iken çekişmeyi terkederse, ona cennetin kenar kısmında bir ev bina edilir. Kim de haklı olduğu halde çekişmeyi terkederse, ona cennetin en yüksek yerinde bir ev bina edilir.”[114]

Haksız mücadeleyi terketmek vâcip iken, Allah Teâlâ nâfilenin yani haklı olanın tartışmayı terketmesinin sevabını daha büyük yapmıştır. Çünkü haklı olan kimsenin sükût etmesi, haksız olanın sükût etmesinden daha zordur; şüphesiz ecir ve sevap zahmet miktarıncadır.

Kardeşler arasında kin ateşini en fazla körükleyen şey tartışma ve münakaşadır. Bunlar, birbirine sırt çevirmenin ve ayrılığın tâ kendisidir. Çünkü ayrılık, önce fikirlerde, sonra sözlerde, sonra bedenlerde gerçekleşir. Halbuki bu konuda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا تَدَابَرُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَقَاطَعُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا

113 Ebû Davud, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 348.

114 Biraz farklı lafızlarla bk. Tirmizî, Birr, 58 (nr. 1993); İbn Mâce, Mukaddime, 7 (nr. 51), Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/156-157.

"Birbirinize arka çevirmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinizle irtibatı kesmeyin; ey Allah'ın kulları kardeş olun."[115]

اَلْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَحْرِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ، بِحَسْبِ الْمَرْءِ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

"Müslüman müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu iyilikten mahrum bırakmaz, kendi haline terketmez. Bir kimseye kötülük olarak, müslüman kardeşini küçük görmesi yeter."[116]

Birini küçük görmenin en şiddetlisi, tartışmadır. Çünkü birinin sözünü reddetmek, onu cehalete ve ahmaklığa nisbet etmektir veya onun konuşulan şeyden gafil olduğunu ve onu anlamadığını söylemektir. Bütün bunlar, karşısındakini küçük düşürmek, kalbi kin ve nefretle doldurmaktır.

Ebû Ümâme el-Bâhilî [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bizler birbirimizle bir konuda tartışırken Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] yanımıza geldi; bizi o halde görünce kızdı ve şöyle buyurdu:

ذَرُوا الْمِرَاءَ لِقِلَّةِ خَيْرِهِ، وَذَرُوا الْمِرَاءَ فَإِنَّ نَفْعَهُ قَلِيلٌ، وَإِنَّهُ يُهَيِّجُ الْعَدَاوَةَ بَيْنَ الْإِخْوَانِ

115 Buhârî, Edeb, 62 (nr. 6076); Müslim, Birr, 7 (nr. 24); Ebû Davud, Edeb, 55 (nr. 4910); Tirmizî, Birr, 24 (nr. 1935).

116 Müslim, Birr, 10 (nr. 32); Tirmizî, Birr, 18 (nr. 1927).

'Çekişmeyi bırakın; çünkü onun hayrı çok azdır. Çekişmeyi bırakın; çünkü onun faydası çok azdır. Çekişme kardeşler arasında düşmanlığı körükler.' "[117]

Seleften (önceki salihlerden) biri demiştir ki: "Kim kardeşiyle tartışır ve onunla çekişirse, itibarı azalır ve şerefi yok olur."[118]

Abdullah b. Hasan [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "İnsanlarla tartışmaktan sakın; çünkü sen, halim kimsenin tuzağından, alçak kimsenin de âni saldırısından uzak kalamazsın."[119]

Seleften (önceki salihlerden) biri demiştir ki: "İnsanların en âcizi, Allah için kardeş edinmede gevşek davranan kimsedir. Ondan daha âcizi ise, böyle bir kimseyi bulduktan sonra onu kaybedendir."

Çok tartışma, kardeşliğin zayi olmasını ve dostluğun kesilmesini getirir, düşmanlık üretir. Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bin adamın sevgisini elde etmek karşılığında da olsa, bir adamın düşmanlığını satın alma."[120]

---

117 Herevî, *Zemmü'l-Kelâm*, nr. 58; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 33/368. Uzun bir haber içinde. Hadisin ilk kısım için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/152; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/157. Benzer bir hadis için bk. Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 2853; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 8319.

118 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8081.

119 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 27/388.

120 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/347; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-Ukalâ*, s. 94.

Özetle, kişiyi tartışmaya sevkeden asıl etken, karşısındakinin cehaletini ortaya koyarak onu küçük düşürüp kendi akıl ve faziletini ispata çalışmaktır. Bu ise tekebbürü (hal ve tavırlarıyla kibrini ortaya koymayı), karşısındakini küçük düşürmeyi, onu ahmaklık ve cehaletle suçlayarak kendisine eziyet ve alayı içerir. Düşmanlık da zaten budur. Kardeşlik ve safi dostluk bununla nasıl bağdaşır!

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

لَا تُمَارِ أَخَاكَ، وَلَا تُمَازِحْهُ، وَلَا تَعِدْهُ مَوْعِدًا فَتُخْلِفَهُ

"Kardeşinle çekişme. Ona sevmediği şakaları yapma. Ona bir söz verip sözüne ters davranma."[121]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّكُمْ لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ، وَلَكِنْ لِيَسَعْهُمْ مِنْكُمْ بَسْطُ وَجْهٍ وَحُسْنُ خُلُقٍ

"Sizler, mallarınızla insanları hoşnut edip gönüllerini alamazsınız; siz onları güler yüz ve güzel ahlâkınız ile memnun edin."[122]

Tartışma, güzel ahlâka terstir.

121 Tirmizî, Birr, 58 (nr. 1995); İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Gıybe*, nr. 5; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 9865; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, nr. 4892.

122 İshak b. Râhûye, *el-Müsned*, nr. 536; Taberânî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 18; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/124; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/24; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 1977; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/22.

Selef (önceki salihler), tartışmadan o kadar sakınır ve kardeşini desteklemeye o derece teşvik ederlerdi ki, ona (bir zaruret yokken) sual sormayı bile uygun görmezlerdi. Bu konuda demişlerdir ki: "Kardeşine, 'Kalk gidelim' dediğinde; sana, 'Nereye?' derse, onunla arkadaşlık (dostluk) yapma."

Bu durumda, onun kalkıp seninle gelmesi ve sana bir şey sormaması gerektiğini söylemişlerdir.

Ebû Süleyman ed-Dârânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Benim Irak'ta Allah için sevdiğim bir kardeşim vardı; bir sıkıntım olduğu zaman ona gelir, 'Bana malından bir şey ver' derdim. O da para kesesini önüme koyar, ben içinden istediğim kadarını alırdım. Yine bir gün kendisine geldim ve, 'Bir şeylere ihtiyacım var' dedim. O da bana, 'Ne kadar istiyorsun?' dedi. O anda kalbimden kardeşliğin tadı gitti."

Bir diğeri de şöyle demiştir: "Kardeşlerden biri, diğerine, 'Malından bana ver!' dese, o da, 'Ne kadar istiyorsun?' yahut, 'Ne yapacaksın?' dese, kardeşliğin hakkını yerine getirmemiş olur."[123]

Bil ki, kardeşliğin ayakta durması, sözde ve fiilde kardeşine uymakla ve ona şefkat göstermekle sağlanır. Ebû Osman (Said b. İsmail) el-Hîrî demiştir ki: "Kardeşlerin birbiriyle uyum içinde olması, birbirlerine şefkatten daha hayırlıdır."[124]

Gerçekten dediği gibidir.

---

123 Rivayetler için bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/345.

124 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/244.

DÖRDÜNCÜ HAK

Dille ilgili dördüncü hak, konuşmak iledir. Kardeşlik, kötü durumları dile getirmemeyi gerektirdiği gibi, güzel hallerinden bahsetmeyi gerektirir. Bunu yapmak, kardeşliğe has bir şeydir. Sükûtla yetinen kimse, sanki kabirdekilerle arkadaşlık yapmış gibidir. Kardeşler edinmekten asıl gaye, onlardan istifade etmektir, sadece eziyetlerinden kurtulmak değildir. Sükût, eziyet vermemek demektir (ve bu kadarı yeterli değildir). Öyleyse insan, kardeşine onu sevdiğini söylemeli, hoşuna giden hallerini araştırmalı, başına bir durum gelmişse hal hatır sormalı, kalbinin onunla meşgul olduğunu bildirmeli, sıkıntısının devam etmesinden üzüldüğünü göstermelidir. Onu üzen bütün hallerde böyle davranmalı, sözü ve fiili ile kendisinin de üzüldüğünü göstermelidir. Güzel ve sevinçli hallerinde, sevincine ortak olduğunu söylemelidir. Kardeşliğin manası, sevinç ve elemi paylaşmaktır. Bu konuda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُخْبِرْهُ

"Sizden biri, kardeşini sevdiği zaman, bunu ona bildirsin"[125] buyurmuştur.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], sevdiğini haber vermeyi emretti, çünkü bu, sevgiyi artırır. Kardeşin, senin kendisini sevdiğini bilince, tabii olarak o da seni sever. Sen de onun seni sevdiğini bildiğinde senin de sevgin artar. Böylece iki taraf arasında sevgi artıp durur.

125 Ebû Davud, Edeb, 122 (nr. 5124); Tirmizî, Zühd, 53 (nr. 2392); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/171.

Müminler arasında karşılıklı sevgi, şeriatta teşvik edilen ve dinde sevilen bir iştir. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bunun yolunu öğreterek şöyle buyurmuştur:

تَهَادُّوا تَحَابُّوا

"Hediyeleşin ki, birbirinizi sevesiniz."[126]

Konuşma yoluyla yerine getirilecek haklardan biri de, kardeşinin gıyabında ve huzurunda, onu en sevdiği isimleriyle anmaktır. Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Üç şey, senin kardeşine sevgini safileştirir: Kendisiyle karşılaştığın zaman selâmı önce senin vermen, mecliste ona yer açman ve kendisine en sevdiği isimleriyle hitap etmen."[127]

Kardeşine karşı konuşma yoluyla yerine getirilecek haklardan biri de, methedilmeyi istediği kimselerin yanında onu, bildiğin iyi halleri ile övmendir. Şüphesiz bu, muhabbeti çekme sebeplerinin en büyüklerindendir. Aynı şekilde, kardeşinin çocuklarını, ailesini, sanatını, işini hatta aklını, yaratılışını, şeklini, yazısını, şiirini, telif eserlerini ve sevineceği her şeyi övmek de muhabbeti artırır. Ancak bunu yaparken yalan ve ifrattan kaçınmalıdır; fakat övülmeyi hak eden her halini övmelidir.

Bundan daha etkilisi ve önemlisi, kardeşini övenlerin övgüsünü, ona sevinerek ulaştırmandır. Çünkü böyle bir durumu gizlemek, sırf hasettendir.

---

126 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 594; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8976.

127 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 316; Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 42. Aynı manada merfû bir hadis için bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/429.

Kardeşine karşı konuşma yoluyla yerine getirilecek haklardan biri de, onun sana yaptıklarına ve tamamlamasa bile niyetlendiği iyiliklere karşı kendisine teşekkür etmendir.

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kardeşinin, kendisi hakkındaki güzel niyetine teşekkür etmeyen kimse, onun yaptığı güzel işlere teşekkür etmemiş olur."[128]

Kardeşinin muhabbetini çekmede bundan daha tesirli olanı, gıyabında ona kötü bir iş planlandığı veya şerefi zedelendiğinde onu açıkça veya kapalı yolla savunmaktır. Kardeşliğin hakkı, onu himaye etmek ve desteklemek için var gücüyle çalışmak, hasımlarını susturmak ve onları şiddetle reddetmektir. Böyle bir durumda susmak, kardeşinin gönlünü daraltır, kalbini nefrete yöneltir. Ayrıca o, kardeşlik hakkını korumada bir kusurdur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], iki din kardeşi, birbirini yıkayan iki ele benzetmiştir ki, onlar birbirine yardım etsin ve biri diğerinin yerine iş görsün. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] konuyla ilgili diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

اَلْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ، وَلَا يَخْذُلُهُ، وَلَا يُسْلِمُهُ

"Müslüman müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu kendi haline bırakmaz, onu düşmana teslim etmez."[129]

Kardeşine bir saldırı olunca susmak, onu düşmanına teslim etmek ve yalnız bırakmaktır. Şüphesiz kardeşinin

128 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kazâü'l-Havâic*, nr. 91.

129 Müslim, Birr, 10 (nr. 32).

namus ve şerefi çiğnenirken susmak, eti parçalanırken susup seyirci kalmak gibidir. O ne düşük seviyede bir kardeştir ki köpeklerin seni parçaladığını gördüğü halde yerinde durur, seni savunmak için şefkat ve hamiyet duygusu onu harekete geçirmez. Şerefin zedelenmesi, nefislere etlerin parçalanmasından daha şiddetlidir. Bunun için Allah Teâlâ, gıybet etmeyi ölü eti yemeye benzeterek şöyle buyurdu:

اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا

"Sizden biri, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi?" (Hucurât 49/12).

Rüyada ruhun levh-i mahfûzdan gördüğünü maddi misallerle temsil eden melek, gıybeti ölü eti yemek şeklinde temsil eder. Rüyasında ölü eti yiyen kimse, insanları gıybet ediyordur. Çünkü bu melek, temsilinde, insanın yaptığı işle ortak yönü olan ve ona münasip bir şeyi seçer. Bu, zâhirî surete değil, ruhun haline uygun bir şeydir.

Şu halde, düşmanların kötülemesini defederek ve hasımları susturarak kardeşini korumak, kardeşlik akdinde vâciptir.

Mücâhid [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Sen gıyabında nasıl anılmak istiyorsan, kardeşini de gıyabında öyle an."

Senin için bu konuda iki ölçü vardır:

Birincisi, şöyle düşün: Kardeşin için söylenen kötü şeyler senin için söylenseydi, kardeşin de orada hazır bulunsaydı; bu durumda kardeşinin senin hakkında neyi

söylemesini seversen, senin de onun namus ve şerefine bir saldırı olduğunda öyle davranman gerekir.

İkincisi, kardeşinin seni bir perde gerisinden dinlediğini düşün. O, kendisinin hazır olduğunu senin bilmediğin kanaatinde. Kardeşinin seni işittiği ve gördüğü bir yerde, ona yardım adına nasıl bir tavra giriyorsan, gıyabında da aynı şekilde davranmalısın.

Seleften (önceki salihlerden) biri demiştir ki: "Uzakta bulunan bir kardeşim yanımda zikredildiğinde, hemen onu karşımda oturuyormuş gibi düşünürüm ve onun hakkında ancak yüzüne karşı söylediğimde hoşlandığı şeyleri söylerim."

Bir diğeri de şöyle demiştir: "Uzakta bulunan bir kardeşim yanımda zikredildiğinde, hemen kendimi onun yerine koyarım; benim hakkımda neyin konuşulmasından hoşlanıyorsam, onun hakkında da o şekilde konuşurum."

Bu ahlâk, İslâm'ı samimi olarak yaşamanın bir göstergesidir. Bu ahlâk sahibi, kendi için neyi güzel görüyorsa, kardeşi için de onu güzel görür.

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh], bir tarlada çift sürmek için koşulmuş iki öküz gördü. Öküzlerden biri durup tırnağı ile vücudunu kaşımaya başladı; bu arada diğer öküz de durup onu bekledi. Bu durumu gören Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh], ağlayarak, "Allah için birbirini seven iki kimse de böyledir; birlikte Allah için amel ederler; biri durduğu zaman, diğeri de durur; onun gelmesini ve ilerlemesini bekler" dedi.

Kardeşlerin birbirine uyumu ile ihlâs tamam olur. Kardeşliğinde samimi olmayan kimse münafıktır. İhlâs, görünmeyen ve görünen halin, dille kalbin, gizli ile açığın, cemaat içindeki halle halvetin aynı olmasıdır. Bunların birindeki ihtilaf ve farklılık sevgiyi parçalar. O hal, dinde bir bozukluk, müminlerin yolunda bir noksanlıktır.

Buna güç yetiremeyen kimsenin halktan ayrılıp uzlete çekilmesi, kardeşlikten ve özel arkadaşlıktan daha evladır. Çünkü sohbetin hakları ağırdır; ona ancak hakikate eren kimse güç yetirir. Bundan dolayı onun sevabı çoktur. Ona ancak ilâhî yardımla muvaffak edilenler ulaşır. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

يَا أَبَا هِرٍّ، أَحْسِنْ مُجَاوَرَةَ مَنْ جَاوَرَكَ تَكُنْ مُسْلِمًا، وَأَحْسِنْ مُصَاحَبَةَ مَنْ صَاحَبَكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا

"Ey Ebû Hüreyre, sana komşuluk edene güzel davran ki gerçek müslüman olasın. Sohbet arkadaşına güzel davran ki gerçek mümin olasın."[130]

Gördüğün gibi Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], güzel sohbetin karşılığını iman; güzel komşuluğun karşılığını da İslâm yaptı. İmanla İslâm'ın fazileti arasında, sohbetin hakkını yerine getirmekle komşuluğun hakkını yerine getirme arasındaki fazilet kadar fark vardır. Çünkü sohbet, birbirine yakın ve benzer haller içinde birçok hakkı yerine getirmeyi gerektirir. Bu haklar geçici bir

130 Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 642; Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 1775. Aynı konuda bk. Tirmizî, Zühd, 2 (nr. 2305); İbn Mâce, Zühd, 24 (nr. 4217).

süre olmayıp devamlıdır. Komşulukta ise, sadece uzun vakit aralıkları içinde yerine getirilecek ve devamlı da olmayan yakınlık hakkı vardır.

Kardeşine karşı konuşma yoluyla yerine getirilecek haklardan biri de, ona bilmediklerini öğretmek ve nasihat etmektir. Kardeşinin ilme olan ihtiyacı, mala olan ihtiyacından daha az değildir. Eğer sen ilimle zengin isen, sana ihsan edileni kardeşinle paylaşman, onu din ve dünyasında kendisine fayda veren şeye irşad etmen gerekir. Sen ona gerekli olan ilmi öğrettiğin ve kendisini doğruya irşad ettiğin halde o, ilmin gereğine göre amel etmezse, sana ona nasihat etmek düşer. Ona, yaptığı bu işin âfetlerini ve tembelliği terketmenin faydalarını hatırlatırsın; ondan vazgeçmesi için kendisini dünyada ve ahirette karşılaşacağı kötü sonuçlarla korkutursun. Onu, ayıplarına karşı uyarır; çirkin işleri gözünde kötüler, hayırlı işleri güzel gösterirsin. Fakat bu uyarılarını gizli yapmalısın; onu kimse bilmemelidir. Bir topluluğun önünde yapılan uyarı, kişiyi kötülemek ve rezil etmektir. Gizli yapılan uyarılar ise, şefkat ve nasihattir. Çünkü Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلْمُؤْمِنُ مِرْاٰةُ الْمُؤْمِنِ

"Mümin, müminin aynasıdır"[131] buyurmuştur. Yani kişi, kendi başına göremediği kusurlarını kardeşi sayesinde görür. İnsan, aynada zâhirî suretinin kusurlarını gördüğü gibi, kardeşi vesilesiyle de nefsinin kusurlarını

131 Ebû Davud, Edeb, 57 (nr. 4918). Benzer bir rivayet için bk. Tirmizî, Birr, 18 (nr. 1929).

tanıma imkânı bulur. Eğer tek başına olsaydı, böyle bir faydayı elde edemezdi.

İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kim kardeşini gizlice uyarırsa, ona nasihat etmiş ve kendisini güzelleştirmiş olur. Kim de onu halkın içinde açıktan uyarırsa kendisini rezil etmiş ve kusur içinde bırakmış olur."[132]

Mis'ar b. Kidâm el-Hilâlî'ye [rahmetullahi aleyh], "Sana kusurlarını haber vereni sever misin?" diye sorulduğunda, "Gizlice haber verirse evet severim; beni halkın içinde tenkit ederse sevmem"[133] demiştir.

O, doğru söylemiştir. Çünkü birine halkın önünde nasihat etmek, onu rezil etmektir. Allah Teâlâ, bazı müminleri kıyamet günü özel olarak huzuruna alır, onu halktan perdeler ve yaptığı kusurları hatırlatıp ayıplar. Böylece onu kusurlarına gizli olarak vâkıf eder. Bazı müminlerin de amel defteri onu cennete kadar götüren meleklere mühürlü olarak verilir; cennetin kapısına yaklaştıklarında, ona, kitabını okuması için mühürlü olarak verirler. Azarlanıp kınanan kimseler ise şahitlerin önüne çağrılır; işledikleri günahlarla rezil olmaları için âzaları konuşturulur; böylece perişanlık ve rezillikleri artar. Büyük arz gününde rezil olmaktan yüce Allah'a sığınırız.

Açıktan kınama ile gizli nasihat arasındaki fark, yapılan bir kusura göz yummaya sebep olan müdârat (idare) ile müdâhene (dalkavukluk) arasındaki fark gibidir. Eğer sen dininin selâmeti için ve kardeşinin ıslahını, kusuruna

132 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 9/140.

133 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/281.

göz yummada gördüğünden dolayı ona göz yummuşsan, sen idare eden birisin. Şayet nefsinin keyfi, şehvetini elde etmek ve itibarını korumak için kusura göz yummuşsan, sen dinde gevşek ve dalkavukluk yapan birisin.

Zünnûn-i Mısrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah Teâlâ ile emrine uyarak birlikte ol. Halkla onlara nasihat ederek birlikte ol. Nefsinle, ona muhalefet ederek birlikte ol. Şeytanla, ona düşman olarak yaşa."

Eğer, "Nasihatte ayıpları dile getirmek vardır; bunda ise kalp için bir soğukluk oluşur; bu durumda o, kardeşlik haklarından nasıl oluyor?" dersen, derim ki:

"Şunu bil ki, nefret ve soğukluk ancak kardeşinin bildiği bir ayıbını dile getirmekten hâsıl olur; onun bilmediği bir kusurunu söylemek ise sırf şefkattir ve o, kalpleri çeken bir iştir. Kalp deyince gerçek akıllıların kalplerini kastediyorum. Ahmaklara gelince onlara iltifat ve itibar edilmez. Şüphesiz, yapıp durduğun kötü bir fiilinden ve sahip olduğun kötü bir vasıftan nefsini temizlemen için seni uyaran kimse, seni helâk etmeye niyetli bir yılana veya elbisenin altına gizlenmiş bir akrebe karşı seni uyaran kimse gibidir. Eğer sen bunu hoş görmüyorsan, senden daha ahmak kim vardır?"

Kötü sıfatlar akrep ve yılan gibidir. Onlar seni ahirette helâk eder. Çünkü kötü vasıflar kalpleri ve ruhları zehirler. Onların elemi daha şiddetlidir. Onların acısı, zâhirî bedeni sokanlardan daha şiddetlidir. Bu acı, Allah'ın yarattığı ve kalpleri saran cehennem ateşinin verdiği bir acıdır.

Bunun için Hz. Ömer [radıyallahu anh], kardeşlerinden kendisini doğruya yöneltmelerini ister ve, "Kardeşine ayıplarını gösteren kimseye Allah Teâlâ rahmet etsin" derdi.

Yine bunun için Hz. Ömer [radıyallahu anh], verdiği görevden dönüp yanına gelen Selmân-ı Fârisî'ye [radıyallahu anh], "Benden hoşlanmadığın bir şey (uyarman gereken bir durum) sana ulaştı mı?" diye sordu. Hz. Selmân cevap vermekten çekindi. Hz. Ömer ısrar edince, Selmân,

"Bana ulaşan habere göre senin iki elbisen varmış; birini gündüz, diğerini gece giyiyormuşsun. Ayrıca sen sofrada iki katık (iki çeşit) yemek bulunduruyormuşsun" dedi. Bunları işiten Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Bunlar konusunda endişe etme (istediğin yapılır), sana başka bir kusurum ulaştı mı?" diye sordu, Selmân-ı Fârisî [radıyallahu anh],

"Hayır, ulaşmadı" dedi.[134]

Huzeyfe el-Mar'aşî, Yusuf b. Esbat'a [rahmetullahi aleyhimâ] yazdığı bir mektupta şöyle demiştir: "Bana ulaşan bir habere göre sen, dinini iki paraya satmışsın. Yoğurt satan bir dükkânın önünde durmuşsun ve, 'Bu kaç para?' diye sormuşsun. Dükkân sahibi, 'Dirhemin altıda biri' demiş, sen de, 'Sekizde biri olmaz mı?' demişsin, adam seni (salih bir insan olarak) tanıdığı için, 'Olur, al' demiş. Başından (gözünden) gaflet perdesini kaldır, ölülerin uykusundan uyan (kendine gel). Şunu bil: Kim Kur'an'ı okur da onunla yetinmez ve dünyayı tercih

134 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10170.

ederse o, Allah'ın âyetleriyle alay edenlerden olmaktan emin olamaz."[135]

Allah Teâlâ, hakkı yalanlayan kâfirlerin, kendilerine nasihat edenlere kızdıklarını haber vererek şöyle buyurmuştur:

وَلٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

"Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz" (A'râf 7/79).

Bu söylediğimiz, kardeşinin bilmediği ayıplarındadır. Onun bildiğini bildiğin ayıplarına gelince, o bunları tabiatından kaynaklanan bir zayıflıktan yapma durumunda ise ve onları gizliyorsa, onun perdesini açmak (yaptıklarını ortaya dökmek) uygun değildir. Eğer kusurlu işi kendisi açıklıyorsa, ona nefrete götürmeyecek ölçüde bazan kapalı bazan açıkça, yumuşak dille nasihat etmek gerekir.

Nasihatin ona bir tesir etmediğini görürsen ve kendisi de tabiatı icabı kusurunda ısrar etmeye mecbur ise, sükût etmek daha evladır.

Bütün bunlar, kardeşinin din ve dünya maslahatını ilgilendiren konulardır.

Kardeşinin sana karşı işlediği kusurlara gelince, onlarda sana gereken iş, tahammül etmek, affetmek, vazgeçmek ve yaptığına göz yummaktır. Bunun için ona müdahale etmek, kişiye gerekli olan nasihatten değildir. Eğer onun kusurda devam etmesi, işi dostluğun kesilmesine (senden ayrılmaya) götürecekse, onu gizlice

135 Âcurrî, *Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân*, nr. 32.

uyarmak alakanın kesilmesinden; kendisini kapalı yolla uyarmak açıkça sakındırmaktan; durumu yazı ile bildirmek ağızdan yüzüne söylemekten daha hayırlıdır. Yapılan kusura tahammül göstermek ise hepsinden hayırlıdır. Çünkü senin, kardeşinle beraberlikten kastın, onun haklarını koruyarak ve kusurlarına tahammül göstererek kendi nefsini ıslah etmek olmalıdır; yoksa ondan yardım istemek ve madden faydalanmak olmamalıdır.

Ebû Bekir el-Kettânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir adam bana arkadaş oldu. Kalbimde ona karşı bir ağırlık ve sıkıntı vardı. Bu halin kalbimden gitmesini düşünerek, kendisine bir şeyler hediye ettim, ama gitmedi. Bir gün onunla yalnız kalmıştım, kendisine, 'Ayağını yanağıma koy!' dedim, bundan kaçındı. Kendisine, 'Bunu mutlaka yapacaksın' dedim. O da yaptı ve böylece kalbimde kendisine karşı hissettiğim o düşünce kaybolup gitti."

Ebû Ali er-Ribâtî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Abdullah el-Mervezî'ye [rahmetullahi aleyh] arkadaş oldum. Çöle giriyordu. Bana,

"Sen mi emîr (başkan) olacaksın, ben mi?" diye sordu. Ben de,

"Sen ol!" dedim. Bana,

"Sen de bana itaat edeceksin tamam mı?" dedi. Ben de,

"Tamam" dedim. Sonra bir torba aldı, içine yol azığını koydu ve sırtında taşımaya başladı. Kendisine,

"Bana ver, ben taşıyayım" dedikçe,

"Sen bana, 'Emîr sensin demedin mi? Sana itaat düşer' dedi. Bir gece yağmura tutulduk. O, elinde bir örtü ile sabaha kadar başımda durdu. Ben oturuyordum o ise beni yağmurdan koruyordu. İçimden, "Ölseydim de 'sen emîr (başkan) ol' demeseydim, dedim."

BEŞİNCİ HAK

Beşinci hak, kardeşinin hata ve kusurlarını affetmektir. Sadık arkadaşın hatası, ya günah işleyerek dininde olur ya da senin hakkını çiğneyerek kardeşlikte olur.

Günah işleyerek ve onda ısrar ederek dindeki kusurlarına gelince, hatasını düzeltmesi, halini toplaması, salah ve vera haline dönmesi için kendisine yumuşaklıkla nasihat etmen gerekir. Buna gücün yetmezse ve o da kusurda ısrar ederse, sahabe ve tâbiîn bu kimseyle sevgi bağını devam ettirme veya ondan alakayı kesme konusunda farklı görüşlere sahiptirler.

Ebû Zer [radıyallahu anh], ondan ilişiği kesme görüşünde olup şöyle demiştir: "Kardeşinin daha önce sahip olduğu hali değişince, önceden onu sevdiğin gibi, şimdi de ona kız."

O bunu, Allah için sevmenin ve Allah için kızmanın bir gereği görmüştür.

Ebü'd-Derdâ ve sahabeden (Allah onlardan razı olsun) bir cemaat ise aksi görüşte olup Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kardeşinin hali değişip önceki güzel durumunu kaybedince, bundan dolayı hemen onu terketme. Kardeşinin hali bir defa bozulursa, diğerinde düzelir; hep kötü kalmaz."

İbrahim en-Nehaî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kardeşin bir günah işlediği zaman, hemen ilişiğini kesip onu terketme. O bugün bir kusur işler, yarın onu terkeder."

Yine o demiştir ki: "İnsanlara âlimlerin hatalarını anlatmayın; âlim bir hata yapar, sonra onu terkeder."

Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

"Âlimin hatasını yaymaktan sakının; onunla ilişiğinizi kesmeyin, onun kusurundan dönüşünü bekleyin."[136]

Rivayet olunduğuna göre; Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] Allah için kardeş olduğu biri Şam'a gitmişti. Hz. Ömer, Şam'dan Medine'ye gelen bir zata,

"Kardeşim ne yapıyor?" diye durumunu sordu. O da,

"O, şeytana kardeş oldu!" dedi. Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Sus, o nasıl söz!" deyince adam,

"O büyük günahlara daldı, hatta içkiye bile düştü" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Medine'den Şam'a dönerken bana haber ver" dedi. Adam dönerken kendisine uğradı. O da kardeşine bir mektupta,

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ
التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِى الطَّوْلِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾

"Hâ-mîm. Bu kitabın indirilişi her işinde galip, her şeyi hakkıyla bilen Allah tarafındandır. O, günahları bağışlayan, tövbeleri kabul eden, azabı şiddetli olan ve bol

---

136 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/211; Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 308; İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/192; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 147.

lutuf sahibidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş sadece O'nadır" (Mümin 40/1-3) âyetlerini yazdıktan sonra, bu hususta kendisini uyarıp kınadı. Şam'daki kardeşi mektubu okuyunca ağladı ve,

"Allah Teâlâ doğru söylemiştir; Ömer de bana nasihat etti" dedi ve tövbe ederek günahlardan vazgeçti."[137]

Anlatılır ki; Allah için kardeş olan iki arkadaştan biri nefsanî bir aşka düştü. Bunu arkadaşına açarak ona, "Ben aşk illetine düştüm; eğer beni Allah için sevmeye devam etmek istemezsen, bunda serbestsin, beni terkedebilirsin!" dedi. O da,

"Senin düştüğün bir hatadan dolayı, aramızdaki kardeşlik bağını koparacak değilim" dedi ve Allah Teâlâ'ya, onu hevâsından kurtarıp afiyete kavuşturuncaya kadar yememeye ve içmemeye söz verdi; kırk gün oruç tuttu. Her gün arkadaşına, düştüğü hastalıktan kurtulup kurtulmadığını soruyor; o,

"Kalbim aynı halde devam ediyor!" dediğinde, oruca, açlığa (ve duaya) devam ediyordu. Kırk günden sonra, arkadaşı hevâ hastalığının gittiğini söyledi. O ise açlığın verdiği zayıflık ve zarardan neredeyse helâk olacaktı, bu haberden sonra normal yiyip içmeye başladı.[138]

---

137 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/329; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/97. Benzer bir rivayet olup sonunda şu ilave vardır. Kardeşinin tövbesi kendisine ulaşınca Hz. Ömer [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "İşte bu şekilde yapın. Kardeşinizin bir hata ettiğini gördüğünüzde onu düzeltin ve doğruyu bulmasına yardımcı olun; tövbesini kabul etmesi için Allah'a dua edin. Onu ayıplayıp kınayarak şeytana yardımcı olmayın."

138 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/351.

Yine anlatıldığına göre, selef (öceki salihler) zamanında Allah için kardeş olan iki arkadaştan birinin hali bozuldu, doğru yoldan saptı. Müttaki (takva sahibi) kardeşine, "Onunla ilgini kesip kendisini terketmeyecek misin?" diye sorulduğunda, müttaki zat,

"O düştüğü bu hal içinde bana daha fazla muhtaçtır. Şimdi onun elinden tutmama, kendisini yumuşak bir şekilde uyarmama ve önceki haline davet etmeme ihtiyacı var" demiştir.[139]

İsrâiloğulları ile ilgili haberlerde şöyle bir olay anlatılır: Allah için birbirini seven iki arkadaş bir dağ başında ibadet ediyorlardı. İçlerinden biri elinde 1 dirhem para ile et almak için şehre indi. Kasabın yanında kötü yola düşmüş bir kadın gördü; ona gönlü aktı, peşine düştü, sonuçta kadın ile beraber oldu, zina yaptı. Onun yanında üç gün kaldı. Yaptığı işin kötülüğünden dolayı arkadaşının yanına dönmeye utandı. Onun gelmesi gecikince diğer kardeşi onun derdine düştü, kendisini aramaya koyuldu, şehre indi; sora sora onun bulunduğu yeri buldu. Yanına girdi, arkadaşı kötü kadınla birlikte oturuyordu. Hemen onun boynuna sarıldı, onu öpmeye ve bağrına basmaya başladı. Arkadaşı, aşırı derecede utandığından, onu tanımadığını söyledi, arkadaşı olduğunu inkâr etti. O ise, "Kalk ey kardeşim, ben senin durumunu ve yaşadığın olayı biliyorum. Sen bana bugünden ve bu saatten daha kıymetli ve daha sevimli olmadın" dedi. Arkadaşı onun gözünden düşmediğini görünce, kalktı ve onunla birlikte gitti.[140]

139 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/352.

140 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/352.

İşte sûfîlerin yolu budur. O, Ebû Zerr'in [radıyallahu anh] bu konudaki görüşünden daha faydalı ve fıkha daha uygundur. Ebû Zerr'in görüşü ise daha sert (bir nüshaya göre daha güzel) ve daha selâmetlidir.

Eğer sen, "Bu yol için nasıl daha faydalı ve fıkha daha uygundur dersin? Halbuki isyan içindeki kimse ile başlangıçta kardeşlik kurmak câiz değildir. Sonuçta da onu terketmek vâciptir. Çünkü bir hükmün illeti sabit ise, kıyasa göre, o illet ortadan kalkınca hüküm de biter. Kardeşlik akdinin illeti dinde yardımlaşmaktır; mâsiyet işlenirken bu akid devam etmez" dersen; derim ki:

Bu yolun (görüşün) daha faydalı olmasına gelince, çünkü onda sohbet (kardeşlik) devam ettiğinde utanmanın devam etmesi sebebiyle kusur işleyeni ondan dönmeye ve tövbeye götürecek yumuşaklık, kalbi fethetme ve şefkat vardır. Onunla ilgi kesilince sohbet ümidi kesilir; kötü halde ısrar etmeye devam eder.

Onun fıkha daha uygun olmasına gelince, kardeşlik yakınlık derecesinde bir akiddir. Akid gerçekleşince, hak kuvvetlenir ve akdin gereğine göre vefa göstermek gerekli olur. Onu ihtiyaç ve fakirlik günlerinde ihmal etmemek bu vefanın icabıdır. Din yönünden fakirlik mal fakirliğinden daha zordur. Günaha düşen kardeşe ciddi bir musibet isabet etmiş ve başına elim bir âfet gelmiştir. Bu sebeple dinî yönden fakir (muhtaç) bir hale düşmüştür. Bu durumda onun görülüp gözetilmesi ve ihmal edilmemesi gerekir. Bilakis kendisine acı veren bu beladan kurtulmasına yardım olması için ona devamlı

güzellik ve lutufla davranmalıdır. Kardeşlik büyük âfet ve olaylarda bir destek ve dayanaktır. Günahlara bulanmak, musibetlerin en şiddetlisidir.

Günahkâr bir kimse, müttaki birine arkadaş olduğu zaman, onun Allah korkusuna ve taate devamına bakar, kısa zamanda hatasından döner, günahta ısrar etmekten utanır. Hatta tembel kimse, amele düşkün gayretli birine arkadaş olunca, ondan utanarak amel etmeye yönelir.

Cafer b. Süleyman [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ben kendimde amel konusunda bir gevşeklik gördüğümde salihlerden Muhammed b. Vâsi'in yanına gider, onun haline ve taate yönelişine bakardım, bu sayede ibadete gayretim gelir, tembelliğim gider ve bu hal üzere bir hafta şevkle amel ederdim."[141]

Bu durum, gerçektir. Şüphesiz sadık kardeşlik nesep yakınlığı gibi bir yakınlıktır. Bir yakını işlediği günah yüzünden terketmek câiz değildir. Bunun için Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] kavmi hakkında şöyle söylemesini emretmiştir:

فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾

"Sana isyan ederlerse onlara, 'Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım' de" (Şuarâ 26/216).

Âyette, "Ben sizden uzağım" demedi; çünkü aralarında nesep ve arabalık mevcuttu.

---

141 Dîneverî, *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*, s. 36; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/348.

Ebü'd-Derdâ'ya [radıyallahu anh], "Sen kardeşine kızmıyor musun; o şöyle günahlar yaptı?" denilince, Ebü'd-Derdâ, "Ben ancak onun yaptığı işe kızarım; yoksa o benim kardeşimdir"[142] diyerek âyetteki edebe işaret etmiştir.

Din kardeşliği, akraba kardeşliğinden daha kuvvetlidir. Hâkim b. Mürre'ye [rahmetullahi aleyh], "Kardeşini mi yoksa arkadaşını mı daha çok seversin?" diye sorulduğunda, "Kardeşim bana sadık bir arkadaş olduğunda, onu daha çok severim" demiştir.

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] şöyle derdi: "Senin nice (din) kardeşlerin vardır ki, onları annen doğurmamıştır."[143] Bunun için şöyle denilmiştir: "Akrabalık sevgiye muhtaçtır, fakat sevgi akrabalığa muhtaç değildir."[144]

---

142 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/180; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/225. Bunlarda ifade şöyledir: Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh], günah işlemiş bir adama rastladı. Adamın etrafındakiler kendisine sövüp sayıyor, işlediği günahtan dolayı kınayıp duruyorlardı. Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] adamlara,

"Heyy, ne bu haliniz! Siz bu kardeşinizi bir kuyuya düşmüş görseniz onu çıkarmaz mısınız?" diye seslendi. Oradakiler,

"Çıkarırdık elbette" dediler. Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh],

"Öyleyse, kardeşinize kötü kötü konuşmayı bırakın. Size sıhhat veren ve bu tür şeylerden uzak tutan Allah'a hamdedin" dedi. Onlar,

"Sen buna kızmıyor musun?" diye sorduklarında, Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh],

"Ben ona değil, yaptığı işe kızıyorum. Yaptığı kötülüğü terkettiği zaman, o yine benim kardeşimdir." Ayrıca bk. Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, 2/413.

143 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İhvân*, nr. 82; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/327.

144 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/327.

Cafer-i Sâdık [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir günlük sevgi (korunması gereken) bir bağdır. Bir aylık sevgi yakınlıktır. Bir senelik sevgi yakın akrabalık gibidir. Kim onu keser ve zayi ederse, Allah da ondan rahmetini keser."[145]

Şu halde, daha önceden kurulan bir kardeşlik akdine vefa göstermek vâciptir. Bu, fâsık kimseyle başlangıçta kardeşlik olur mu sorusuna cevabımızdır. Fâsık için önceden tahakkuk eden bir hak yoktur. Onunla önceden oluşan bir akrabalık varsa, kendisiyle ilişiği kesmek uygun değildir. Bilakis ona tahammül gösterip güzel davranır. Bu görüşümüze delil şudur:

Fâsıkla başlangıçta kardeşlik ve sohbeti kesmek yerilmiş olmadığı gibi mekruh da değildir. Hatta bazıları, "Fâsıktan uzaklaşıp tek başına olmak daha evladır" demişlerdir. Başlanan bir kardeşliği kesmek ise yasaklanmıştır ve o bizâtihi kötü bir iştir. Fâsık kimseyle baştan arkadaşlığı kesmek, talâk vebaline düşmemek için nikâhı terketmek gibidir. Nikâhı terketmek yasaklanmış değildir, fakat nikâh kıydıktan sonra (yersiz ve sebepsiz yere) boşamak, Allah Teâlâ'nın en sevmediği bir iştir (Bunun gibi, fâsık kimseyle irtibatı kesmek yasaklanmış değildir, fakat onunla kardeş olduktan sonra bir günahından dolayı onu terketmek yerilmiştir).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

شِرَارُ عِبَادِ اللهِ تَعَالَى الْمَشَّاؤُونَ بِالنَّمِيمَةِ اَلْمُفَرِّقُونَ بَيْنَ الأَحِبَّةِ

145 Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 169.

"Allah'ın kullarının en kötüleri, insanların arasını bozmak için laf getirip götüren ve birbirini seven kimselerin arasını açan kimselerdir."[146]

Seleften biri, kardeşlerin hataları hakkında şöyle demiştir: "Şeytan bu tür şeylerle aranızı bozup o kardeşinizle irtibatınızı kesip onu terketmenizi istemektedir. Düşmanınızın sevdiği şeyi yaparak neyi elde etmek istiyorsunuz?"

Bu iş, onun dediği gibidir. Çünkü günah işlemek şeytanın sevdiği bir iş olduğu gibi, birbirini seven kimselerin arasını ayırmak da şeytanın sevdiği bir iştir. Şeytan hedeflerinden birini elde edince, diğerinin olmayışı önemli değildir.

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], kötülük yapan bir mümini ayıplayan ve ona lânet okuyanlara,

"Yavaş olun; kardeşinize karşı şeytana yardımcı olmayın"[147] buyurması da buna işaret etmektedir.

Bütün bunlar, fâsık biriyle yeni dostluk kurmakla, yapılan dostluğun devamı arasındaki farkı açıklamaktadır. Çünkü fâsık kimselerle içli dışlı olmak sakıncalıdır; dostlardan ve kardeşlerden ayrılmak da sakıncalıdır. Başkasının saldırı ve zararından emniyette olan kimse, saldırıya mâruz kalan gibi değildir. Başlangıçta bundan

---

146 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/459; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, nr. 1580; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 323; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 835; İbn Ebû'd-Dünyâ, *es-Samt ve Âdâbü's-Lisân*, nr. 255; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/21.

147 Buhârî, Hudûd, 5 (nr. 6781); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/438; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr.176.

uzak kalınabilir. Bu durumda biz, fâsıklardan ayrılmayı ve uzak durmayı daha evla görüyoruz. Kardeşlik kurulduktan sonra isyana düşenle dostluğun devam edip etmemesi konusunda deliller çatıştı. Bu durumda kardeşliğin hakkına vefa göstermek daha evladır. Bütün bunlar, kardeşin dinindeki kusurlarında dikkat edilecek konulardır.

Kardeşinin hakkıyla ilgili nefret ettirici kusurlara gelince, bu durumda evla olanın affetmek ve tahammül göstermek olduğunda ihtilaf yoktur. Hatta şahsımıza karşı yapılan bütün kusurları, mümkün olduğu kadar güzele yorumlamak ve onlara yakın veya uzak bir mazeret aramak kardeşlik hakkı olarak gereklidir.

Bu konuda denilmiştir ki: "Kardeşinin bir hatası için yetmiş tane mazeret araman gerekir. Eğer kalbin bunu kabul etmezse, kendini kına ve kalbine, 'Sen ne kadar katısın; kardeşin sana yetmiş tane mazeret beyan ediyor, sen ise kabul etmiyorsun; kusurlu olan kardeşin değil, sensin!' de."

Eğer kardeşin sana karşı güzel bulunmayacak açık bir kusur işlerse, gücün yeterse kızmaman gerekir fakat bu (herkes için) mümkün değildir. Bu konuda İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Kim, inadına kızdırılmak istenir de kızmazsa o, bir eşektir. Kim de razı edilmek istendiği halde, razı olmazsa, o bir şeytandır."[148]

---

148 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 9/143.

Ne eşek ol ne de şeytan. Kardeşine vekâleten kalbinin nefsinle birlikte razı olmasını iste; eğer kabul etmezse şeytan olmaktan sakın.

Ahnef (b. Kays et-Temîmî) demiştir ki: "Arkadaşın hakkı, onun şu üç şeyine tahammül göstermendir: Kızdığında yaptığı haksızlığa, dengesizlik yaptığında verdiği sıkıntıya, hata ettiğinde düştüğü hale."[149]

Bir başkası da şöyle demiştir: "Hiç kimseye kötü söylemedim. Eğer bana kötü söyleyen kimse şerefli biriyse, onu bağışlamaya en çok hak sahibi benim. Bana kötü söyleyen alçak biriyse, ben şerefimi onun için bir hedef tahtası yapmam."[150] Sonra yaptığına temsil olarak şu beyti okumuştur:

"Şerefli kimsenin kötü sözünü, hazırda bir iyilik olsun diye affederim. Alçak kimsenin kötü sözünden ise, şerefimi korumak için yüz çeviririm."

Bir başka beyitte şöyle denilmiştir:

"Dostunun safi olan halini al, sıkıntı veren halini terket. Ömür, zamanın sıkıntılarına karşı dostu ayıplamakla uğraşmaktan daha kısadır."

Kardeşin senden yalandan veya ciddi olarak özür dileyince özrünü kabul et. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنِ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ أَخُوهُ فَلَمْ يَقْبَلْ، فَعَلَيْهِ مِثْلُ إِثْمِ صَاحِبِ الْمَكْسِ

149 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 24/342.

150 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Hilm*, nr. 117.

"Kime kardeşi gelip özür diler de o kabul etmezse, ona, halka haksız yere vergi koyan kimsenin günahının bir misli günah vardır."[151]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde ise şöyle buyurmuştur:

اَلْمُؤْمِنُ سَرِيعُ الْغَضَبِ، سَرِيعُ الرِّضَا

"Mümin, çabuk kızan ve çabuk razı olan (hemen barışan) biridir."[152] Hadiste, mümin hiç kızmaz denmedi.

Allah Teâlâ da bir âyet-i kerimede,

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ

"(O takva sahipleri) öfkelerini yutarlar ve insanları affederler" (Âl-i İmrân 3/134) buyurdu, "öfkelerini tamamen ortadan kaldırırlar" buyurmadı. Dünyadaki âdete göre, insan yaralanıp da hiç elem duymayacağı bir noktaya gelmez. Bilakis acısına sabır ve tahammül göstereceği bir noktaya gelebilir. Yaradan acı duymak bedenin tabiatı gereği olduğu gibi, gazap sebeplerinden elem duymak da kalbin tabiatıdır. Onu tamamen söküp atmak mümkün değildir. Fakat kızgınlığını tutmak, yutmak ve onun gereğinin tersini yapmak mümkündür. Kızgınlık, öç ve intikam almayı ve karşılık vermeyi gerektirir.

---

151 İbn Mâce, Edeb, 23 (nr. 3718); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2/275; *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 8639.

152 Hafız Irâkî, hadisi bu lafızlarla bulamadığını söylerken, Allâme Zebîdî, bu manada hadislerin mevcut olduğunu söyler ve kaynaklarını verir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/133). Benzer manadaki bir hadis için bk. Tirmizî, Fiten, 26 (nr. 2191).

Onun gerektirdiği şeyi yapmayı terketmek mümkündür. Bir şair demiştir ki:

"Geride, dağınık halini ıslah etmediğin bir kardeş bırakmadın. Kemale ermiş terbiyeli adam nerede? (Böylesi ne kadar azdır. Ekseri insanlar, noksan olup ıslaha muhtaçtır)."

Ebû Süleyman ed-Dârânî, Ahmed b. Ebü'l-Havârî'ye [rahmetullahi aleyhimâ] demiştir ki: "Bu zamanda biriyle kardeşlik kurduğun zaman, sakın onda bulunan hoşlanmadığın bir halinden dolayı kendisini ayıplama. Çünkü sen, önceki halinden daha kötü bir cevapla karşılaşmaktan emin olamazsın."

Ahmed b. Ebü'l-Havârî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bunu denedim, hep dediği gibi buldum."[153]

Salihlerden biri demiştir ki: "Kardeşinin sıkıntılı hallerine sabretmek onu ayıplamaktan daha hayırlıdır. Yeri gelince ayıplamak, onu terketmekten daha hayırlıdır. Terketmek ise onunla çatışmaya girmekten daha hayırlıdır."[154]

Sevimsiz bir olay anında kardeşine kızmada çok ileri gitmemelidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذٖينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةًۜ وَاللّٰهُ
قَدٖيرٌۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٧﴾

---

153 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/398.

154 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/398. Aynı konuda Ebü'd-Derdâ'dan [radıyallahu anh] bir söz için bk. Dîneverî, *Uyûnü'l-Ahbâr*, 3/28.

"Olur ki Allah sizinle düşman olduğunuz kimseler arasına bir sevgi koyar. Allah, her şeye gücü yetendir. Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir" (Mümtehine 60/7).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَّا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَّا وأَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَّا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَّا

"Sevdiğin kimseyi ölçülü sev; belki bir gün senin düşmanın olur. Kızdığın kimseye de ölçülü kız; belki bir gün sana dost olur."[155]

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Birine sevgin tutkunluk derecesinde olmasın. Kızgınlığın da arkadaşını telef edecek seviyeye ulaşmasın."[156] O, arkadaşının helâkiyle birlikte telef olmasını sevinmendir.[157]

ALTINCI HAK

Altıncı hak, kardeşi için hayatında ve vefatından sonra dua etmektir.

Kişi, kendisi, ailesi ve kendisine bağlı olan herkes için sevdiği bütün şeyleri kardeşi için de istemelidir. Kendisine yaptığı gibi ona da dua etmeli, onunla kendi arasında bir ayırım yapmamalıdır. Çünkü senin ona duan,

---

155 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 1356; Tirmizî, Birr, 60 (nr. 1997); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 3419; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/711.

156 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 1322.

157 Bu manayı veren bir rivayet için bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/316.

aslında kendi nefsin için yapılmış bir duadır. Bu konuda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا دَعَا الرَّجُلُ لِأَخِيهِ فِي ظَهْرِ الْغَيْبِ قَالَ الْمَلَكُ: وَلَكَ بِمِثْلِ ذَلِكَ

"Bir kimse din kardeşi için gıyabında dua yaptığında, bir melek, 'İstediğinin bir misli sana verilsin!' der."[158]

Hadisin başka bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur:

يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى بِكَ أَبْدأُ

"Allah Teâlâ şöyle buyurur: '(Ey kulum, istediğini) vermeye önce senden başlarım.'"[159]

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

يُسْتَجَابُ لِلرَّجُلِ فِي أَخِيهِ مَا لَا يُسْتَجَابُ لَهُ فِي نَفْسِهِ

"Kişinin kardeşi için yaptığı dua, kendi nefsi için yaptığı duadan daha çabuk kabul edilir."[160]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

دَعْوَةُ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ لَا تُرَدُّ

"Kişinin, kardeşine gıyabında yaptığı dua reddedilmez."[161]

---

158 Müslim, Zikir, 23 (nr. 86,87); Ebû Davud, Vitir, 29 (nr. 1534); İbn Mâce, Menâsik, 5 (nr. 2895); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/452.

159 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/136.

160 Aynı manada bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 623; Ebû Davud, Vitir, 29 (nr. 1535); Tirmizî, Birr, 50 (nr. 1980).

161 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 786. Aynı manada bk. Müslim, Zikir, 22 (nr. 88).

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki: "Secde halinde yaptığım dualarda, kardeşlerimden yetmiş tanesinin isimleriyle kendilerine dua ederim."[162]

Muhammed b. Yusuf el-İsfahânî [rahmetullahi aleyh] derdi ki: "Allah için sevilen salih kardeş gibisi var mı? Sen öldüğünde ailen oturup mirasını bölüşürken ve senin geride bıraktığın mallarla keyiflenirken, salih kardeşin sadece senin derdine düşer, senin ahirete gönderdiklerini düşünür ve sen toprak altında yatarken o, gece karanlıklarında senin için dua eder."

Gerçekten Allah için dost edinilen salih kardeş, meleklere benzer; çünkü bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ قَالَ النَّاسُ مَا خَلَّفَ وَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ مَا قَدَّمَ

"İnsan öldüğü zaman, diğer insanlar, 'Acaba geride miras olarak ne bıraktı!' derler; melekler ise, 'Bu kimse ahirete ne gönderdi?' derler."[163] Eğer kul, ahirete hayırlı ameller göndermiş ise, melekler buna sevinirler, onun halinden sorarlar ve ona şefkat gösterirler (Salih kardeşler de böyle yaparlar).

Denilir ki: "Bir kimseye kardeşinin vefat haberi ulaşınca, ona acıyıp affı için istiğfar etse, sanki cenazesinde bulunmuş ve namazını kılmış gibi olur."

---

162 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 8186; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 47/188.

163 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 35851; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10475; Deylemî, *Firdesü'l-Ahbâr*, nr. 1118; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 42735; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 849.

Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

مَثَلُ الْمَيِّتِ فِي قَبْرِهِ مَثَلُ الْغَرِيقِ يَتَعَلَّقُ بِكُلِّ شَيْءٍ، يَنْتَظِرُ دَعْوَةً مِنْ وَلَدٍ أَوْ وَالِدٍ أَوْ أَخٍ أَوْ قَرِيبٍ، وَإِنَّهُ لَيَدْخُلُ عَلَى قُبُورِ الأَمْوَاتِ مِنْ دُعَاءِ الأَحْيَاءِ مِنَ الأَنْوَارِ مِثْلُ الْجِبَالِ

"Ölünün kabirdeki durumu, suda boğulmakta olan kimsenin durumuna benzer; o, ne bulsa kurtulmak için ona yapışır. Ölü de, kabrinde çocuğundan, anne babasından, bir kardeşinden veya yakınından dua bekler. Dirilerin yaptığı dualar, ölülere dağlar büyüklüğünde nurlar halinde arzedilir."[164]

Seleften (önceki salihlerden) biri demiştir ki: "Ölenlere yapılan dua, dirilere sunulan hediye gibidir. Melek, ölenin yanına girer, elinde nurdan bir tabak ve üzerinde nurdan bir mendil vardır. Ona, "Bu, falan kardeşinden sana bir hediyedir, şu falan yakınından sana bir hediyedir" der. Dirinin kendisine gelen hediyelere sevindiği gibi, ölen de bunlara sevinir."[165]

164 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7905; Süyûtî, *Şerhu's-Sudûr*, s. 395; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 14/278.

165 Mekkî'de şu ilaveler vardır: Allah için kardeş olan kimseler, diğer kardeşlerine vefatlarından sonra kendileri için devamlı dua etmelerini vasiyet ederler; kardeşleri hakkında sadık niyetleri ve güzel yakînleri sebebiyle bunu çok isterlerdi. Gerçekten bir insan için en büyük hasret, kendisine Allah için bir kardeş bulmadan, onunla kardeşliğin faziletlerini ele geçirip bu sayede Allah nezdinde sevenlerin derecesine ulaşmadan bu dünyadan çıkıp gitmesidir. Dünyada insanların en garibi, kendisiyle muhabbet edeceği bir dostu ve huzur bulacağı bir arkadaşı olmayan kimsedir. Bu konuda Hz. Ali [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Samimi bir dostu olmayan kimse gariptir. Sakın kötü zan ve düşünceler seni yakın arkadaşından uzaklaştırmasın" (Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/370).

YEDİNCİ HAK

Yedinci hak, kardeşine karşı vefa ve ihlâstır. Kardeşlikte vefanın manası, sevgisinde sabit kalmak, onunla dostluğu ölene kadar sürdürmek, vefatından sonra bu dostluğu onun evlat ve arkadaşlarıyla devam ettirmektir. Çünkü ilâhî sevgi, ancak ahiret için istenir. Ölümden önce dostluk kesilirse, (Allah için sevme) ameli iptal ve gayreti zayi olur. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], ahirette Allah Teâlâ'nın arşının gölgesinde gölgelenecek yedi sınıfı sayarken,

وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللهِ اجْتَمَعَا عَلَى ذَلِكَ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ

"Onlardan biri de, Allah için birbirini seven; bu sevgi üzerinde birleşen ve o sevgi üzerindeyken birbirinden ayrılan iki kişidir"[166] buyurmuştur.

Salihlerden biri demiştir ki: "Kardeşine, vefatından sonra gösterilecek azıcık vefa, hayatta iken gösterilen çok vefadan daha hayırlıdır."[167]

Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], yanına giren ihtiyar bir kadına (saygı ve sevgiyle) ikramda bulundu. Kendisine bunun sebebi sorulunca, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Bu kadın Hatice'nin günlerinde bize gelirdi (Hatice'nin arkadaşıydı). Eski tanıdıklara ikramda bulunmak dindendir"[168] buyurdu.

---

166 Buhârî, Zekât, 16 (nr. 1423); Müslim, Zekât, 30 (nr. 91).

167 Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 124.

168 Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/15.

Kardeşine vefanın göstergelerinden biri de, onun bütün arkadaşlarının, yakınlarının ve kendisiyle irtibatı olanların haklarını korumaktır. Onların haklarını korumak (kendilerini görüp gözetmek), arkadaşının hakkını korumaktan onu daha çok sevindirir. Şüphesiz, yakınlarının aranıp sorulmasından kardeşinin duyacağı sevinç daha fazladır. Çünkü şefkat ve sevginin kuvvetini, ancak bunun sevilende kalmayıp ona ait olan her şeye geçmesi gösterir. Öyle ki sevilen kimsenin kapısındaki köpeğin, sevenin kalbinde diğer köpeklerden ayrı bir yeri olmalıdır.

Sevginin devamında vefa kesildiğinde şeytan buna çok sevinir. Çünkü şeytan, Allah için kardeş olan ve Allah için birbirini seven iki kişiye haset ettiği kadar iyilikte yardımlaşan kimselere haset etmez. Şeytan, Allah için birbirini sevenlerin arasını bozmak için bütün gücüyle çalışır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

وَقُلْ لِعِبَادِى يَقُولُوا الَّتِى هِىَ اَحْسَنُ اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿٥٣﴾

"Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Şüphesiz, şeytan aralarını bozar. Gerçekten şeytan, insanın apaçık düşmanıdır" (İsrâ 17/53).

Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] şu sözünü haber vermiştir:

وَقَدْ اَحْسَنَ بِى اِذْ اَخْرَجَنِى مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِى وَبَيْنَ اِخْوَتِى اِنَّ رَبِّى لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ

"Rabbim, beni zindandan çıkararak ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden

getirerek bana gerçekten büyük lutufta bulundu. Şüphesiz Rabbim dilediğine ihsan eder" (Yusuf 12/100).

Denilmiştir ki: "İki kişi Allah için kardeş olduktan sonra aralarına bir ayrılık girerse bu, ancak onlardan birinin işlediği bir günah sebebiyle olmuştur."

Bişr-i Hâfî [rahmetullahi aleyh] derdi ki: "Kul Allah Teâlâ'nın taatinde kusur işlediği zaman, yüce Allah onu ünsiyet edeceği kimselerden mahrum eder."[169]

Gerçekten Allah için sevilen kardeşler üzüntülü hallerde teselli sebebi ve dini yaşamada yardımcıdır. Bunun için İbnü'l-Mübârek [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Benim için en tatlı şey, Allah için sevilen kardeşlerle birlikte olmak ve günlük yeterli rızkı kazanıp ona kanaat etmektir."

Devamlı sevgi, Allah Teâlâ için olandır. Başka bir gaye için oluşan sevgiye gelince, o gayenin yok olmasıyla kaybolup gider.

Yüce Allah için olan sevginin bir neticesi de, onunla birlikte din veya dünya adına bir hasedin bulunmamasıdır. Kişi, Allah için sevdiği kimseye nasıl haset eder ki, kardeşine ait olan her şeyin faydası sonuçta ona döner. Allah Teâlâ, yüce zatı için birbirini sevenlerin arasında hasedin bulunmadığını belirterek şöyle buyurmuştur:

وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّٓا اُو۫تُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

169 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 14/438; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/314-315.

"Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir hâcet bulmazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları nefislerine tercih ederler" (Haşr 59/9).

İçlerinde bulunmayan hâcet, hasettir.

Kişinin mevkii yükseldiğinde, yetki alanı genişlediğinde ve itibarı arttığında, kardeşine karşı tevazu halinin değişmemesi vefadandır. Yeni elde edilen haller (ve yetkiler) sebebiyle kardeşlere karşı büyüklük taslamak kınanacak bir iştir. Şairin şu sözü bu konuyla ilgilidir:

"Şerefli kimseler zengin ve yetki sahibi olduklarında, fakirlik halinde kendileriyle dost olanları hatırlarlar."

Seleften biri, oğluna şu tavsiyede bulunmuştur: "Yavrum! İnsanlar içinde ancak şu kimselerle arkadaş ol: Sen kendine muhtaç olduğunda, sana yaklaşır; zengin olduğunda sendeki mala tamah etmez, mertebesi ve makamı yükseldikçe, sana üstünlük taslamaz."[170]

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Kardeşlerinden biri bir idarî görev üstlendiğinde, sana önceki sevgisinin yarısını koruyabiliyorsa, bu bile çoktur."

Rebî' b. Süleyman'ın [rahmetullahi aleyh] naklettiğine göre İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] Bağdat'ta iken bir adamla kardeş oldu. Bu kardeşi Kûfe'de Seybân denen bir yerde idarî göreve getirildi; fakat adamın imama kar-

---

170 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*: *Kalplerin Azığı*, 4/367. Burada tavsiyenin devamı şöyledir: "Onun için tevazu gösterdiğinde senin şerefini korur, ona muhtaç olduğunda ihtiyacını giderir, kendisiyle birlikte olduğunda seni edebiyle süsler. Eğer böyle birini bulamazsan başka kimseyle arkadaş olma!"

şı daha önceki hali değişti. Bunun üzerine İmam Şâfiî, kendisine şu manada bir şiir yazıp gönderdi:

"Git! Senin sevgini boşadım; fakat bu, bütün işi bitiren tam bir boşama değildir. O tek bir boşamadır. Eğer, dikkat edersen, diğer iki boşama hakkı duruyor, onlarla bana sevgin devam edebilir. Şayet buna da yanaşmaz yan çizersen, ikinci boşamayı yaparım ve sen iki hayız içinde iki kere boşanmış olursun. Bununla birlikte yine de dönme imkânın kalır. Ancak, seni üçüncü kez kesin olarak boşarsam; Seybân'da üstlendiğin görev sana bir fayda sağlamaz, dikkat et!"

Bil ki, kardeşinin dinle ilgili bir konuda hakka aykırı görüşlerine uymak vefadan değildir; bilakis vefa, ona muhalefet etmektir.

İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh], Muhammed b. Abdülhakem el-Mısrî'yi Allah için kardeş edinmişti; onu sever, kendisine yakın tutar ve, "Beni Mısır'da tutan ancak odur" derdi. Bir gün Muhammed hastalandı, İmam Şâfiî onu ziyarete geldi. Ziyaret sırasında şu şiiri okudu:

"Dostum hastalandı, geldim ziyarete;
Ben de hastalandım, onun derdiyle."

Muhammed b. Abdülhakem de buna şu beyitle karşılık verdi:

"Dostum gelip beni ziyaret etti;
Onu görünce, hastalık gitti."

Mısırlılar, İmam Şâfiî'nin [rahmetullahi aleyh], kendisinden sonra ilim halkasını Muhammed b. Abdülhakem el-Mısrî'ye bırakacağına kesin gözüyle bakıyorlardı. Onu kendisinden sonra yerine geçireceğini ve insanların onun etrafında toplanmasını emredeceğini düşünüyorlardı. Hatta hastalığında,

"Ey Ebû Abdullah! Sizden sonra kimin etrafında toplanacağız, bu ilim halkasının sahibi kim olacak?" diye kendisine bu durum soruldu. Soru sahipleri, onun, Muhammed b. Abdülhakem el-Mısrî'yi işaret edeceklerini zannettiler; o da bunu bekleyerek hareketlendi. O anda imamın baş ucunda oturuyordu. Bu soru üzerine İmam Şâfiî,

"Bu konuda şüpheye ne gerek var; Ebû Yakub el-Büveytî var ya!" dedi. Muhammed b. Abdülhakem el-Mısrî bu cevaba kırıldı, içi daraldı. İmamın halkasındakiler Ebû Yakub el-Büveytî'ye yöneldiler. Halbuki Muhammed b. Abdülhakem el-Mısrî, İmam Şâfiî'nin ilmini almış, mezhebini öğrenmiş, bunun için İmam Mâlik'in [rahmetullahi aleyh] mezhebini terketmişti. Ancak Büveytî, ondan daha faziletli ve daha dindardı. Zühd ve veraya (takvaya) daha yakındı.

İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh], bu işi Ebû Yakub el-Büveytî'ye havale ederek Allah Teâlâ'ya ve müslümanlara karşı samimi davrandı; yağcılığı terketti; bu konuda Allah Teâlâ'nın rızasını, halkın rızasına tercih etti.[171]

İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] vefat edince, Muhammed b. Abdülhakem, onun mezhebinden ayrıldı, ba-

---

171 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/365-366.

basının mezhebi olan Mâlikî mezebine döndü. İmam Mâlik'in kitaplarından ders verdi. Babası (Abdullah b. Abdülhakem) Mâlikî mezhebinin ileri gelenlerindendir.

Büveytî [rahmetullahi aleyh] ise, zühdü ve gizli kalmayı tercih etti. Topluluk içinde bulunmak ve ders halkasında oturmak ona hoş gelmedi; ibadetle meşgul oldu. Şu an Rebî' b. Süleyman'a nisbet edilip onun adıyla bilinen *el-Üm* kitabını yazdı. Bu kitabı Büveytî yazdığı halde, onda ismini zikretmedi ve onu kendine nisbet etmedi. Rebî' b. Süleyman kitaba birtakım ilavelerle onu ortaya çıkardı; halk bu kitabı ondan dinledi.[172]

Sevgiye tam olarak vefadan maksat, Allah için (O'nun resûlü ve müminler için) samimi olmaktır.

Ahnef b. Kays [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kardeşlik ince (hassas) bir cevher gibidir; ona dikkat etmez ve korumazsan, âfetlerle yüz yüze gelir. Onu, öfkeni tutarak koru. Öyle ol ki, sana zulmeden kimseden dahi özür dileyecek hale gel. Ayrıca onu, rıza ile koru. Öyle ol ki, nefsinin yaptığı iyilikleri gözünde büyütme, kardeşinden gördüğün kusurları da çok bulma."[173]

Allah için sevilen kardeşlere karşı sadakatin, ihlâsın ve gerçek vefanın bir neticesi de, ondan ayrılmaktan son derece korkman ve buna götüren sebeplerden nefret etmendir.

---

172 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*: *Kalplerin Azığı*, 4/366. İmam Şâfiî'ye [rahmetullahi aleyh] nisbet edilen bu eser, *Müsnedü's-Şâfiî* ismiyle de anılmaktadır (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/145).

173 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 24/342; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*: *Kalplerin Azığı*, 4/317.

Bu konuda bir beyitte şöyle denilmiştir:

"Zamanın bütün musibetlerini gördüm hayatta;
Kardeşten ayrılık hariç, hepsi hafif geldi bana."

Süfyân b. Uyeyne [rahmetullahi aleyh] bu beyti söyledikten sonra demiştir ki: "Kendileriyle dostluk kurduğum nice insanlar var ki, kendilerinden otuz senedir ayrıyım; fakat onların hasreti kalbimden hiç gitmedi."[174]

Vefanın gereklerinden biri de, Allah için sevdiği kardeşi hakkında insanların kalbi karıştıran yaldızlı sözlerine kulak vermemektir. Özellikle, şu kimseye dikkat etmelidir. O, sana gelir ve önce söylediklerinde suçlanmasın diye sana kardeşini sevdiğini söyler, sonra uzun uzun konuşmaya başlar, arkadaşın hakkında kalbi karıştıracak şeyler söyler. Bu, iki kişinin arasını bozmada gizli bir tuzaktır. Ondan sakınmayan kimsenin dostluğu asla devam etmez.

Adamın biri, hikmet ehlinden birine gelerek, "Sizin sevginize talip olmaya geldim" dedi. O da, "Onun üç mehri (kabul bedeli) var; onları verirsen olur" dedi. Adam, "Onlar nedir?" deyince, hikmet ehli,

"Benim hakkımdaki dedikodulara kulak vermeyeceksin; hiçbir işte bana muhalefet etmeyeceksin, beni (doğru olmayan) karanlık işlere sevketmeyeceksin" dedi.

Arkadaşın düşmanını dost edinmemek de vefadır. İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Arkadaşın, senin düşmanına itaat ettiğinde, sana düşmanlıkta ortak olurlar."

---

174 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/350-351.

SEKİZİNCİ HAK

Sekizinci hak, kardeşini ağır yük altına sokmamak, ona karşı külfete ve zorlama işlere girmemektir.

Kardeşini, ona meşakkat veren işleri yapmaya mecbur etmemelidir. Aksine onun günlük ihtiyaçlarını gidererek gönlünü ferahlatmalı, ağır yüklerini üstlenerek kendisini rahatlatmalı, ondan bir itibar ve mal beklememeli, onu (insanların arasında) kendisine tevazu göstermeye, kendisinin hallerini araştırmaya ve haklarını korumaya mecbur etmemelidir. Bilakis onunla sohbetten (dostluk ve arkadaşlıktan) tek maksadı Allah Teâlâ'nın rızası olmalı, onun duasıyla bereketlenmeyi, kendisiyle buluşarak huzur bulmayı, onu dinine destek yapmayı düşünmeli; ayrıca onun haklarını koruyarak ve ihtiyaçlarını üstlenerek Allah Teâlâ'ya yaklaşmaya niyet etmelidir.

Ediplerden biri demiştir ki: "Kim, kardeşlerinden onların kendisinden istemediği şeyleri ister ve beklerse, onlara haksızlık etmiş olur. Onların kendisinden istediği ve beklediği şeyleri isterse, onları yormuş ve zora sokmuş olur. Kim onlardan bir şey beklemezse, onlara iyilikte bulunmuş ve fazileti ele geçirmiş olmuş olur."

Hikmet ehlinden biri de demiştir ki: "Kim, din kardeşleri yanında nefsini olduğundan fazla kıymetli gösterirse; günaha girmiş ve onları da günaha sokmuş olur. Kim nefsini, sahip olduğu kıymetiyle tanıtırsa, kendisi yorulur, kardeşlerini de yorar. Kim de nefsini olduğundan aşağıda gösterirse, kendisi selâmette olur, insanlar da rahat ederler."[175]

---

175 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/323-324.

Kardeşi ağır yük altına sokmamanın en mükemmel şekli, tekellüfü (sıkıntı, zorlama ve yapmacık işleri) tamamen ortadan kaldırmaktır; öyle ki kardeşin, kendi nefsinden çekinmediği gibi, senden de çekinmemelidir.

Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "İki kimse Allah için kardeş olduktan sonra, onlardan biri soğuk davranmaya ve arkadaşından çekinmeye başlarsa, bu ancak onların birindeki bozuk bir hal sebebiyledir."

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Arkadaşların en kötüsü, senin kendisi için bir sürü sıkıntı ve külfete girdiğin kimsedir."

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "İnsanlar ancak, birbirini zora ve sıkıntıya sokma yüzünden birbirlerinden alakayı kestiler. Sizden biri din kardeşinin ziyaretine gider; gittiği kimse onun için bir sürü sıkıntıya ve yük altına girer. Bunu gören arkadaşı, ona tekrar gelmeye utanır."

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] şöyle demiştir: "Mümin, müminin kardeşidir; onu aldatmaz (durumunu fırsat bilip kendisinden haksız kazanç elde etmez), onu utanacak hale düşürmez."

Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Sûfîlerden dört tabakayla (nesille) sohbet ettim. Her tabaka otuz kişidir. Bunlar, Hâris el-Muhâsibî ve tabakası, Hasan el-Mesûhî ve tabakası, Serî es-Sakatî ve tabakası, İbnü'l-Küreynî ve tabakasıdır. İki kişi Allah için kardeş olduklarında onlardan biri arkadaşından çekinmeye

veya soğuk davranmaya başlarsa, bu ancak birindeki bozuk bir hal sebebiyledir."

Âriflerden birine, "Kiminle arkadaşlık yapalım?" diye sorulunca; şu cevabı vermiştir: "Seni gücünün yetmediği işlerin altına sokmayan ve aranızda hatır koruma sıkıntısını kaldıran kimse ile arkadaşlık yapın."[176]

Cafer b. Muhammed es-Sâdık [rahmetullahi aleyh] derdi ki:

"Bana kardeşlerimin en ağır geleni, kendisi için bir sürü sıkıntıya girdiğim ve hatırını gözetmek için kendimi zorladığım kimsedir. Onların kalbime en hafif geleni ise, onunla beraberken, tek başıma olduğum gibi rahat davrandığım kimsedir."

Yine Cafer b. Muhammed es-Sâdık [rahmetullahi aleyh] derdi ki: "Kardeşlerimin bana en ağır geleni, benim kendisinden çekinerek hareket ettiğim, onun da benden çekindiği kimsedir. Onların kalbime en hafif (rahat) geleni ise, onunla birlikte iken tek başıma olduğumda davrandığım gibi hareket ettiğim kimsedir."

Sûfîlerden biri demiştir ki: "İnsanlardan ancak şu kimseyle birlikte ol: Onun yanında bir iyiliğinle değerin artmadığı gibi, işlediğin bir günahla da değerin noksanlaşmaz. Yaptıklarının bazısı lehine, bazısı aleyhinedir; fakat sen onun yanında aynı kalırsın."

Bunu şunun için söyledi: Böyle biriyle arkadaş olan kimse, tekellüften ve kendini koruma derdinden kurtulur. Kusurlarının onu arkadaşının gözünde değersiz hale

---

176 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9049.

getirdiğini bildiğinde ise, tabiatı kendisini ondan korunmaya (yapmacık da olsa çekinip sakınmaya) sevkeder.

Salihlerden biri demiştir ki: "Dünya ehliyle birlikteyken edeple davran. Ahiret ehliyle birlikteyken ilme göre davran. Âriflerle birlikteyken ise nasıl istersen öyle davran (onlar senin her haline tahammül gösterirler)."

Bir başkası da şöyle demiştir: "Sen, bir günah işlediğinde senin için Allah'a tövbe eden, kötü bir davranışta bulunduğunda senden özür dileyen, senin ihtiyaçlarını üstlenip yükünü çeken ve kendi ihtiyaçlarını sana arzetmeyen kimse ile arkadaş ol."

Bu sözün sahibi insanlara ahiret yolunu daraltmıştır. Halbuki iş onun dediği gibi değildir. Bilakis, insanın akıllı dindar herkesle arkadaş olması, bu şartları yerine getirmeye azmetmesi ve onları kardeşinden istememesi gerekir. Böyle olunca kardeşleri çok olur. Çünkü kişi bu şekilde Allah için kardeş olur; yoksa onun kardeşliği ancak nefsinin keyfi ve menfaati için olur.

Bunun için, adamın biri Cüneyd-i Bağdâdî'ye [rahmetullahi aleyh], "Bu zamanda samimi kardeş çok az bulunuyor; Allah için kardeş nerede!" dedi. Hazret sustu, adam sözünü üç defa tekrar etti. Adam sözü çoğaltınca, Cüneyd-i Bağdâdî ona,

"Allah için kardeş edinmek istediğinde, senin yükünü çeken ve eziyetine tahammül eden bir kimse ara. Vallahi bu sıfatta insan çok azdır. Eğer Allah için kardeş istiyorsan, sen onun yükünü çek, sıkıntısına sabret.

Benim yanımda böyle bir grup insan var; istersen sana onları tanıtırım" dedi. Bunun üzerine adam sustu.[177]

Bil ki, insanlar üç gruptur:

Bir adam vardır, onun sohbetinden (arkadaşlık ve dostluğundan) fayda görürsün.

Bir adam vardır, ona fayda vermeye gücün yeter; ondan zarar da fayda da görmezsin.

Bir adam da vardır ki, ona fayda vermeye gücün yetmez, fakat ondan zarar görürsün. Bu, ahmak veya kötü ahlâklı biridir. Bu üçüncüden kaçınmak gerekir.

İkinciye gelince, ondan sakınılmaz; çünkü (salih bir insan ise) ahirette şefaatinden, duasından ve onun hakkını korumana karşılık alacağın sevaptan faydalanırsın. Allah Teâlâ Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetmiştir:

"Eğer bana itaat edersen, müminlerden pek çok kardeşin olur."[178] Yani, insanlara iyilikte bulunursan, onlara karşı şefkatli davranırsan, kalbini temiz tutup kimseye haset etmezsen, seni seven kardeşin çoğalır.

Sûfîlerden biri (Ebû Said el-Harrâz) demiştir ki: "İnsanlarla elli sene birlikte bulundum; onlarla benim aramda hiçbir ihtilaf (tartışma ve çekişme) olmadı. Çünkü ben onlarla birlikteyken hep nefsime bakıyordum (kendi noksanımla uğraşıyordum)."[179]

Kimin ahlâkı böyle olursa, onun kardeşleri çok olur.

---

177 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*: *Kalplerin Azığı*, 4/360.

178 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*: *Kalplerin Azığı*, 4/313.

179 Kuşeyrî, *Risâle*'de, Ebû Said el-Harrâz'ın hal tercümesini anlatırken bu sözüne yer vermiştir.

Kardeşine ağırlık vermemenin ve tekellüfü terketmenin bir şekli de, nâfile ibadetlerde kardeşine hiç karışmamak ve ne yapıyorsa itiraz etmemektir. Sûfîlerden bir grup, ancak şu dört durumda aynı davranmak şartıyla arkadaş olurlardı.

Onlardan biri her gün yese, hiç nâfile oruç tutmasa, diğeri ona, "Oruç tut!" demeyecek. İçlerinden biri bütün gece ibadetle meşgul olsa, hiç kimse ona, "Biraz da yat uyu!" demeyecek. Onun her iki hali de (nâfile oruç tutması ve tutmaması, gece ibadet etmesi ve etmemesi) eşit olacak. İçlerinden birinin devamlı oruç tutması ve geceyi ibadetle geçirmesi onun için bir üstünlük sebebi görülmeyecek; diğerinin yemesi ve uyuması da noksanlık olarak değerlendirilmeyecek. Eğer bir kimse, amel edeni ileride görüyor, amel etmeyeni noksan buluyorsa, bu durum arkadaşını tabii olarak gösterişe iter ve durumu muhafazaya (ortamı idare etmeye) sevkeder.

Denilmiştir ki: "Kimin külfeti (zahmeti) kalkarsa, ülfeti (dostluğu) devam eder. Kimin yükü hafif olursa, sevgisi sürekli olur."

Sahabeden biri demiştir ki: "Allah Teâlâ, işlerinde külfete (zahmete) girenlere lânet etmiştir."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَنَا وَالأَتْقِيَاءُ مِنْ أُمَّتِي بُرَاءُ مِنَ التَّكَلُّفِ

"Ben ve ümmetimin müttakileri tekellüften (yapmacık ve zorlama davranışlardan) uzağız."[180]

180 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/152; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 621.

Âlimlerden biri demiştir ki: "Bir adam, din kardeşinin evinde şu dört şeyi rahatça yapabiliyorsa, onunla sevgi ve dostluğu tamam demektir. Bunlar; yemek, hela ihtiyacını gidermek, uyumak ve namaz kılmaktır."

Bu söz, şeyhlerden birine[181] anlatıldığında, o demiştir ki:

"Doğru söylemiş, fakat yapılacak bir iş daha kaldı; o da eğer hanımıyla beraber din kardeşinin evinde misafir olarak bulunuyorsa cimâ yapabilmesidir."

Gerçekten bu böyledir; çünkü evler, özellikle bu beş şeyi yerine getirmek için yapılır. Yoksa ibadet ehlinin kalpleri için mescidler daha rahat ve daha huzur vericidir.

İnsan, bu beş şeyi kardeşinin evinde rahatça yapabiliyorsa, kardeşlik tamam olmuş, çekinme ortadan kalkmış ve birbirlerine rahatça davranma gerçekleşmiş olur.

Araplar'ın misafirlerini karşılarken söyledikleri de, şeyhin sözüne işaret etmektedir. Onlar eve gelen misafire, "Merhaba, ehlen ve sehlen!" derler. Bunların manası şudur:

"Merhaba"; senin için yanımızda rahatlık ve huzur vardır; kalbimiz ve evimiz senin için açıktır, geniştir, rahat ol.

"Ehlen"; yanımızda kendileriyle huzur bulacağın bir aile var; bizden ürkme, rahat ol.

---

181 Bu zat, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin üstatlarından biridir. Üstat ve sözü, *Kûtü'l-Kulûb*'da geçmektedir (bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/376).

"Sehlen"; burada bütün işlerinde senin için kolaylık vardır; yapmak istediğin hiçbir şey bize ağır gelmez.

Kardeşine ağırlık vermemek ve tekellüfü terketmek ancak kişinin nefsini kardeşlerinden aşağıda görmesiyle ve onlar hakkında güzel zan sahibi olup hep nefsini kötülemesiyle tamam olur. İnsan, kardeşlerini kendisinden daha hayırlı görünce, (Allah nezdinde ve halk yanında) onlardan daha hayırlı olur.

Ebû Muâviye el-Esved [rahmetullahi aleyh], "Bütün kardeşlerim benden daha hayırlıdır" demiş; kendisine, "Bu nasıl olur?" diye sorulunca; şu cevabı vermiştir: "Onların her biri beni kendisinden faziletli görüyor. Kim beni kendisinden faziletli görüyorsa, o benden daha hayırlıdır."[182]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ وَلَا خَيْرَ فِي صُحْبَةِ مَنْ لَا يَرَى لَكَ مِثْلَ مَا تَرَى لَهُ

"Kişi, arkadaşının dini (gidişat ve yaşantısı) üzere hareket eder. Senin kendisinde gördüğün hayır ve fazileti sende görmeyen kimsenin arkadaşlığında hayır yoktur."[183]

Bu, kardeşlikte en alt derece olup o, fazilet ve kemalde kardeşini kendine eşit görmektir. Bunun için Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

---

182 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/272; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 6/18

183 Hadisin ilk kısmı için bk. Ebû Davud, Edeb, 19 (nr. 4833); Tirmizî, Zühd, 45 (nr. 2378); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/303; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/171; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9436. Hadisin ikinci kısmı için bk. Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 907; İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/247.

"Sana, 'Ey insanların en şerlisi' denildiğinde kızıyorsan, bil ki sen inanların en şerlisisin."

Yani, senin devamlı nefsinin insanların en şerlisi olduğuna itikad etmen gerekir. Bunun nasıl olacağı *Kibir ve Ucub* kitabında açıklanacak.

Tevazunun manası ve fazileti kardeşlerde görme hakkında pek çok beyit vardır. Onların birinde Muhammed b. Câmi el-Fakih demiştir ki:

"Tevazu göster o kimseye ki, seni görünce;
Yaptığına fazilet der, seni görmez delice.

Hep kendini yükseltip dostlarını küçülten,
Kimselere yanaşma; eğer şeref istersen."

Ediplerden biri de şöyle demiştir:

"Nice arkadaş var ki, sonradan hukuk kurdum;
Önceki dostlarımın hepsinden hayırlı buldum.

Bir dost var ki onunla yolda arkadaş oldum;
Öyle mert biri ki, oldu en samimi dostum."[184]

Kişi, fazileti nefsinde gördüğünde kardeşini küçük düşürmüş olur. Bu, bütün müslümanlar için kötülenmiştir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

بِحَسْبِ امْرِءٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

184 Beyitler için bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/336.

"Bir kimseye kötülük olarak, müslüman kardeşini küçük görmesi yeter."[185]

Kardeşe karşı rahat davranmanın ve tekellüfü terketmenin kâmil manada gerçekleştiğini gösteren işlerden biri de, yapmak istediği bütün işlerinde kardeşlerine danışması, onların işaret ve görüşlerini kabul etmesidir. Allah Teâlâ, resûlüne bile, *"(Yapacağın mühim) işlerde onlarla istişare et"* (Âl-i İmrân 3/159) buyurmuştur.

Kardeşlerinden hiçbir sırrını gizlemesi uygun değildir. Konuyla ilgili Ma'rûf-i Kerhî'nin yeğeni Yakub [rahmetullahi aleyhimâ] şunları anlatmıştır:

"Esved b. Sâlim, amcam Ma'rûf'a geldi; bu zat, amcamın Allah için kardeş olduğu bir dostu idi. Ona şunu söyledi: "Bişr b. Hâris, seninle kardeş olmak istiyor; fakat bunu bizzat söylemeye utanıyor, beni sana gönderdi. Seninle onun arasında Allah için ahirette fayda verecek bir kardeşlik kurmanızı istirham ediyor, ancak bunun için şu üç şartı koşuyor:

1. Bu kardeşlikle meşhur olmayı sevmeyecek,

2. Aranızda ziyaretleşme olmayacak,

3. Sık sık buluşma olmayacak. Çünkü o, fazla buluşmayı hoş görmüyor."

Bunları dinleyen Ma'rûf [rahmetullahi aleyh] dedi ki: "Bana gelince; ben bir kimseyi sevdiğimde ondan gece gündüz ayrılmak istemem. Onu her vakit ziyaret ederim

---

185 Müslim, Birr, 10 (nr. 32); Ebû Davud, Edeb, 40 (nr. 4882); Tirmizî, Birr, 18 (nr. 1927); İbn Mâce, Zühd, 23 (nr. 4213).

ve her halde onu kendi nefsime tercih ederim." Sonra Ma'rûf, Allah için kardeş olmanın ve sevmenin faziletiyle ilgili pek çok hadis naklettikten sonra şunları söyledi:

"Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Ali [radıyallahu anh] ile kardeş oldu; ilimde onu kendisine ortak etti; kendisiyle kurban develerini bölüştü, onu en faziletli ve en sevimli kızıyla evlendirdi; onu bu şekilde özel kardeşliğine seçti. Seni şahit tutuyorum ki, ben de onunla aramda kardeşlik kurdum; seni göndermesi ve senin de bunu istemen sebebiyle, onu Allah için kendime bir kardeş kabul ediyorum. Ben de şunları şart koşuyorum:

Eğer o hoşlanmıyorsa, beni ziyarete gelmesin; fakat ben, istediğim zaman onu ziyaret ederim. Karşılaştığımız her yerde benimle buluşmasını, gelip görüşmesini isterim. Bir de, bana hiçbir durumunu gizlememesini ve beni her halinden haberdar etmesini isterim."

Esved b. Sâlim bunları Bişr'e haber verdi; o da buna rıza gösterdi ve memnun oldu.[186]

Sohbet (arkadaşlık ve dostluk) hakları topluca bunlardır. Onların bir kısmını özetle, bir kısmını detaylıca açıkladık. Bunlar ancak senin kardeşlerin için nefsini sorumlu tutarak ve nefsin için onların aleyhinde bulunmayarak, kendini onların hizmetçisi görerek ve bütün âzalarınla onların haklarını korumaya kendini adayarak tamam olur.

Göze gelince, bununla yapacağın kardeşlerine sevgi nazarıyla bakman, onların güzel hallerini görmen,

186 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/396.

kusur ve ayıplarına göz yumman, sana geldiklerinde ve seninle konuştuklarında onlardan gözünü çekmemendir.

Rivayet edildiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], meclisinde bulunan herkese yönelerek saadetli yüzünü görme şerefini bahşederdi; onunla konuşan herkes, kendisinin onun yanında insanların en hayırlısı olduğunu zannederdi. Meclisi, kulak vermesi, konuşması, latif soruları ve yönelişi kendisiyle oturana olurdu. Meclisi, hayâ, tevazu ve emanetten (herkesin sırrının ve hakkının korunmasından) ibaretti.[187] Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], insanların en mütebessimi idi ve ashabının yüzüne en çok güleniydi. Onların konuştuklarından hoşlanır ve hayrete düşerdi. Ashabının, Peygamber Efendimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] huzurunda gülmesi, ona uyarak ve kendisine saygıdan dolayı tebessüm şeklinde olurdu.[188]

Kulağa gelince, onunla yapacağın şey, kardeşlerinin sözlerini işittiğinde tat alman, onu tasdik etmen, onunla sevindiğini göstermen; kendilerini reddederek, onlarla çekişmeye girerek, sözlerine müdahale ve itiraz ederek konuşmalarını kesmemendir. Onlarla konuşurken acil bir işin çıkarsa, kendilerinden özür dileyip güzellikle ayrılmandır. Onların hoşlanmadığı konuşmalardan kulağını korumandır.

Ele gelince, onlara elle yapılacak hiçbir yardımdan geri durmamandır.

---

187 bk. Tirmizî, *eş-Şemâilü'n-Nebeviyye*, nr. 336.

188 bk. Tirmizî, *eş-Şemâilü'n-Nebeviyye*, nr. 225, 227, 351.

Ayaklara gelince, bu konudaki edep, tâbi olan kimsenin yürüyüşüyle kardeşlerinin arkasından yürümek, onların önüne geçmemektir. Onlar, kendisini ne kadar öne çıkarıyorlarsa o kadar önlerine çıkmalı, onların yaklaştırdığı kadar kendilerine yakın olmalıdır. Kardeşleri yanına geldiğinde ayağa kalkmalı, ancak onlar oturunca oturmalı; nereye işaret edilmişse tevazu göstererek oraya oturmalıdır.

Kardeşler arasında birlik tam manasıyla gerçekleşince, onlar için ayağa kalkmak, kendilerinden özür dilemek, onları övmek gibi hakları yerine getirmek kolay olur. Bunlar, sohbetin haklarındandır. Fakat onlarda bir çeşit yabancılık ve zorlama vardır. Birlik tamam olunca tekellüf (yapmacık zorlamalar) tamamen ortadan kalkar; artık kardeşine, nefsine davrandığı gibi davranır. Çünkü bu zâhirî edepler, bâtınî edeplerin ve kalp safiyetinin göstergesidir. Kalpler safi olunca, onda olanı ortaya koymak için zorlamaya gerek kalmaz.

Halkın sohbetine nazar (ve rağbet) eden kimse, bazan eğri, bazan doğru davranır. Nazarı yüce yaratıcıya olan kimsenin ise zâhiren ve bâtınen istikamete sarılması; iç âlemini Allah ve insan sevgisiyle tezyin etmesi, zâhirini de Allah'a ibadet ve O'nun kullarına hizmetle süslemesi gerekir. Bu, Allah için yapılan hizmetlerin en yücesidir. Çünkü ona ancak güzel ahlâk ile ulaşılır. Kul, güzel ahlâkı sayesinde, geceyi ibadet, gündüzü oruçla geçirenlerin derecesini[189] ve daha fazlasını elde eder.

---

189 Bu manadaki bir hadis için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 6296; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/34-35; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5149.

İKİNCİ BÖLÜMÜN HÂTİMESİ

DEĞİŞİK İNSAN GRUPLARIYLA BİRLİKTE YAŞAMA ve MECLİS KURMA EDEPLERİYLE İLGİLİ BAZI HİKMET EHLİNİN SÖZLERİNDEN ALINTILAR

Güzel geçim ve yaşam istersen, arkadaşını ve düşmanını, onlar için zillete düşmeden ve kendilerinden korkup çekinmeden rıza yüzüyle karşıla. Kibir göstermeksizin vakarlı ol. Zillete düşmeksizin tevazu göster. Bütün işlerinde orta halde (dengeli) ol; çünkü işlerin ifratı ve tefriti (çok aşırısı ve gerekenin ihmal edilmesi) kötülenmiştir.

İki tarafına bakınıp durma. Sağa sola fazla göz atma. Oturmakta olan bir cemaatin önüne gelip ayakta durma. Bir mecliste oturduğun zaman, hemen kalkıp gidecekmiş gibi eğreti oturma. Mecliste parmaklarını birbirine geçirip laubali şekilde durma, sakalın ve yüzüğünle oynama, dişlerinin arasını karıştırma, parmağını burnuna sokma. Birilerinin yanında çokça tükürüp burnunu temizleme. Mecliste dikkat çekecek şekilde yüzündeki sinekleri kovmakla uğraşma. İnsanların yüzüne karşı, namazda ve diğer yerlerde fazla gerinip esneme.

Meclisin sakin olsun. Sözün düzenli ve tertipli olsun. Seninle konuşanın güzel sözüne aşırı derece şaşkınlık göstermeden kulak ver. Ondan, sözünü tekrar etmesini isteme. Güldürü içeren şeylerden ve hikmetsiz hikâyelerden dilini tut. Oğlunun, hizmetçinin, şiirinin, yazdığın bir kitabın ve sana ait diğer şeylerin hoşuna giden yönlerinden bahsetme.

Kadınlar gibi süslenmeye özenme. Köleler gibi de pejmürde giyinme. Gözüne çokça sürme çekmekten ve saçına aşırı yağ kullanmaktan sakın.

İhtiyaçlar konusunda fazla ısrar etme. Kimseyi zulme teşvik etme.

Başkaları bir yana, ailene ve çocuklarına bile malının miktarını bildirme. Çünkü onlar malını az görürlerse, gözlerinden düşersin. Çok görürlerse, onları asla razı edemezsin. Çok sertlik göstermeden aileni ve çocuklarını korkut. Zafiyet ve gevşeklik göstermeksizin onlara yumuşak davran. Hizmetinde bulunan kimselere şaka yapma, vakarın gider.

Biriyle tartışmaya girdiğin zaman vakarlı ol, cahillikten sakın, acele etme, delilini iyi düşün, ellerinle çokça işaret edip durma (karşındakine fazla el kol hareketi yapma). Arkana çokça bakıp durma. İki dizin üzere çökme, rahatça otur. Kızgınlığın gidince konuş.

Sultan seni kendine yaklaştırınca, ona karşı mızrak ucunda hareket ediyormuş gibi dikkatli ol. Sana karşı geniş ve rahat davranırsa, (yine dikkatli ol, gevşeme, onun biraz sonra) aleyhine dönmesinden emin olma. Ona, çocuğa davrandığın gibi haline uygun olarak yumuşak davran. Günah olmadığı sürece onun arzuladığı gibi konuş. Onun sana lutfu, seni onunla ailesi, çocukları ve özel maiyeti arasına girmeye sevketmesin. Sen buna müstahak isen de dikkatli ol, çünkü sultanla ailesi arasına giren kimsenin düşmesi öyle kötüdür ki bir daha ayağa kalkamaz, o öyle bir zillettir ki tarif edilemez.

Sadece afiyet günlerinde seninle arkadaş olandan sakın; çünkü o, düşmanların en kötüsüdür.

Malını namus ve şerefinden daha kıymetli yapma.

Bir meclise girdiğinde, edep önce selâm vermek, senden önce gelenleri çiğneyerek öne geçmemek, bulduğu en geniş ve tevazuya en yakın yere oturmak, (büyük bir mecliste) otururken sana en yakın kimseleri selâmlamaktır.

Yol üzerine oturma. Eğer oturma durumunda kalırsan, yolun edebi; haramdan gözünü korumak, mazluma destek vermek, yardıma muhtaca ve zayıfa yardım etmek, yolunu kaybedene yol göstermek, verilen selâma karşılık vermek, bir şey isteyene (mümkünse) bir ihsanda bulunmak, iyiliği emretmek, kötü işlerden sakındırmak, yola tükürme durumunda kalmışsa, onu toprak ve benzeri bir şeyle örtüp kaybetmektir. Ayrıca kıble tarafına ve sağına tükürme; zor durumda sol tarafına veya ayağının altına tükür (ve onu bir şekilde silip kaybet).

Bir zaruret yokken sultanlarla oturma. Bunu yapman durumunda edep; gıybeti terketmek, yalandan kaçınmak, sultanın sırrını korumak, kendi ihtiyaçlarından az bahsetmek, lafızları düzgün kullanmak, güzel hitapta bulunmak, sultanların ahlâkını müzakere etmek, az şaka yapmak, sana sevgi gösterseler de onlardan çok çekinmek, huzurlarında geğirmemek, yemekten sonra sultanın huzurunda dişlerini temizlememektir.

Sultan her şeye tahammül göstermelidir; ancak sırrını ifşa etmeye, saltanatını tenkide ve haremine saldırıya asla göz yummamalıdır.

Avam halkla oturup kalkma. Bunu yapma durumunda edep; onların boş konuşmalarına dalmamak, çirkin ve yalan sözlerine kulak vermemek, aralarında geçen argo ve kötü konuşmalardan uzak durmak, onlara ihtiyaç olduğu zaman bile kendileriyle az buluşmaktır.

Akıllıya da ahmağa da yersiz şaka yapmaktan sakın; çünkü akıllı kimse sana kin güder, sefih ise sana karşı edepsizlik yapar. Ayrıca sulu şakalar, kişinin heybetini giderir, şerefini düşürür, peşinden kin getirir, sevginin tadını giderir, fakihin fıkhını (derin anlayışını) kötüleştirir; sefihi basit işlere sevkeder, hikmet ehlinin yanında kişinin derecesini düşürür. Ayrıca müttakiler ona kızarlar. Yersiz şakalar kalbi öldürür, onu yüce Allah'tan uzaklaştırır, gaflete düşürür, zillete sebep olur. Onunla, iç âlemler zulmetle dolar, güzel düşünceler ölür, ayıplar çoğalır, günahlar ortaya çıkar.

Denilmiştir ki: Sulu şakalar ancak edep noksanlığından ve şımarıklıktan ileri gelir. Bir mecliste sulu şakaları ve boş konuşmaları dinlemeye mâruz kalan kimse, meclisten ayrılırken (kefâret olarak) yüce Allah'ı zikretsin. Bu konuda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ جَلَسَ فِي مَجْلِسٍ فَكَثُرَ فِيهِ لَغَطُهُ فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ: سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ

"Kim bir mecliste oturur, orada çokça boş konuşmalar yapar ve meclisinden kalkmadan önce, 'Sübhânekellâhümme ve bi-hamdik. Eşhedü en lâ ilâhe illâ ente. Es-

tağfiruke ve etûbü ileyk (Allahım, seni tesbih ederim, sana hamdederim. Şahitlik ederim ki senden başka ilâh yoktur. Senden affımı isterim ve sana tövbe ederim)' duasını okursa, muhakkak o mecliste olan günahları affedilir."[190]

190 Tirmizî, Daavât, 39 (nr. 3433).

MÜSLÜMANIN; AKRABANIN, KOMŞUNUN ve KÖLENİN (HİZMETÇİNİN) HAKKI; BUNLARLA ALLAH'A YAKLAŞMAK İSTEYEN KİMSENİN GÜZEL GEÇİM ŞEKLİ

Bil ki, insan ya yalnız ya da başkaları ile birlikte yaşar. İnsanın ancak kendi cinsleriyle birlikte yaşaması mümkün olunca, onun, insanlarla birlikte olma edeplerini bilmesi gereklidir. İnsanlara karışan herkesin dikkat edeceği bir edep vardır. Bu edep, karşı tarafın hakkı kadardır. Onun hakkı ise, kendisiyle birlikte olmayı temin eden bağ nisbetindedir.

Bu bağ, birçok şekilde oluşabilir.

1. Akrabalık. Bu, en özelidir.
2. İslâm kardeşliği. Bu, en kapsamlısıdır.
3. Komşuluk.
4. Yol arkadaşlığı.

5. Okul arkadaşlığı.

6. Arkadaşlık.

7. Allah için kardeşlik.

Bu bağların her birinin farklı dereceleri vardır. Akrabalığın bir hakkı vardır, fakat mahrem olan yakınların hakkı daha kuvvetli ve öndedir. Mahremin bir hakkı vardır ancak anne babanın hakkı daha kuvvetli ve öndedir.

Aynı şekilde komşuların da hakkı vardır fakat bu hak, evlerinin yakınlık ve uzaklığına göre farklıdır. Yine bu, nisbet edildiği yere göre de farklılık gösterir. Mesela gurbet diyarında (yurt dışında) bir beldede yaşayanlar, asıl vatandaki yakın gibi olurlar.

Aynı şekilde müslümanın hakkı da tanınma ölçüsünde kuvvetlenir. Tanınmanın da dereceleri vardır. Görerek tanınan kimsenin hakkı, işiterek tanınan kimsenin hakkı gibi değildir. Görerek tanınan kimsenin hakkı daha önemlidir. Tanınmadan sonra, birlikte olma durumuna göre hak farklı olur ve önem kazanır.

Sohbetin (aynı ortamda olmanın) dereceleri de farklıdır. Ders ve okulda beraber olmanın hakkı, yolda birlikte olmanın hakkından daha kuvvetlidir.

Arkadaşlık da farklı derecelerde gerçekleşir. Arkadaşlık kuvvetlenince kardeşlik oluşur. İlerleyince sevgi olur, daha ilerleyince hullet (dostluk) olur. Halil (özel dost) habibden (sevgiliden) daha yakındır. Muhabbet, kalbin özünde yerleşen şeydir. Hullet ise kalbin sırrına kadar giren şeydir. Buna göre her halil habibdir; fakat her habib halil değildir.

Arkadaşlığın dereceleri müşahede ve tecrübeye göre değişir. Hulletin (özel dostluğun) kardeşlikten üstte olması şundandır: Hullet, kardeşlikten daha özel bir hali ifade eder. Onu, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisinden anlayabilirsin:

لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلاً، وَلَكِنْ صَاحِبَكُمْ خَلِيلُ اللهِ

"Eğer ben birini özel dost edinseydim, hiç şüphesiz Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat arkadaşınız (zât-ı âlisini kastediyor) Allah Teâlâ'nın özel seçtiği dostudur."[191]

Çünkü halil; sevginin, kalbinin zâhirî ve bâtınî her parçasına sirayet ettiği ve onu tamamen kapladığı kimsedir. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] kalbini Allah Teâlâ'nın sevgisinden başka bir sevgi kaplamadığı için, onun hulleti başkasının sevgide kendisine ortak olmasına mani olmuştur. Bununla birlikte Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Hz. Ali'yi [radıyallahu anh] kardeş edinerek şöyle buyurmuştur:

عَلِيٌّ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَرُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا النُّبُوَّةَ

"Benim yanımda Ali, Musa'nın yanındaki (kardeşi) Harun gibidir; ancak peygamberlik durumu hariç."[192]

---

191 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 45 (nr. 3904); Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 1 (nr. 2-7); Tirmizî, Menâkıb, 15 (nr. 3659-3661); İbn Mâce, Mukaddime, 11 (nr. 93); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/270.

192 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/369, 438; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/14; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 9/109-110.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Hz. Ebû Bekir'i [radıyallahu anh] hulletten uzak tuttuğu gibi, Hz. Ali'yi de [radıyallahu anh] peygamberlikten uzak tutmuştur. Bu durumda Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ile kardeşlikte ortak olmuştur ve ayrıca hullete ortaklık mümkün olsaydı hullet makamına yakınlığı ve ehliyeti sebebiyle Hz. Ali'den bir derece ileri geçmiştir. Çünkü Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *"Eğer ben insanlar içinden birini özel dost edinseydim, hiç şüphesiz Ebû Bekir'i dost edinirdim"* sözüyle onun bu haline işaret etmiştir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Allah Teâlâ'nın habibi ve halilidir. Rivayet edildiğine göre Resûlullah bir gün sevinç içinde minbere çıktı ve şöyle buyurdu:

إِنَّ اللّٰهَ قَدِ اتَّخَذَنِي خَلِيلاً كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً، فَأَنَا حَبِيبُ اللّٰهِ وَأَنَا خَلِيلُ اللّٰهِ تَعَالَى

"Şüphesiz Allah Teâlâ İbrahim'i kendisine dost ettiği gibi beni de dost etti. Ben Allah Teâlâ'nın habibiyim ve aynı zamanda Allah Teâlâ'nın özel olarak seçtiği dostuyum."[193]

Şu halde, marifetten (bir kişiyi tanımadan) önce arada bir bağ oluşmayacağı gibi, hulletten daha yüksek bir derece de yoktur. Diğer bütün dereceler bu ikisinin arasındadır. Yukarıda sohbet ve kardeşlik haklarını anlattık. Muhabbet ve hullet de onlara dâhil olmaktadır. Daha önce geçtiği gibi, bu haklarda rütbelerin (derece ve hükümlerin) farklı olması, muhabbet ve kardeşlikteki farklılık ölçüsündedir. Öyle ki bazıları bu derecelerin

193 İlk kısmı için bk. Müslim, Mesâcid, 3 (nr. 23). *"Ben Allah'ın habibiyim"* kısmı için bk. Tirmizî, Menâkıb, 1 (nr. 3616).

en zirvesine çıkar, sevdiği için canını ve malını verecek duruma (îsâr makamına) ulaşır. Hz. Ebû Bekir'in [radıyallahu anh], Peygamberimiz'e [sallallahu aleyhi vesellem] canını ve malını feda ettiği gibi. Yine Hz. Ebû Talha'nın [radıyallahu anh] Uhud günü, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şerefli bedenine atılan ok ve taşlara bedenini siper ederek kendini ona feda etmesi gibi.

Şimdi İslâm kardeşliği, akrabalık, anne baba, komşu ve köle (hizmetli) haklarını anlatmak istiyoruz. Nikâhla oluşan hakları *Evliliğin Hüküm ve Hikmetleri* kitabında anlatmıştık.

MÜSLÜMANIN HAKLARI

Bu hakların en başta gelenleri şunlardır:

Karşılaştığında selâm vermek.

Davet ettiğinde davetine icabet etmek.

Aksırıp "elhamdülillâh" dediğinde, "yerhamükellah=Allah sana rahmet etsin" demek.

Hasta olduğunda ziyaretine gitmek.

Vefat ettiğinde cenazesinde bulunmak.

Gıyabında şeref ve namusunu korumak.

Kendi nefsi için sevdiğini onun için de sevmek.

Kendi nefsi için hoşlanmadığı şeyleri onun için de kötü görmek.

Bütün bu konularda birçok hadis ve haber gelmiştir.

Enes [radıyallahu anh], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

أَرْبَعٌ: مِنْ حَقِّ الْمُسْلِمِينَ عَلَيْكَ، أَنْ تُعِينَ مُحْسِنَهُمْ، وَأَنْ تَسْتَغْفِرَ لِمُذْنِبِهِمْ، وَأَنْ تَدْعُوَ لِمُدْبِرِهِمْ، وَأَنْ تُحِبَّ تَائِبَهُمْ

"Dört şey senin üzerinde müslümanların hakkıdır: İyi kimseye iyiliğinde yardım etmen; kötülük işleyen için Allah'tan affını istemen; haktan kaçanı hak yola davet etmen ve tövbe edeni sevmen."[194]

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ], *"Onlar aralarında merhametlidirler"* (Feth 48/29) âyetinin manası hakkında demiştir ki:

"Onların salihleri günahkârları için, günahkârlar da salihler için dua ederler. Onlardan günahkâr bir kimse, bu ümmet-i Muhammed'in içinde bir salih insanı gördüğü zaman, "Allahım, ona nasip ettiğin güzel hali kendisine hayırlı ve bereketli et, onu bu hal üzere sabit tut, bizi onunla faydalandır" diye dua eder. Salih kimse ise, bu ümmetten günahkâr birini görünce, "Allahım, ona hidayet et, tövbesini kabul eyle ve onu bağışla" diye dua eder.

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, kendi nefsi için sevdiğini müminler için de sevmek, kendisi için kötü gördüğünü onlar için de kötü görmektir.

Nu'mân b. Beşîr [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyururken işittim:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ، كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوٌ مِنْهُ تَدَاعَى سَائِرُهُ بِالْحُمَّى وَالسَّهَرِ

194 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs,* nr. 1499; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 3/600.

"Müminler, birbirlerini sevmede ve birlerine şefkat göstermede tek bir beden gibidirler. Bedenin bir organı hastalandığı zaman, bedenin diğer kısmı uykusuzluk çekip ateşlenerek onun acısına ortak olur."[195]

Ebû Musa el-Eş'ârî [radıyallahu anh], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

اَلْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا

"Mümin, diğer mümin için parçaları birbirini kenetleyen bina gibidir."[196]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, müslümanlardan hiçbirine fiili ve sözüyle eziyet vermemektir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

"Müslüman, dilinden ve elinden diğer müslümanların emin olduğu kimsedir."[197]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] faziletleri emrettiği uzunca bir hadisin içinde şöyle buyurmuştur:

فَإِنْ لَمْ تَقْدِرْ فَدَعِ النَّاسَ مِنَ الشَّرِّ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقْتَ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ

195 Buhârî, Edeb, 27 (nr. 6011); Müslim, Birr, 17 (nr. 66).

196 Buhârî, Salât, 88 (nr. 481); Müslim, Birr, 17 (nr. 65); Tirmizî, Birr, 18 (nr. 1928).

197 Buhârî, İmân, 4 (nr. 10); Müslim, İmân, 14 (nr. 65).

"Eğer bunları yapmaya gücün yetmezse, insanlara kötülük yapma; bu da kendi nefsine harcadığın bir sadakadır."[198]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

أَفْضَلُ الْمُسْلِمِينَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

"Müslümanların en faziletlisi, dilinden ve elinden diğer müslümanların zarar görmediği kimsedir."[199]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün,

أَتَدْرُونَ مَنِ الْمُسْلِمُ

"Müslüman kimdir, biliyor musunuz?" diye sordu, Ashap,

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

"*Müslüman, dilinden ve elinden diğer müslümanların emin olduğu kimsedir"* buyurdu. Ashap,

"Öyleyse mümin kimdir?" diye sordular. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ أَمِنَهُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

"Diğer müminlerin, canları ve malları konusunda kendisinden güvende olduğu kimsedir" buyurdu. Ashap,

---

198 Buhârî, Itk, 2 (nr. 2518); Müslim, İmân, 36 (nr. 84).

199 Buhârî, İmân, 5 (nr. 11); Müslim, İmân, 13 (nr. 42).

"Muhacir kimdir?" diye sordular. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ هَجَرَ السُّوءَ وَاجْتَنَبَهُ

"Muhacir, kötülüğü terkeden ve ondan sakınan kimsedir"[200] buyurdu.

Bir adam, "Yâ Resûlallah, İslâm nedir?" diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

أَنْ يُسْلِمَ قَلْبُكَ لِلّٰهِ وَيُسْلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِكَ وَيَدِكَ

"Kalbinin (samimiyetle) Allah'a teslim olması, dilinden ve elinden müslümanların zarar görmemesidir"[201] buyurdu.

Mücâhid (b. Cebr el-Mekkî) demiştir ki: "Cehennemliklere uyuz hastalığı musallat edilir. Bundan dolayı tırnaklarıyla kaşınmaya başlarlar; öyle kaşınırlar ki birinin cildinin altından kemiği gözükür. O sırada, "Ey falan, bu adam sana eziyet etti mi?" diye seslenilir. O da, "Evet" der. Bunun üzerine eziyet edene, "Bu sana, müminlere eziyet etmen karşılığında verilmiş bir cezadır" denir.[202]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَقَدْ رَأَيْتُ رَجُلاً يَتَقَلَّبُ فِي الْجَنَّةِ فِي شَجَرَةٍ قَطَعَهَا عَنْ ظَهْرِ الطَّرِيقِ كَانَتْ تُؤْذِي الْمُسْلِمِينَ

---

200 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 234.

201 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/114.

202 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-Cenne*, nr. 124; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 394.

"Cennette bir adam gördüm, yol üzerinde insanlara eziyet veren bir ağacı kesmesine karşılık olarak cennetin içinde sevinçle dolaşıp duruyordu."[203]

Ebû Berze [radıyallahu anh], "Yâ Resûlallah, bana faydalanacağım bir şey öğret" deyince, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

اَعْزِلِ الْأَذَى عَنْ طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ

"Müslümanların yolundan eziyet veren şeyleri gider"[204] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ زَحْزَحَ عَنْ طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ شَيْئًا يُؤْذِيهِمْ كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ بِهِ حَسَنَةً، وَمَنْ كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ حَسَنَةً أَوْجَبَ لَهُ بِهَا الْجَنَّةَ

"Kim, müslümanların yolundan, onlara eziyet veren bir şeyi uzaklaştırırsa, Allah Teâlâ buna karşılık ona bir iyilik yazar. Allah, kime bir iyilik yazarsa, bu sebeple ona cenneti vâcip (gerekli) kılar."[205]

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُشِيرَ إِلَى أَخِيهِ بِنَظْرَةٍ تُؤْذِيهِ

"Bir müslümanın, din kardeşine ona eziyet veren (korkutan veya rahatsız eden) bir bakışla bakması helâl değildir."[206]

---

203 Müslim, Birr, 36 (nr. 129).

204 Müslim, Birr, 36 (nr. 131).

205 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/440.

206 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 689; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/177.

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُرَوِّعَ مُسْلِمًا

"Bir müslümanın, (herhangi bir şeyle) diğer müslümanı korkutması helâl değildir."[207]

إِنَّ اللهَ يَكْرَهُ أَذَى الْمُؤْمِنِينَ

"Şüphesiz Allah Teâlâ, müminlere eziyet edilmesini hoş görmez."[208]

Rebî' b. Heysem el-Kûfî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Karşılaşacağın insanlar iki tür kimsedir. Biri mümindir; ona eziyet etme; diğeri ise cahildir, ona da cahilce davranma."[209]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, her müslümana tevazu göstermen ve ona karşı kibirlenmemendir. Şüphesiz Allah Teâlâ kibirli olan ve insanlara karşı çokça övünüp duran hiç kimseyi sevmez. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لَا يَفْخَرْ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ

"Şüphesiz ki Allah Teâlâ bana, 'Tevazu sahibi olun. Öyle ki hiç kimse kimseye karşı övünüp kibirlenmesin' diye vahyetti"[210]

---

207 Ebû Davud, Edeb, 93 (nr. 5004); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/362.

208 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 692. Tirmizî, Edeb, 59 (nr. 2825).

209 Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 38.

210 Ebû Davud, Edeb, 48 (nr. 4895); İbn Mâce, Zühd, 16 (nr. 4179); ayrıca bk. Müslim, Cennet, 16 (nr. 64).

Sonra, biri kendisine karşı övünürse ona tahammül göstermelidir. Allah Teâlâ, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle emretmiştir:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾

"Sen affı tercih et, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir" (A'râf 7/199).

İbn Ebû Evfâ Alkame b. Halid [radıyallahu anh] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] her müslümana tevazu gösterir, köle ve fakirlerle birlikte yürümekten ve onların ihtiyacını gidermekten tiksinmez ve kibirlenmezdi."[211]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, insanların birbiri hakkındaki dedikodularına kulak vermemek, birinden duyduğu kötü bir haberi diğerine ulaştırmamaktır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَدْخُلِ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ

"Koğucu (laf getirip götüren) cennete giremez."[212]

Halil b. Ahmed [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Sana başkasının dedikodusunu yapan kimse, senin de dedikodunu yapar. Sana başkasının haberini getiren kimse, senin haberini de başkasına götürür."[213]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, tanıdığı birine kızdığında onunla selâmı ve kelâmı üç

---

211 Nesâî, Cum'a, 31 (nr. 1413).

212 Buhârî, Edeb, 50 (nr. 6056); Müslim, İmân, 45 (nr. 169).

213 Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 121.

günden fazla terketmemektir. Ebû Eyyûb el-Ensârî [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ يَلْتَقِيَانِ فَيَعْرِضُ هَذَا وَيَعْرِضُ هَذَا، وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ

"Bir müslümanın, (kendisine kızdığı din) kardeşini üç günden fazla terketmesi (onunla selâmı ve kelâmı kesip küsmesi), karşılaştıklarında birbirinden yüz çevirmesi helâl değildir. Onların en hayırlısı, selâma en önce başlayandır."[214]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَقَالَ مُسْلِمًا عَثْرَتَهُ أَقَالَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim, (yaptığı alışverişte veya işte pişman olan) bir müslümanın hatasını kabul ederse, Allah Teâlâ da kıyamet günü onun hatalarını bağışlar."[215]

(İbn Abbas'ın âzatlısı) İkrime demiştir ki: "Allah Teâlâ, Hz. Yakub'un oğlu Yusuf'a [aleyhimesselâm], 'Kardeşlerini affetmen sebebiyle senin adını zikir ehlinin arasında (bir rivayette, iki dünyada) yükselttim'[216] buyurdu."

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] nefsi için kimseden asla intikam almadı;

---

214 Buhârî, Edeb, 62 (nr. 6077); Müslim, Birr, 8 (nr. 25).

215 Ebû Davud, Büyû', 54 (nr. 3460); İbn Mâce, Ticârât, 26 (nr. 2199); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/45; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/345.

216 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/337.

ancak Allah'ın haram kıldığı işler yapıldığında (yapandan) Allah için intikam aldı (gereken cezasını verdi)."[217]

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Kendisine yapılan bir haksızlığı affeden kimsenin Allah Teâlâ muhakkak izzetini artırır."[218]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ، وَمَا زَادَ اللّٰهُ رَجُلاً بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا، وَمَا مِنْ أَحَدٍ تَوَاضَعَ لِلّٰهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللّٰهُ

"Sadakadan hiçbir mal eksilmez. Allah Teâlâ, kusuru affeden kimsenin ancak izzetini artırır. Allah için tevazu gösteren kimseyi Allah Teâlâ mutlaka yükseltir."[219]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, gücü yettiği herkese iyilik yapmak, bunun için iyiliğe layık olanla olmayanı ayırmamaktır. Ali Zeynelâbidin'in babası Hüseyin'den, onun da Hz. Ali'den [radıyallahu anhüm] rivayet ettiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اِصْنَعِ الْمَعْرُوفَ فِي أَهْلِهِ وَفِي غَيْرِ أَهْلِهِ فَإِنْ أَصَبْتَ أَهْلَهُ فَهُوَ أَهْلُهُ وَإِنْ لَمْ تُصِبْ أَهْلَهُ فَأَنْتَ مِنْ أَهْلِهِ

"Ehli olsun olmasın sen herkese iyilik yap. Ehli olana iyilik yapmışsan, iyilik yerini bulmuş olur; ehli olmayana yapmışsan sen iyilik sahibi olursun."[220]

---

217 Buhârî, Menâkıb, 23 (nr. 3560); Müslim, Fezâil, 20 (nr. 77).

218 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 421.

219 Müslim, Birr, 19 (nr. 69); Tirmizî, Birr, 82 (nr. 2029).

220 Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 747; Dârekutnî, *el-İlel*, 3/107.

Yine aynı isnatla Ali b. Hüseyin'den [radıyallahu anhümâ] gelen bir rivayette Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الدِّينِ التَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ، وَاصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ إِلَى كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ

"İmandan sonra aklın başı (aslı ve kemali), insanlara sevgi göstermek ve iyi kötü herkese iyilik yapmaktır."[221]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bir adamın elini tuttuğunda, o elini bırakmadan elini çekmezdi. Dizinin meclisindekilerin önüne çıktığı (onlardan önde oturduğu veya ayaklarını öne doğru uzattığı) görülmemiştir. Kendisiyle konuşan herkese muhakkak yüzünü dönerdi ve sözünü bitirmeden ondan yüzünü çevirmezdi."[222]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, onlardan birinin yanına (ve evine) izin almadan girmemektir. Girmek için üç defa izin ister, izin verilirse girer, verilmezse geri döner. Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

اَلْإِسْتِئْذَانُ ثَلَاثٌ فَالْأُولَى يَسْتَنْصِتُونَ، وَالثَّانِيَةُ يَسْتَصْلِحُونَ، وَالثَّالِثَةُ يَأْذَنُونَ أَوْ يَرُدُّونَ

"Eve girmek için izin isteme üç defadır. Birincide susarlar (kimin geldiğini bilmeye çalışırlar), ikincide evi

221 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8062; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5174.

222 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 8683. Benzer bir rivayet için bk. Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 46 (nr. 2490); İbn Mâce, Edeb, 21 (nr. 3716).

ve kendilerini hazırlarlar, üçüncüde izin verirler veya geri çevirirler."[223]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, herkese güzel ahlâkla davranmak ve durumuna göre muamele yapmaktır. Cahile ilimle, ümmî olana fıkıhla, dilsize edebiyatla söze başlarsan ona ve kendine eziyet vermiş olursun.

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, büyüklere hürmet, küçüklere merhamet göstermektir. Câbir [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يُوَقِّرْ كَبِيرَنَا وَلَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا

"Büyüğümüze saygı göstermeyen ve küçüğümüze merhamet etmeyen kimse bizden değildir."[224]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مِنْ إِجْلَالِ اللّٰهِ إِكْرَامُ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ

"Yaşlı kimselere ikram ve hürmette bulunmak, Allah Teâlâ'ya tâzimdendir."[225]

---

223 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 25203; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 3054. Biraz farklı lafızla bk. Buhârî, İsti'zân, 13 (nr. 6245); Müslim, Âdâb, 7 (nr. 33).

224 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 354; Ebû Davud, Edeb, 66 (nr. 4943); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5923.

225 Ebû Davud, Edeb, 23 (nr. 4843). Hadisin devamında hürmet edilecek iki sınıf daha sayılmıştır. Bunlar, Kur'an'da haddi aşmayan ve ondan uzaklaşmayan hafız (âlim) ve adaletle hükmeden sultandır.

Büyüklerin huzurunda onların izni olmadan konuşmamak da hürmetin tamamındandır. Câbir [radıyallahu anh] demiştir ki: Cüheyne kafilesi Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] geldi. İçlerinden bir genç ayağa kalkarak konuşmak istedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ona,

مَهْ فَأَيْنَ الْكَبِيرُ

"Sen dur, büyüğünüz nerede? (O konuşsun)"[226] buyurdu.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

وَمَا وَقَّرَ شَابٌّ شَيْخًا إِلَّا قَيَّضَ اللّٰهُ لَهُ فِي سِنِّهِ مَنْ يُوَقِّرُهُ

"Bir genç, yaşlı birine saygı gösterdiğinde, Allah Teâlâ muhakkak ona yaşlılığında hürmet gösterecek birini ihsan eder."[227]

Bu, o kimsenin uzun yaşayacağına dair bir müjdedir; ona dikkat edilsin. Büyüklere hürmet ve saygıya ancak Allah Teâlâ'nın kendisine uzun ömür takdir ettiği kimseler muvaffak olur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكُونَ الْوَلَدُ غَيْظًا، وَالْمَطَرُ قَيْظًا، وَتَفِيضَ اللِّئَامُ فَيْضًا، وَتَغِيضَ الْكِرَامُ غَيْضًا، وَيَجْتَرِيَ الصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ، وَاللَّئِيمُ عَلَى الْكَرِيمِ

---

226 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10996.

227 Tirmizî, Birr, 75 (nr. 2022).

"Çocuklar azmadıkça, yağmur kurumadıkça, alçak kimseler çoğalıp her tarafa yayılmadıkça, şerefli kimseler yok denecek kadar azalmadıkça, küçükler büyüklere, âdi kimseler de şerefli insanlara edepsizce davranmadıkça kıyamet kopmaz."[228]

Küçük çocuklarla yakından ilgilenmesi Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] âdetlerindendi. Resûl-i Ekrem bir seferden döndüğünde kendisini çocuklar karşılar; Allah Resûlü onların yanında durur, sonra çocukların kendisine verilmesini, bineğine çıkarılmasını emrederdi. Onlardan bazısını bineğinin ön tarafına, bazısını da arkasına alırdı; ashabına da bazı çocukları bineklerinde taşımalarını emrederdi. Bundan sonra çocuklar, bununla övünürler, biri diğerine, "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] beni önünde taşıdı, seni arkasında taşıdı" derdi. Bazıları da diğerine, "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ashabına seni terkisinde taşımasını emretti" derdi.[229]

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] küçük bir çocuk getirilir, kendisine bereket için dua etmesi ve isim vermesi istenirdi. Allah Resûlü çocuğu alır, kucağına oturturdu. Çok defa küçük çocuk, üzerine bevlederdi. Bunu gören bazıları çocuğa bağırırdı. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

لَا تُزْرِمُوا الصَّبِيَّ بَوْلَهُ

"Çocuğun bevlini kesmeyin (bırakın rahatça işini görsün)" buyurur, çocuk işini bitirene kadar bekler,

---

228 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 6423; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 949; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/323.

229 Bu durumların geçtiği rivayetler için bk. Buhârî, Cihâd, 196 (nr. 3082); Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 11 (nr. 65, 66).

sonra ona yapacağı duayı bitirir, ismini verir ve ailesine çocuktan dolayı sevindiğini gösterirdi. Ailesi, onun bevlinden dolayı incindiğini düşünmesinler diye böyle yapardı. Onlar gittikten sonra kirlenen elbisesini yıkardı.[230]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, bütün halka karşı güler yüzlü ve yumuşak huylu olmaktır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], ashabına,

أَتَدْرُونَ عَلَى مَنْ حَرُمَتِ النَّارُ

"Cehennemin kime haram olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu. Ashap,

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

عَلَى اللَّيِّنِ الْهَيِّنِ السَّهْلِ الْقَرِيبِ

"Yumuşak huylu, kolay geçimli, cana yakın kimseye cehennem ateşi haramdır"[231] buyurdu.

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ السَّهْلَ الطَّلْقَ

"Şüphesiz Allah Teâlâ, kolay geçimli, güler yüzlü kimseleri sever."[232]

---

230 İlgili rivayetler için bk. Buhârî, Daavât, 31 (nr. 6355); Müslim, Tahâret, 31 (nr. 101); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/46; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 6193.

231 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 45 (nr. 2488).

232 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7698; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 23; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 1083.

Ashaptan biri, "Yâ Resûlallah, beni cennete götürecek bir ameli bana gösterir misin?" deyince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem]

إِنَّ مِنْ مُوجِبَاتِ الْمَغْفِرَةِ، بَذْلُ السَّلَامِ وَحُسْنُ الْكَلَامِ

"Selâmı yaymak ve güzel konuşmak, mağfireti gerektiren işlerdendir"[233] buyurdu.

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "İyilik kolay bir şeydir. O, güler yüz ve yumuşak sözdür."[234]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اِتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ

"Yarım hurma sadaka vererek de olsa kendinizi ateşten koruyun. Eğer onu da bulamazsanız güzel sözle bunu yapın."[235]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَغُرَفًا يُرَى ظُهُورُهَا مِنْ بُطُونِهَا وَبُطُونُهَا مِنْ ظُهُورِهَا

"Cennette öyle köşkler vardır ki, dışı içinden, içi dışından görülür." Bunun işiten bir bedevî,

"Yâ Resûlallah, onlar kimler içindir?" diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

---

233 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 22/180; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 1140; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 67; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/29.

234 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Müdârâtü'n-Nâs*, nr. 109; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7702.

235 Buhârî, Zekât, 9 (nr. 1413); Müslim, Zekât, 20 (nr. 68).

لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ، وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ، وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ

"Güzel (faydalı ve yumuşak) söz söyleyen, yemek yediren ve insanlar uykuda iken gece kalkıp namaz kılanlar içindir"[236] buyurdu.

Muâz b. Cebel [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bana şöyle buyurdu:

أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ، وَصِدْقِ الْحَدِيثِ، وَوَفَاءِ الْعَهْدِ، وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ، وَتَرْكِ الْخِيَانَةِ، وَحِفْظِ الْجَارِ، وَرَحْمَةِ الْيَتِيمِ، وَلِينِ الْكَلَامِ، وَبَذْلِ السَّلَامِ، وَخَفْضِ الْجَنَاحِ

"Sana Allah'tan korkmayı, doğru konuşmayı, ahde vefa göstermeyi, emaneti sahibine vermeyi, hıyaneti terketmeyi, komşuyu korumayı, yetime merhamet etmeyi, yumuşak konuşmayı, selâmı yaymayı ve insanlara tevazu göstermeyi tavsiye ederim."[237]

Hz. Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir kadın gelerek, "Sizinle bir işim var" dedi. Resûlullah'ın yanında ashabından bir grup insan vardı. Peygamber Efendimiz kadına,

اِجْلِسِي فِي أَيِّ نَوَاحِي السِّكَكِ شِئْتِ أَجْلِسْ إِلَيْكِ

"Sokağın istediğin bir yerinde otur, gelip seni dinleyeyim" buyurdu. Kadın gitti ve bir yerde oturdu. Allah

236 Tirmizî, Birr, 53 (nr. 1984).

237 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/240; Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 956; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 8/434.

Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] kadının yanına gitti ve istediğini yerine getirdi.[238]

Vehb b. Münebbih el-Yemânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "İsrâiloğulları'ndan bir adam yetmiş sene oruç tuttu. Haftada bir gün yiyordu. Allah Teâlâ'dan, şeytanın insanları nasıl azdırdığını kendisine göstermesini istedi. Uzun zaman geçip kendisine bir cevap verilmediğinde, "Böyle bir şey isteyeceğime Rabbim'le benim aramda işlediğim hata ve günahlarımı bilseydim, istediğim bu işten benim için daha hayırlı olurdu" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona bir melek gönderdi. Melek, adama,

"Beni sana Allah Teâlâ gönderdi. Sana, 'Bu sözün bana, geçmişte yaptığın ibadetinden daha sevimlidir' buyuruyor. Allah Teâlâ senin gözünü açtı, (şeytanların ne yaptığını görmek için) bak" dedi. Adam baktı ki, İblîs'in orduları yeryüzüne yayılmış; insanların her birinin etrafını sinekler gibi şeytanlar sarmış. Bunun üzerine, "Yâ Rabbi, bundan kim kurtulur?" dedi. Allah Teâlâ,

"Şüpheli işlerden sakınan vera sahipleri ve insanlara yumuşak söz edenler" buyurdu.[239]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, bir müslümana verdiği sözü yerine getirmektir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ

238 Müslim, Fezâil, 19 (nr. 76); Ebû Davud, Edeb, 13 (nr. 4818).

239 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/32.

"Verilen söz, bir atıyyedir (yerine getirilecek bir iyilik gibidir)."[240]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

اَلْعِدَةُ دَيْنٌ

"Verilen söz, (yerine getirilmesi gereken) bir borçtur."[241]

ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا ائْتُمِنَ خَانَ

"Şu üç huy münafıkta bulunur: Konuştuğunda yalan söyler. Söz verdiğinde sözünde durmaz. Kendisine bir şey emanet edildiğinde hainlik eder."[242]

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى

"Üç şey var ki onlar kimde bulunursa o, münafıktır; oruç tutup namaz kılsa bile..." Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], sonra bu üç şeyi saydı.[243]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, insanlara insaflı davranmak, onlara ancak kendisine

---

240 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1773; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/259; Abdürrezzâk, *el-Musannnef*, 11/95; Ebû Davud, *el-Merâsîl*, nr. 518 (Hasan-ı Basrî'den).

241 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 3538; *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr. 149; Ebû Davud, *el-Merâsîl*, nr. 522; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/166.

242 Buhârî, İmân, 25 (nr. 33); Müslim, İmân, 25 (nr. 107).

243 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/536; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6/288.

yapılmasını sevdiği şeyleri yapmaktır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

لَا يَسْتَكْمِلُ الْعَبْدُ الْإِيمَانَ حَتَّى يَكُونَ فِيهِ ثَلَاثُ خِصَالٍ: اَلْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِقْتَارِ، وَالْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِهِ، وَبَذْلُ السَّلَامِ

"Bir kulda şu üç haslet bulunmadıkça imanını kemale erdirmiş olmaz: Fakir iken infakta bulunmak, insanlara insaf etmek, selâmı yaymak."[244]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وَيَدْخُلَ الْجَنَّةَ، فَلْتَأْتِهِ مَنِيَّتُهُ وَهُوَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ، وَلْيَأْتِ إِلَى النَّاسِ مَا يُحِبُّ أَنْ يُؤْتَى إِلَيْهِ

"Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete girmek isterse, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun resûlü olduğuna şehadet getirdiği halde ölsün, kendisine yapılmasını istediği şeyleri insanlara yapsın."[245]

يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ أَحْسِنْ مُجَاوَرَةَ مَنْ جَاوَرَكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا، وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا

244 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 360; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/141; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 10/386 (Ammâr b. Yâsir'den mevkuf olarak).

245 Müslim, İmâret, 10 (nr. 1844); İbn Mâce, Fiten, 9 (nr. 3956); Nesâî, Bîat, 25 (nr. 4202).

"Ey Ebü'd-Derdâ, etrafındakilere güzel komşuluk yap ki mümin olasın; nefsin için sevdiğini insanlar için de sev ki müslüman olasın."[246]

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah Teâlâ, Hz. Âdem'e [aleyhisselâm], dört hasleti vahyetti ve buyurdu ki: Senin ve evladının bütün işleri onlarda toplanmıştır. Bunların biri benim içindir. Biri senin içindir. Biri benimle senin arandadır. Diğeri de seninle halk arasındadır.

Benim için olan, bana hiçbir şeyi ortak koşmamandır.

Senin için olan, amelindir. En muhtaç olduğun günde onun karşılığını sana veririm.

Benimle senin aranda olan, senden dua yapmak, benden duana karşılık vermektir.

Seninle insanlar arasında olana gelince, onlara, kendine davranmalarını istediğin gibi davranmandır."[247]

Hz. Musa [aleyhisselâm], Allah Teâlâ'ya, "Yâ Rabbi, hangi kulun en âdildir?" diye sorunca, Allah Teâlâ, "İnsanlara insaf edendir (kendinin hakkını koruduğu gibi onların da haklarını koruyandır)"[248] buyurdu.

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, karşıdakinin hal ve makamına uygun davranmak, insanlara mevkilerine göre muamele etmektir. Rivayet edildiğine göre Hz. Âişe [radıyallahu anhâ], bir yolculuktay-

---

246 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 252.

247 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned,* nr. 2757; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/173.

248 Hennâd, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 489; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 61/139.

dı. Bir yerde konakladı. Yiyeceğini önüne koydu. O sırada fakir bir dilenci geldi, Hz. Âişe,

"Şuna bir ekmek verin" dedi. Sonra, yanlarına binek üzerinde bir adam uğradı. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"Şu adamı yemeğe (sofraya) çağırın" dedi. Kendisine,

"Dilenciye bir ekmek verip gönderiyorsun, zengini ise yemeğe davet ediyorsun, bunun sebebi nedir?" diye sorulunca, Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"Allah Teâlâ, insanları farklı derece ve konumlarda yarattı; bizim de bu derecelere göre davranmamız gerekir. Şu miskin, bir ekmeğe razı olur; at üzerinde gelen zengine bir ekmek vermemiz ise bizim için çirkin olurdu"[249] dedi.

Rivayet edildiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] evlerinden birine girdi, ashabı da peşinden girdi, öyle ki evde oturacak yer kalmadı, tamamen doldu. O sırada Cerîr b. Abdullah el-Becelî [radıyallahu anh] geldi, oturacak yer bulamadı, bunun üzerine kapının eşiği üzerine oturdu. Bunu gören Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ridâsını katlayarak ona attı ve, "Bunun üzerine otur" buyurdu. Cerîr [radıyallahu anh] saadetli ridâyı alarak yüzüne koydu, onu öpmeye ve ağlamaya başladı. Sonra ridâyı katlayarak Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] getirdi ve,

"Sizin elbiseniz üzerine oturacak değilim; bana ikramda bulunduğunuz gibi Allah Teâlâ da size ikramda

---

249 Ebû Davud, Edeb, 23 (nr. 4842); Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/379. Benzer bir rivayet.

bulunsun" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] sağına soluna baktı, sonra,

إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ

"Size, bir kavmin reisi gelince, ona ikramda bulunun"[250] buyurdu.

Aynı şekilde, üzerinde geçmişte hakkı olan herkese ikramda bulunmalıdır. Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], sütannesi (Halime es-Sa'dî) yanına geldiğinde, ridâsını onun altına serdi, sonra ona,

"Merhaba anneciğim" dedi, onu ridâsının üzerine oturttu, sonra kendisine,

"Bir isteğin var mı, iste yerine getirelim" buyurdu. O da,

"Hevâzin Şavaşı'nda kavmimden esir düşenlerin serbest bırakılmasını istiyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Benim ve Hâşimoğulları'nın hisselerine düşenleri serbest bırakıyoruz" buyurdu. Bunu işiten insanlar dört bir yandan ayağa kalkarak, "Yâ Resûlallah, biz de hakkımıza düşenleri serbest bırakıyoruz" dediler.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], sonra kendisine ikramlarda bulundu, ona bir hizmetçi ve Hayber'den düşen hissesini verdi. Bu hisse Hz. Osman [radıyallahu anh] zamanında 100.000 dirheme satıldı.[251]

---

250 İbn Mâce, Âdâb, 19 (nr. 3712).

251 İlgili rivayetler için bk. Ebû Davud, Edeb, 129 (nr. 5144); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 214; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/93.

Çok defa Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir minder üzerinde otururken, meclisine biri gelirdi, oturacak bir yer bulamadığında Resûlullah altındaki minderi çekip onun altına sererdi ve oturmasını isterdi. Adam oturmaktan çekindiğinde onu zorlardı.[252]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, imkân nisbetinde müslümanların arasını düzeltmektir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَالصَّدَقَةِ

"Size, namazdan, oruçtan ve sadakadan daha faziletli bir dereceyi haber vereyim mi?" buyurdu. Ashap,

"Evet, yâ Resûlallah" dediler. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ، وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ

"O, iki kişinin arasını düzeltmektir. İki kişinin arasını bozmak, dini kökünden kazıyan (bütün hayırları iptal eden) bir iştir."[253]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ

"En faziletli sadaka, iki kişinin arasını düzeltmektir."[254]

---

252 İlgili bir rivayet için bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/599.

253 Ebû Davud, Edeb, 58 (nr. 4919); Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 56 (nr. 2509).

254 Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, nr. 330; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 1280,

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] oturuyorken, ön dişleri görülecek şekilde tebessüm etti. Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Yâ Resûlallah, anam babam sana feda olsun, sizi güldüren durum nedir?" diye sordu, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

رَجُلَانِ مِنْ أُمَّتِي جَثَيَا بَيْنَ يَدَيْ رَبِّ الْعِزَّةِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا: يَا رَبِّ خُذْ لِي مَظْلَمَتِي مِنْ هَذَا، فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: رُدَّ عَلَى أَخِيكَ مَظْلَمَتَهُ، فَقَالَ: يَا رَبِّ لَمْ يَبْقَ لِي مِنْ حَسَنَاتِي شَيْءٌ، فَقَالَ اللهُ تَعَالَى لِلطَّالِبِ: كَيْفَ تَصْنَعُ بِأَخِيكَ وَلَمْ يَبْقَ لَهُ مِنْ حَسَنَاتِهِ شَيْءٌ؟ فَقَالَ: يَا رَبِّ فَلْيَحْمِلْ عَنِّي مِنْ أَوْزَارِي، ثُمَّ فَاضَتْ عَيْنُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبُكَاءِ، فَقَالَ: إِنَّ ذَلِكَ الْيَوْمَ لَيَوْمٌ عَظِيمٌ يَوْمٌ يَحْتَاجُ النَّاسُ فِيهِ إِلَى أَنْ يُحْمَلَ عَنْهُمْ مِنْ أَوْزَارِهِمْ، قَالَ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى لِلْمُتَظَلِّمِ: ارْفَعْ رَأْسَكَ فَانْظُرْ فِي الْجِنَانِ، فَقَالَ: يَا رَبِّ أَرَى مَدَائِنَ مِنْ فِضَّةٍ وَقُصُورًا مِنْ ذَهَبٍ مُكَلَّلَةٍ بِاللُّؤْلُؤِ، لِأَيِّ نَبِيٍّ هَذَا، أَوْ لِأَيِّ صِدِّيقٍ أَوْ لِأَيِّ شَهِيدٍ هَذَا؟ قَالَ اللهُ تَعَالَى: هَذَا لِمَنْ أَعْطَى الثَّمَنَ، قَالَ: يَا رَبِّ وَمَنْ يَمْلِكُ ذَلِكَ؟ قَالَ: أَنْتَ تَمْلِكُهُ، قَالَ: بِمَاذَا يَا رَبِّ؟ قَالَ: بِعَفْوِكَ عَنْ أَخِيكَ، قَالَ: يَا رَبِّ قَدْ عَفَوْتُ عَنْهُ، قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: خُذْ بِيَدِ أَخِيكَ فَادْخِلْهُ الْجَنَّةَ، ثُمَّ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اِتَّقُوا اللهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يُصْلِحُ بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

'Ümmetimden iki adam Allah Teâlâ'nın huzurunda dizleri üzerinde oturdular. Onlardan biri,

'Yâ Rabbi, bundan benim hakkımı al' dedi. Allah Teâlâ, haksızlık edene,

'Kardeşinin hakkını ver' buyurdu. Adam,

'Yâ Rabbi, iyiliklerimden hiçbir şey kalmadı (hepsi elimden çıktı, hak sahiplerine gitti)' dedi. Allah Teâlâ, alacaklıya,

'Nasıl yapacaksın; kardeşinin hiçbir iyiliği kalmadı' buyurdu. Alacaklı,

'Yâ Rabbi, (hakkıma karşılık olarak) benim günahlarımı ona yükle' dedi." Bunu aktarırken Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] gözlerinden yaşlar boşaldı ve, *"Bu gün çok büyük bir gündür. O günde insanlar günahlarının kendilerinden alınıp başkalarına yüklenmesine muhtaçtırlar"* buyurdu ve ahiretteki hali anlatmaya şöyle devam etti:

"Allah Teâlâ, alacaklıya,

'Gözünü kaldır ve cennetlere bak' buyurdu. Adam baktı ve,

'Yâ Rabbi, gümüşten şehirler, altından yapılmış ve incilerle süslenmiş köşkler görüyorum; bunlar hangi peygambere yahut sıddıka veya şehide aittir?' diye sordu. Allah Teâlâ,

'Bunlar, bedelini verene aittir' buyurdu. Adam,

'Yâ Rabbi, bunların bedeline kim sahip olabilir?' diye sordu. Allah Teâlâ,

'Sen sahip olabilirsin' buyurdu. Adam,

'Bu, ne ile nasıl olacak?' diye sordu. Allah Teâlâ,

'Kardeşini affederek' buyurdu. Adam,

'Onu affettim' dedi. Allah Teâlâ,

'Kardeşinin elinden tut ve onu cennete götür' buyurdu."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] sonra buyurdu ki:

"Allah'tan korkun; aranızı düzeltin (aranızdaki kırgınlıkları giderin); şüphesiz Allah Teâlâ kıyamet günü müminlerin arasını düzeltir (onları bu şekilde barıştırır)."[255]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ بِكَذَّابٍ مَنْ أَصْلَحَ بَيْنَ اثْنَيْنِ فَقَالَ خَيْرًا

"İki kişinin arasını bulmak için (aslı olmasa da) hayırlı şeyler söyleyen kimse yalancı değildir."[256]

Bu, insanların arasını düzeltmenin vâcip olduğunu gösteriyor; çünkü yalanı terketmek farzdır. Bir vâcip ancak kendisinden daha kuvvetli bir vâcip ile düşer.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

كُلُّ الْكَذِبِ مَكْتُوبٌ إِلَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ، فَإِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ أَوْ يَكْذِبَ بَيْنَ اثْنَيْنِ فَيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا أَوْ يَكْذِبَ لِامْرَأَتِهِ لِيَرْضِيَهَا

---

255 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Hüsnü'z-Zan*, nr. 118; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/576.

256 Buhârî, Sulh, 2 (nr. 2692); Müslim, Birr, 27 (nr. 101).

"Bütün yalanlar günah olarak yazılır ancak şu üç durum hariç:

1. *Kişinin harpte yalan söylemesi; çünkü harp bir hiledir.*

2. *İki kişinin arasını düzeltmek için yalan söylemek.*

3. *Hanımını razı etmek için yalan söylemek."*[257]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, bütün müslümanların kusurlarını örtmektir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ سَتَرَ عَلَى مُسْلِمٍ سَتَرَهُ اللّٰهُ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ

"Kim bir müslümanın ayıbını örterse; yüce Allah da onun dünya ve ahirette ayıplarını örter."[258]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

لَا يَسْتُرُ عَبْدٌ عَبْدًا إِلَّا سَتَرَهُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Hangi kul diğer bir kulun kusurunu örterse, muhakkak Allah Teâlâ da kıyamet günü onun kusurunu örter."[259]

Ebû Said el-Hudrî [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

لَا يَرَى امْرِئٌ مِنْ أَخِيهِ عَوْرَةً فَيَسْتُرُهَا عَلَيْهِ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ

257 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 187; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 4460.

258 Müslim, Zikir, 11 (nr. 38). Ebû Davud, Edeb, 68 (nr. 4946); İbn Mâce, Mukaddime, 17 (nr. 225).

259 Müslim, Birr, 21 (nr. 72).

"Kardeşinin bir kusurunu görüp de örten bir mümin muhakkak cennete girer."[260]

Maiz el-Eslemî, işlediği bir kusuru Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] haber verince, Allah Resûlü,

لَوْ سَتَرْتَهُ بِثَوْبِكَ كَانَ خَيْرًا لَكَ

"Keşke onu elbisenle örtüp gizleseydin senin için daha hayırlı olurdu"[261] buyurdu.

Demek ki, bir müslümana nefsinin kusurlarını da gizlemesi gerekir. O, diğer müslümanın hakkını koruması gerektiği gibi, nefsinin hakkını da korumalıdır. Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] demiştir ki:

"İçki içen ve hırsızlık eden bir adama rastlasam, Allah Teâlâ'nın onu benden gizlemesini arzu ederim."[262]

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer [radıyallahu anh] halifeliği döneminde bir gece Medine'de teftişe çıkmıştı. Bir adamı bir kadınla fuhuş yaparken gördü. Sabah olunca insanlara bir konuşma yaptı ve,

"Bir imam (halife), bir adamı bir kadınla fuhuş yaparken görse, onlara had (ceza) uygulasa, buna ne dersiniz?" diye sordu; oradakiler,

"Sen imamsın (halifesin), bunu yapabilirsin?" dediler. Bunun üzerine Hz. Ali [radıyallahu anh],

---

260 Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, nr. 885; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 1503; *el- Mu'cemü'l-Kebîr*, 17/288.

261 Ebû Dâvud, Hudûd, 6 (nr. 4377); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 7234.

262 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 28664.

"Senin böyle bir hakkın yok; böyle yaparsan sana da ceza uygulanır; çünkü Allah Teâlâ zina suçunun tesbitinde dört kişinin şahitliğini şart koştu, daha azına güvenmedi" dedi. Hz. Ömer [radıyallahu anh] sustu ve bir müddet bekledi. Sonra insanlara tekrar aynı şeyi sordu, onlar da ilk söylediklerini tekrarladılar. Hz. Ali [radıyallahu anh] ise aynı görüşünü dile getirdi.[263]

Bu durum, Hz. Ömer'in [radıyallahu anh], Allah Teâlâ'nın belirlediği hadlerde (cezalarda) halifenin kendi bilgisiyle hüküm verip veremeyeceği konusunda tereddüt ettiğini gösteriyor. Bundan dolayı gördüğü şeyi haber vermek için değil, o konuda fetvanın ne olduğunu tesbit için onlara müracaat etti. Bunu, kendisinin yetkisinde olmayan bir işi yapmaktan ve tek başına haber vermekle iftira etmekten çekinerek yaptı. Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] görüşü ise onun böyle bir durumda ceza verme yetkisinin bulunmadığı yönünde idi.

Bu, dinin, kötülükleri örtmeyi istemesi konusunda en büyük delildir. Çünkü kötülüklerin en çirkini zinadır. Zinanın tesbiti dört kişinin şahitliğine bağlanmıştır. Bu dört kişi, olayı, sürmenin sürme kabına (bıçağın kınına) girmesi gibi görmeleri gerekir. Bu, (müslümanlar arasında) asla rastlanmayacak bir durumdur. Eğer kadı (hâkim veya yetkili) zinanın yapıldığını kesin bilse (fakat dört şahit bulamasa), olayı tek başına halka açma (ve anlatma) yetkisi yoktur.

Dinin, recim gibi en büyük cezayı gerekli görerek zinanın kapısını kapamadaki hikmetine bak; sonra Allah Teâlâ'nın zinanın tesbit yolunu iyice daraltarak kulları

---

263 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 424.

arasındaki günahkârların üzerine nasıl kalın bir perdeyi çektiğine bak!

Bütün gizli sırların ve hallerin ortaya çıkarıldığı kıyamet gününde Allah Teâlâ'nın bu sonsuz kereminden (kusurlarımızın örtülüp rezil olmama nimetinden) mahrum kalmamayı dileriz. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ إِذَا سَتَرَ عَلَى عَبْدٍ عَوْرَتَهُ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يَكْشِفَهَا فِي الْاٰخِرَةِ، وَإِنْ كَشَفَهَا فِي الدُّنْيَا فَهُوَ أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يَكْشِفَهَا مَرَّةً أُخْرَى

"Şüphesiz Allah Teâlâ bir kulun dünyada kusurunu örterse, onu ahirette açmama konusunda daha ikram ve ihsan sahibidir. Eğer bir kusuru dünyada açmışsa, onu (ahirette) tekrar açmama konusunda daha ikram sahibidir."[264]

Abdurrahman b. Avf [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir gece Hz. Ömer [radıyallahu anh] ile birlikte Medine'yi teftişe çıktık. Yürürken karşımızda bir ışık gözüktü. O tarafa yöneldik. Işık bulunan eve yaklaştığımızda baktık kapı kilitli, içeride bir grup insanın sesi ve gürültüsü geliyor. Hz. Ömer, elimden tutarak, 'Bu ev kimin biliyor musun?' diye sordu. Ben de, 'Bilmiyorum' dedim. Hz. Ömer [radıyallahu anh],

'Bu ev Rabîa b. Ümeyye b. Halef'in evidir. İçeridekiler şu an içki içiyorlar; ne yapmamızı uygun görürsün?' dedi. Ben de,

'Bizim şu anda Allah'ın yasakladığı bir işi yaptığımızı görüyorum. Çünkü Allah Teâlâ, *'Gizli yapılan kusurla-*

264 Benzer bir rivayet için bk. Tirmizî, İmân, 11 (nr. 2626); İbn Mâce, Hudûd, 33 (nr. 2604).

rı araştırmayın' (Hucurât 49/12) buyuruyor' dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer onları terketti."[265]

Bu, gizli yapılan kusurları örtmenin ve peşine düşmemenin vâcip olduğunu gösteriyor. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Muâviye'ye [radıyallahu anh],

إِنَّكَ إِنْ تَتَبَّعْتَ عَوْرَاتِ النَّاسِ أَفْسَدْتَهُمْ أَوْ كِدْتَ تُفْسِدَهُمْ

"Eğer sen insanların gizli kusurlarının peşine düşersen, onları bozarsın veya bozacak hale gelirsin"[266] buyurmuştur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

يَا مَعْشَرَ مَنْ اٰمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قَلْبِهِ لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ، وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ، فَإِنَّهُ مَنْ يَتَّبِعْ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ يَتَّبِعُ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ، وَمَنْ يَتَّبِعِ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَلَوْ كَانَ فِي جَوْفِ بَيْتِهِ

"Ey diliyle iman ettiğini söyleyen fakat iman kalplerine girmeyen topluluk, müslümanların gıybetini yapmayın ve onların kusurlarının peşine düşmeyin. Kim bir müslüman kardeşinin kusurunu araştırırsa, Allah Teâlâ da onun kusurlarını araştırır. Allah Teâlâ kimin kusurlarını araştırırsa, onu evinin içinde de olsa rezil eder."[267]

---

265 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 10/231; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/377; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/333.

266 Ebû Davud, Edeb, 44 (nr. 4888).

267 Ebû Davud, Edeb, 40 (nr. 4880); ayrıca bk. Tirmizî, Birr, 85 (nr. 2032); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/420; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/186; İbn Ebü'd-Dünyâ, *es-Samt ve Âdâbü'l-Lisân*, nr. 167.

Ebû Bekir-i Sıddîk [radıyallahu anh] demiştir ki: "Eğer Allah Teâlâ'nın ceza koyduğu (ve tesbiti için şahitlerin gerektiği) bir suçu işleyen birini tek başıma görsem, onu yakalamam ve benimle birlikte ona şahit olması için kimseyi çağırmam."[268]

Zatın biri[269] demiştir ki: "Abdullah b. Mesud'un [radıyallahu anh] yanında oturuyordum. O sırada bir adam yanında biri olduğu halde Abdullah b. Mesud'un yanına gelerek,

"Bu, sarhoştur" dedi. Abdullah b. Mesud, yanındakilere,

"Şunun ağzını koklayın bakalım, sarhoş mu?" dedi. Kokladılar, adamın sarhoş olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Abdullah b. Mesud adamı, sarhoşluğu geçinceye kadar hapsetti. Sonra bir ağaç parçası istedi, onun dallarını kesip düzgün hale getirdi. Cezayı uygulayacak olan görevliye,

"Buna içki cezası uygula, elini kaldırarak sopayla vücuduna vur, (aynı yere vurma) her âzasına sopadan hakkını ver" dedi. O da, adamın üzerinde kaba veya kaftan gibi bir elbise olduğu halde vücuduna sopa ile vurdu. İşini bitirince, Abdullah b. Mesud, onu getiren adama,

"Bu adama karşı güzel edep göstermediğin gibi onun kötü halini de gizlemedin. İmama (idareciye) gereken şey, kendisine bir suçlu geldiği zaman onun cezası-

---

268 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 431; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/144.

269 Zebîdî'nin kaydına göre, bu zat Beyhakî'nin rivayetinde Zeyd b. Vehb, Taberânî'nin rivayetinde Ebû Mâcid el-Hanefî'dir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/207).

nı uygulamaktır; şüphesiz Allah Teâlâ çok affedicidir, affı sever" dedi. Ardından,

وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

"Onları affetsinler, kusurlarını bağışlasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" (Nûr 24/22) âyetini okudu. Sonra dedi ki:

"Ben, hırsızlıktan dolayı Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] getirilen ve eli ilk defa kesilen adamı hatırlıyorum. Resûlullah'ın üzüntüden yüzü sapsarı olmuştu. Kendisine,

"Yâ Resûlallah, sanki onun elini kesmeyi hoş görmemiş gibisiniz?" dediler. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Nasıl hoş göreyim; kardeşinize karşı (ceza almasına sevinerek) şeytana yardımcı olmayın" buyurdu. Yanındakiler,

"O halde affetseydiniz" dediklerinde, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Sultana (idareciye) gereken şey, kendisine bir suçlu getirildiğinde ona gereken cezayı uygulamaktır; şüphesiz Allah Teâlâ çok affedicidir, affı sever" buyurdu ve ardından,

وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

"Onları affetsinler, kusurlarını bağışlasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" (Nûr 24/22) âyetini okudu.

Diğer bir rivayette, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] verilen cezaya o kadar üzüldü ki, üzüntüsünün şiddetinden yüzü değişti, sanki yüzüne kül serpilmiş gibi oldu.[270]

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer [radıyallahu anh] bir defasında gece yarısı Medine sokaklarında dolaşıyor, genel asayişi kontrol ediyordu. Bir evin yanından geçerken içeriden bir adamın türkü şarkı söyleyerek eğlendiğini farketti. Hemen evin duvarına tırmanarak,

"Ey Allah'ın düşmanı! Yaptığın isyanı Allah Teâlâ'nın örteceğini mi zannettin?" diye bağırdı. Adam,

"Sen, ey müminlerin emîri, dur, acele etme. Ben Allah Teâlâ'ya bir isyan ettiysem; sen üç konuda isyan ettin:

Allah Teâlâ, "*Gizli kusurları araştırmayın!*" (Hucurât 49/12) buyurduğu halde, sen gizlice ayıbımızı araştırdın.

Allah Teâlâ, "*Evlere (kapıyı bırakıp) arkalarından gelmeniz iyilik değildir; evlere kapılarından giriniz*" (Bakara 2/189) diye emrettiği halde, sen kapıyı bırakıp duvara tırmandın.

Allah Teâlâ, "*İzin almadan ve evde bulunanlara selâm vermeden başkalarının evlerine girmeyin*" (Nûr 24/27) diye ferman ettiği halde, sen izinsiz evime girdin, üstelik selâm da vermedin, deyince, Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Eğer seni affedersem, sen de beni affederek bir hayır yapar mısın?" diye sordu. Adam,

---

270 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/370; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 444; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 9/109. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/419, 438; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/382.

"Evet, ey müminlerin emîri, eğer beni affedersen bir daha böyle bir şey yapmam" dedi. Hz. Ömer de onu affetti ve oradan çıkıp gitti.[271]

Bir adam, Abdullah b. Ömer'e [radıyallahu anhümâ] (künyesi ile hitap ederek), "Ey Ebû Abdurrahman, kıyamet günü Allah Teâlâ'nın (mümin kuluyla) gizli konuşması hakkında Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] nasıl bir hadis işittin?" diye sordu. O da dedi ki: 'Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَيُدْنِي مِنْهُ الْمُؤْمِنَ فَيَضَعَ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَيَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَيَقُولُ: أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا، فَيَقُولُ: نَعَمْ يَارَبِّ، حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ فَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ قَدْ هَلَكَ، قَالَ لَهُ: يَا عَبْدِي إِنِّي لَمْ أَسْتُرْهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَغْفِرَهَا لَكَ الْيَوْمَ فَيُعْطَى كِتَابَ حَسَنَاتِهِ، وَأَمَّا الْكَافِرُونَ وَالْمُنَافِقُونَ فَيَقُولُ: الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

"Allah Teâlâ hesap günü mümini kendisine yaklaştırır. Onu, özel koruması altına alır, rahmetiyle insanlardan gizler, kendisine,

'Şu günahını tanıyor musun, şu günahını hatırlıyor musun?' diye sorar. Kul da,

'Evet, yâ Rabbi hatırlıyorum' der. Allah Teâlâ bu şekilde ona bütün günahlarını itiraf ettirir. Kul, içinden helâk olduğunu düşünür. Allah Teâlâ ona,

---

271 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 448; Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, 2/405.

'Ey kulum, onları dünyada gizlememin sebebi, bugün onları senin adına affetmem içindir' buyurur. Sonra kendisine iyiliklerinin yazılı olduğu kitap verilir (ve cennete gönderilir). Kâfir ve münafıklara gelince, onların yaptıklarına şahit olan melekler, 'Bunlar, Allah Teâlâ hakkında yalan söyleyen kimselerdir; dikkat edin Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir' derler."[272]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

كُلُّ أُمَّتِي مُعَافًى إِلَّا الْمُجَاهِرِينَ، وَإِنَّ مِنَ الْمُجَاهَرَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ السُّوءَ سِرًّا ثُمَّ يُخْبِرَ بِهِ

"Açıktan günah işleyenler hariç, bütün ümmetim affedilir. Bir kişinin gizlice bir günahı işleyip sonra onu başkalarına haber vermesi de günahı açıktan işlemek sayılır."[273]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَنِ اسْتَمَعَ خَبَرَ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صُبَّ فِي أُذُنَيْهِ الْآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Bir topluluğun duyulmasını istemediği haberini (ve sözlerini) gizlice dinleyen kimsenin kulağına kıyamet günü erimiş kurşun dökülür."[274]

272 Buhârî, Mezâlim, 2 (nr. 2441); Müslim, Tevbe, 8 (nr. 52).

273 Buhârî, Edeb, 60 (nr. 6069); Müslim, Zühd, 8 (nr. 52).

274 Buhârî, Ta'bîr, 45 (nr. 7042).

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, insanların kalplerini kötü zandan ve dillerini gıybetten korumak için ayıplanacak hal ve yerlerden sakınmaktır. Çünkü onlar, kusur içinde gördükleri kimsenin dedikodusunu yaparak Allah Teâlâ'ya isyan ettiklerinde, bunun sebebi o olduğu için günaha ortak olur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

"Onların Allah'tan başka taptıkları putlara sövmeyin; sonra onlar da haddi aşarak bilgisizce Allah'a söverler" (En'âm 6/108).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], ashabına,

كَيْفَ تَرَوْنَ مَنْ يَسُبُّ أَبَوَيْهِ

"Anne babasına söven kimseyi nasıl görürsünüz?" diye sordu. Onlar da,

"Anne babasına söven kimse olur mu?" dediklerinde, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

نَعَمْ يَسُبُّ أَبَوَيْ غَيْرِهِ فَيَسُبُّونَ أَبَوَيْهِ

"Evet, olur; şöyle ki, bir kimse başkasının anne babasına söver, o da onun anne babasına söver (böylece kişi anne babasına sövülmesine sebep olur)"[275] buyurdu.

Enes b. Mâlik'in [radıyallahu anh] rivayet ettiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], itikâfta iken mescidin içinde hücresinin önünde hanımlarından biriyle konuştu.

275 Buhârî, Edeb, 4 (nr. 5973); Müslim, İmân, 38 (nr. 146).

O sırada bir adam geçti. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onu çağırarak,

"Ey falan, bu zevcem Safiyye'dir" buyurdu. Adam,

"Yâ Resûlallah, sizin hakkınızda kötü düşünecek değilim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنِ ابْنِ اٰدَمَ مَجْرَى الدَّمِ

"Şüphesiz şeytan âdemoğlunun kan damarlarında dolaşır" buyurdu.

Diğer rivayette şu ilave vardır: Yoldan geçenler iki kişiydi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] onlara,

عَلَى رِسْلِكُمَا إِنَّهَا صَفِيَّةُ، إِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَقْذِفَ فِي قُلُوبِكُمَا شَيْئًا

"Yerinizde durun; bu konuştuğum kimse zevcem Safiyye'dir; şeytanın sizin kalbinize kötü bir düşünce atmasından korktum (onun için bunun kim olduğunu söylüyorum)"[276] buyurdu. Hz. Safiyye [radıyallahu anhâ], ramazanın son on gününde mescidde itikâf halinde olan Allah Resûlü'nü [sallallahu aleyhi vesellem] ziyarete gelmişti.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kim, kınanacak bir yerde ve halde bulunuyorsa, kendisi hakkında kötü düşünenleri kınamasın (nefsini kınasın)."[277]

---

276 Buhârî, İ'tikâf, 8 (nr. 2035); Müslim, Selâm, 9 (nr. 24); Ebû Davud, Savm, 79 (nr. 2470); İbn Mâce, Sıyâm, 65 (nr. 1779); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/156.

277 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 477.

Hz. Ömer [radıyallahu anh], yol üzerinde hanımı ile konuşan bir adama rastladı. Adama uyarmak için kırbacını kaldırınca, adam, "Ey müminlerin emîri, bu, benim hanımımdır" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Bu konuşmayı insanların görmeyeceği bir yerde yapamaz mıydın?" dedi.[278]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, müslümanlardan ihtiyaç sahiplerinin işini görmek için aracı olmak, bunun için sözü geçtiği kimselere gitmek ve gücü yettiği kadar onların işlerini görmeye çalışmaktır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِنِّي أُوتَى وَأُسْأَلُ وَتُطْلَبُ إِلَيَّ الْحَاجَةُ وَأَنْتُمْ عِنْدِى، فَاشْفَعُوا تُؤْجَرُوا وَيَقْضِي اللّٰهُ عَلَى يَدَيْ نَبِيِّهِ مَا أَحَبَّ

"Sizler benim yanımda iken bana gelinir, benden bir şey istenir, bir hâcet görmem talep edilir. Gelen kimsenin işinin görülmesi için aracı olun ki, ecir kazanasınız ve Allah Teâlâ peygamberinin elinde (vahiy veya ilhamla) sevdiği şeye hükmetsin (kulu hakkında takdir ettiğini yerine getirsin)."[279]

Hz. Muâviye [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

اِشْفَعُوا إِلَيَّ تُؤْجَرُوا، إِنِّي أُرِيدُ الْأَمْرَ فَأُؤَخِّرُهُ كَيْ تَشْفَعُوا إِلَيَّ فَتُؤْجَرُوا

---

278 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 479.

279 bk. Buhârî, Zekât, 21 (nr. 1432); Müslim, Birr, 44 (nr. 145).

"Birilerinin işini görmek için bana gelip aracı olun ki ecir kazanasınız. Şüphesiz ben bir işi yapmak isterim fakat siz bana gelip onun görülmesi için aracı olun ve ecir kazanın diye o işi yapmayı biraz tehir ederim."[280]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَا مِنْ صَدَقَةٍ أَفْضَلُ مِنْ صَدَقَةِ اللِّسَانِ

"Dilin sadakasından daha faziletli bir sadaka yoktur" buyurdu. Kendisine,

"Bu nasıl oluyor?" diye sorulunca, şöyle buyurdu:

اَلشَّفَاعَةُ، يُحْقَنُ بِهَا الدَّمُ، وَتُجَرُّ بِهَا الْمَنْفَعَةُ إِلَى اٰخَرَ، وَيُدْفَعُ بِهَا الْمَكْرُوهُ عَنْ اٰخَرَ

"Birinin işini görmek için aracı olmakla. Bu sayede biri kanı akmaktan (öldürülmekten) korunur; bir diğerine menfaat sağlanır, bir diğerinden sevilmeyen bir hal defedilir."[281]

İkrime [rahmetullahi aleyh], Abdullah b. Abbas'ın [radıyallahu anhümâ] şöyle dediğini nakletmiştir: "Berîre'nin kocası Mugîs isminde siyahî bir köle idi. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ], Berîre'yi satın alarak âzat etti. Mugîs'in, Berîre'nin arkasında dolaşarak ağladığı ve göz yaşlarının sakalına doğru aktığı gözümün önünde. Onun bu halini gören Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

---

280 Ebû Davud, Edeb, 126 (nr. 5132); Nesâî, Zekât, 65 (nr. 2556).

281 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 669; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 7/230.

'Mugîs'in Berîre'yi ne kadar sevdiğine, onun ise (kendisini yanında kalmakla gitmek arasında muhayyer bıraktığı, boşadığı için) Mugîs'e ne kadar kızgın olduğuna şaşmaz mısın?' buyurdu. Sonra, Berîre'ye,

"Keşke ona geri dönsen, çünkü o senin çocuğunun babasıdır?" buyurdu. Berîre,

"Yâ Resûlallah, emredersen yaparım" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Bu bir emir değildir, ben sadece aracı oluyorum"[282] buyurdu.

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, karşılaştığı her müslümana söze başlamadan önce selâm vermek ve onunla musafaha etmektir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ بَدَأَ بِالْكَلَامِ قَبْلَ السَّلَامِ فَلَا تُجِبْهُ حَتَّى يَبْدَأَ بِالسَّلَامِ

"Kim, selâmdan önce söze başlarsa, selâm verene kadar ona karşılık verme!"[283]

Sahabeden biri demiştir ki: Selâm vermeden ve izin almadan Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna girdim. Bana,

"Geri dön ve, 'es-Selâmü aleyküm; girebilir miyim?' de"[284] buyurdu.

---

282 Buhârî, Talâk, 16 (nr. 5283).

283 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 430; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, nr. 214.

284 Ebû Davud, Edeb, 137 (nr. 5176); Tirmizî, İsti'zân, 18 (nr. 2710). Olayın sahibi Kelede b. Hanbel'dir [radıyallahu anh].

Câbir [radıyallahu anh], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتَكُمْ فَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ إِذَا سَلَّمَ أَحَدُكُمْ لَمْ يَدْخُلْ بَيْتَهُ

"Evlerinize girdiğinizde ev halkına selâm verin; şüphesiz sizden biri ev halkına selâm verdiğinde şeytan onun evine giremez."[285]

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] sekiz sene hizmet ettim. Bana buyurdu ki:

يَا أَنَسُ، أَسْبِغِ الْوُضُوءَ يُزَدْ فِي عُمْرِكَ، وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ لَقِيتَهُ مِنْ أُمَّتِي تَكْثُرْ حَسَنَاتُكَ، وَإِذَا دَخَلْتَ مَنْزِلَكَ فَسَلِّمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ يَكْثُرْ خَيْرُ بَيْتِكَ

"Ey Enes, abdesti güzel al ki ömrün uzasın. Ümmetimden karşılaştığın kimseye selâm ver ki iyiliklerin artsın. Evine girdiğinde, ev halkına selâm ver ki evinin hayrı çoğalsın."[286]

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَا اَوْ رُدُّوهَا

"Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynısıyla karşılık verin" (Nisâ 4/86).

---

285 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 843.

286 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 844; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5449. Aynı konuda biraz faklı lafızla bk. Tirmizî, İsti'zân, 10 (nr. 2698).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، أَفَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ

"Canımı kudretiyle tenimde tutan Allah'a yemin ederim ki iman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınızda birbirinizi seveceğiniz bir ameli göstereyim mi?" Ashap,

"Evet, gösterin yâ Resûlallah" deyince, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ

"Selâmı aranızda yayın"[287] buyurdu.

إِذَا سَلَّمَ الْمُسْلِمُ عَلَى الْمُسْلِمِ فَرَدَّ عَلَيْهِ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ سَبْعِينَ مَرَّةً

"Bir müslüman diğerine selâm verdiğinde, o da selâmı iade ettiğinde, melekler ona yetmiş defa salât eder (mağfiret diler)."[288]

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَعْجَبُ مِنَ الْمُسْلِمِ يَمُرُّ عَلَى الْمُسْلِمِ وَلَا يُسَلِّمُ عَلَيْهِ

287 Müslim, İmân, 22 (nr. 93); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/391.

288 Hafız Irâkî demiştir ki: Hadisi, *Müsnedü'l-Firdevs* sahibi Deylemî, Ebû Hüreyre'den [radıyallahu anh] rivayet etmiştir. Fakat oğlu onu *Müsned*'de zikretmemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/210).

"Bir müslüman diğer müslümanın yanından geçip de ona selâm vermediğinde, melekler (niçin selâm vermedi diye) hayret ederler."[289]

Diğer hadiste şöyle buyrulur:

يُسَلِّمُ الرَّاكِبُ عَلَى الْمَاشِي وَإِذَا سَلَّمَ مِنَ الْقَوْمِ وَاحِدٌ أَجْزَأَ عَنْهُمْ

"Binekte olan yaya olana selâm verir. Bir topluluktan bir kişi selâm verince, hepsi için yeterli olur."[290]

Katâde (b. Diâme el-Basrî) demiştir ki: "Sizden öncekilerin selâmlaması, secde etmekti. Allah Teâlâ bu ümmete selâmı verdi. O, cennet ehlinin selâmlamasıdır."[291]

Ebû Müslim el-Havlânî [rahmetullahi aleyh], bazı gruplara uğradığında selâm vermezdi. Sebebi sorulunca, "Verdiğim selâmı almazlar da melekler onlara lânet eder diye korktuğum için selâm vermiyorum" dedi.

Selâmla birlikte musahafa etmek de sünnettir.

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir adam geldi,

"es-Selâmü aleyküm" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

عَشْرُ حَسَنَاتٍ

"On iyilik kazandı" buyurdu. Bir başkası geldi,

---

289 Önceki hadisin bir parçasıdır.

290 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 10/387. Zeyd b. Eslem'den mürsel olarak; ayrıca bk. Buhârî, İsti'zân, 6 (nr. 6233); Müslim, Selâm, 1 (nr. 1).

291 İlgili âyet için bk. Ahzâb 33/44.

"es-Selâmü aleyküm ve rahmetullah" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

عِشْرُونَ

"Yirmi iyilik kazandı" buyurdu. Bir diğeri geldi,

"es-Selâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtüh" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

ثَلَاثُونَ

"Otuz iyilik kazandı"[292] buyurdu.

Enes [radıyallahu anh] çocuklara uğradığında onlara selâm verirdi. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] böyle yaptığı rivayet edilmiştir.[293]

Abdülhamid b. Behrâm'ın rivayet ettiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün mescidde oturan kadınlarının yanına uğradı, onlara eliyle selâm işareti yaptı. Abdülhamid de eliyle selâm işareti yaparak olayı anlatmıştır.[294]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا تَبْدَؤُوا الْيَهُودَ وَلَا النَّصَارَى بِالسَّلَامِ، وَإِذَا لَقِيتُمْ أَحَدَهُمْ فِي الطَّرِيقِ فَاضْطَرُّوهُ إِلَى أَضْيَقِهِ

"Yahudi ve hıristiyanlara selâm vererek söze başlamayın. Onlardan biriyle dar bir yolda karşılaştığınızda,

---

292 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 493. Aynı konuda bk. Ebû Davud, Edeb, 143 (nr. 5195); Tirmizî, İsti'zân, 2 (nr. 2689).

293 Buhârî, İsti'zân, 15 (nr. 6247); Müslim, Selâm, 5 (nr. 14-15).

294 Tirmizî, İsti'zân, 9 (nr. 2697).

onu yolun en dar kısmından gitmeye mecbur edin (ki İslâm beldesinde küfür üzere yaşamanın zilletini bir derece tatsın)."[295]

Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] rivayet ettiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا تُصَافِحُوا أَهْلَ الذِّمَّةِ وَلَا تَبْدَؤُوهُمْ بِالسَّلَامِ، فَإِذَا لَقِيْتُمُوهُمْ فِي الطَّرِيقِ فَاضْطَرُّوهُمْ إِلَى أَضْيَقِهِ

"Zimmet ehli ile (gayri müslimlerle) musafaha yapmayın; onlara selâm vererek söze başlamayın, onlarla dar bir yolda karşılaştığınızda, onları yolun en dar kısmından gitmeye mecbur edin."[296]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki:

'Yahudilerden bir grup Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanına geldiler, ona selâm veriyormuş gibi yapıp,

'es-Sâmu aleyküm (ölüm senin üzerine olsun)' dediler. Resûlullah da [sallallahu aleyhi vesellem],

'Size de' buyurdu. Bunu işitince ben, yahudilere,

'Bilakis ölüm ve lânet sizin üzerinize olsun' dedim. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

---

295 Müslim, Selâm, 4 (nr. 13). Hadiste gayri müslime zulüm olacak bir şey istenmiyor. Yol genişse, adamın geçiş yolu kapatılmaz ve daraltılmaz, onun bir çukura düşmesine veya duvara çarpmasına çalışılmaz. Bir sebep yokken onlara eziyet etmek yasaklanmıştır. Sadece, yol dar olunca geçiş önceliği müslümanda olur. Kurtubî'den naklen benzer bir açıklama için bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/219.

296 Beyhakî, *es-Sünenül-Kübrâ*, 10/136.

'Ey Âişe, şüphesiz Allah Teâlâ her şeyde yumuşak davranmayı sever' buyurdu. Ben,

'Size söylediklerini işitmediniz mi?' deyince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Ben de, 'Size de aynısı olsun' dedim ya' buyurdu."[297]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

يُسَلِّمُ الرَّاكِبُ عَلَى الْمَاشِي، وَالْمَاشِي عَلَى الْقَاعِدِ، وَالْقَلِيلُ عَلَى الْكَثِيرِ، وَالصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ

"Binekte olan yaya olana, yürüyen oturana, az olan çok olana, küçük büyüğe selâm verir."[298]

لَا تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، فَإِنَّ تَسْلِيمَ الْيَهُودِ الْإِشَارَةُ بِالْأَصَابِعِ، وَتَسْلِيمَ النَّصَارَى الْإِشَارَةُ بِالْأَكُفِّ

"Yahudi ve hıristiyanlara benzemeyin. Yahudiler parmaklarla işaret ederek selâm verirler; hıristiyanların selâmı ise avuç işaretiyledir."[299]

Ebû İsa et-Tirmizî, hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir.

إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى مَجْلِسٍ فَلْيُسَلِّمْ، فَإِنْ بَدَا لَهُ أَنْ يَجْلِسَ فَلْيَجْلِسْ ثُمَّ إِذَا قَامَ فَلْيُسَلِّمْ، فَلَيْسَتِ الْأُولَى بِأَحَقَّ مِنَ الْآخِرَةِ

---

297 Buhârî, Edeb, 35 (nr. 6024); Müslim, Selâm, 4 (nr. 11).

298 Buhârî, İsti'zân, 5 (nr. 6232); Müslim, Selâm, 1 (nr. 1). (En son kısım hariç).

299 Tirmizî, İsti'zân, 7 (nr. 2695).

"Sizden biri, bir meclise vardığında selâm versin; oturması gerekiyorsa uygun bir yere otursun. Meclisten kalkmak istediğinde tekrar selâm versin; birinci selâm ikinciden daha gerekli değildir."[300]

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

إِذَا الْتَقَى الْمُؤْمِنَانِ فَتَصَافَحَا قُسِمَتْ بَيْنَهُمَا سَبْعُونَ مَغْفِرَةً، تِسْعَةٌ وَسِتُّونَ لِأَحْسَنِهِمَا بِشْرًا

"İki mümin karşılaşıp musafaha ettiklerinde aralarında yetmiş mağfiret (bir rivayette rahmet)[301] *taksim edilir. Bunun altmış dokuzu içlerinden en güleç yüzlü olana, (biri de diğerine verilir)."*[302]

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle dediğini işittim:

إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ وَسَلَّمَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ وَتَصَافَحَا نَزَلَتْ بَيْنَهُمَا مِئَةُ رَحْمَةٍ لِلْبَادِئِ تِسْعُونَ وَلِلْمُصَافِحِ عَشْرٌ

"İki müslüman karşılaşıp birbirlerine selâm vererek musafaha yaptıklarında aralarına yüz rahmet iner; doksan rahmet ilk önce selâm verene, on rahmet de musafaha yapanadır."[303]

---

300 Ebû Davud, Edeb, 150 (nr. 5208); Tirmizî, İsti'zân, 15 (nr. 2706).

301 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/214.

302 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 844; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/35. Daha kısa bir rivayet için bk. Ebû Davud, Edeb, 153 (nr. 5211); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/99.

303 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Müdârâtü'n-Nâs*, nr. 65; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 849.

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Musafaha sevgiyi artırır."[304]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

تَمَامُ تَحِيَّاتِكُمُ الْمُصَافَحَةُ

"Selâmlaşmanızın tam olmasını sağlayan şey, musafahadır."[305]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

قُبْلَةُ الْمُسْلِمِ أَخَاهُ الْمُصَافَحَةُ

"Müslümanın kardeşini öpmesi, musafaha etmesidir."[306]

Teberrük ve saygı için din büyüklerinin elini öpmekte bir sakınca yoktur.

Abdullah b. Ömer'in [radıyallahu anhümâ], "Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] elini öptük"[307] dediği rivayet edilmiştir.

Kâ'b b. Mâlik [radıyallahu anh] demiştir ki: "Tövbemin kabul edildiğini bildiren âyet inince, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] geldim ve elini öptüm."[308]

---

304 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İhvân*, nr. 120; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 850.

305 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 851; ayrıca bk. Tirmizî, İsti'zân, 31 (nr. 2731).

306 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 852; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/1790.

307 Ebû Davud, Cihâd, 106 (nr. 2647).

308 Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî, *er-Ruhsa fî Takbîli'l-Yed*, nr. 1.

Rivayet edildiğine göre çölde yaşayan bir bedevî, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] geldi ve, "Yâ Resûlallah, izin verin başınızı ve elinizi öpeyim" dedi. Peygamber Efendimiz izin verdi, adam Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] başını ve elini öptü.[309]

Ebû Ubeyde b. Cerrâh [radıyallahu anh], Hz. Ömer [radıyallahu anh] ile Şam'da karşılaştıklarında onunla musafaha yaptı, elini öptü, bir kenara çekilip ağlaştılar.[310]

Berâ b. Âzib'in [radıyallahu anh] şöyle dediğini nakledilmiştir: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] abdest alırken kendisine selâm verdim; abdestini bitirene kadar selâma karşılık vermedi. Abdestten sonra selâmıma karşılık verdi. Sonra elini uzatarak benimle musafaha yaptı. Ben,

"Yâ Resûlallah, bu musafaha, acemlerin (Araplar'ın dışındaki milletlerin) âdeti değil mi?" diye sordum, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ الْمُسْلِمَيْنِ إِذَا الْتَقَيَا فَتَصَافَحَا تَحَاتَّتْ ذُنُوبُهُمَا

"İki müslüman karşılaşıp musafaha yaptıklarında günahları dökülür"[311] buyurdu.

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

---

309 Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî, *er-Ruhsa fî Takbîli'l-Yed*, nr. 5. El yerine ayakları ifadesi bulunan bir rivayet için bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/172.

310 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İhvân*, nr. 129.

311 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 857. Aynı konuda biraz farklı lafızla bk. Ebû Davud, Edeb, 153 (nr. 5212); Tirmizî, İsti'zân, 31 (nr. 2727); İbn Mâce, Edeb, 15 (nr. 3703).

إِذَا مَرَّ الرَّجُلُ بِالْقَوْمِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَرَدُّوا عَلَيْهِ كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ فَضْلُ دَرَجَةٍ لِأَنَّهُ ذَكَّرَهُمُ السَّلَامَ وَإِنْ لَمْ يَرُدُّوا عَلَيْهِ رَدَّ عَلَيْهِ مَلأٌ خَيْرٌ مِنْهُمْ وَأَطْيَبُ أَوْ قَالَ وَأَفْضَلُ

"Bir adam, uğradığı bir topluluğa selâm verdiğinde, onlar selâmı alırsa, selâm verenin onlar üzerinde bir derece fazileti olur; çünkü o, onlara selâmı hatırlattı. Eğer selâmına karşılık vermezlerse, onlardan daha hayırlı ve daha temiz olanlar, -bir rivayette daha faziletli olanlar- yani melekler, selâmına karşılık verirler."[312]

Selâm verirken, beli bükerek eğilmek yasaklanmıştır.

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem],

"Yâ Resûlallah, birbirimize eğilebilir miyiz?" diye sorduk,

"Hayır" buyurdu.

"Birbirimizi öpebilir miyiz?" diye sorduk. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Hayır" buyurdu.

"Birbirimizle musafaha edebilir miyiz?" diye sorduk,

"Evet"[313] buyurdu.

Yolculuktan dönüşte kucaklamak ve öpmek hakkında hadisler de vardır. Ebû Zer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile her karşılaşmamızda benimle musafaha yapardı. Evde olmadığım bir gün

312 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 859; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8400, 8403.

313 Tirmizî, İsti'zân, 31 (nr. 2728); İbn Mâce, Edeb, 15 (nr. 3702).

beni çağırmıştı. Haber alınca hemen huzura vardım; bir sedir üzerinde oturuyordu. Beni görünce ayağa kalktı ve beni kucakladı; o kadar hoştu ki tarif edemem."[314]

Âlimler binitlerine binerken kendilerine saygı için üzengilerinden tutmak hakkında haberler vardır.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ], hayvanına binerken Zeyd b. Sâbit'in eyerinin [radıyallahu anh] üzengisini tutmuştur.[315] Aynı şekilde Hz. Ömer de [radıyallahu anh] Zeyd b. Sâbit'in hayvanına binene kadar eyerinin üzengisini tutmuş ve, "Zeyd ve ashabına (ilim ehline) böyle yapın"[316] demiştir.

İkram için değil de tâzim için insanlara ayağa kalkmak mekruhtur. Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bize, Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] daha sevgili bir kimse yoktu. Bununla birlikte, ashap, Resûlullah'ın kendisi için ayağa kalkılmasından hoşlanmadığını bildikleri için onu görünce ayağa kalkmazlardı."[317]

---

314 Ebû Davud, Edeb, 154 (nr. 5214).

315 İbn Abdülber, *Beyâni'l-İlm*, nr. 832; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 5/107; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/423. Haberin tamamı şöyledir: Ashabın hafız ve ileri gelen âlimlerinden Zeyd b. Sâbit'e [radıyallahu anh] binmesi için bir hayvan getirildi. Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ] hemen üzengisini tutup binmesine yardımcı olmaya çalıştı. Zeyd [radıyallahu anh], "Ey Resûlullah'ın amca oğlu, lütfen böyle yapma, üzengiyi bırak!" dedi. İbn Abbas [radıyallahu anhümâ], "Bize âlimlerimize ve büyüklerimize karşı böyle davranmak emredildi" dedi. Bunun üzerine Zeyd b. Sâbit [radıyallahu anh], "Elini bana verir misin?" dedi ve İbn Abbas elini uzatınca onu öptü ve, "Bize de Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] Ehl-i beyt'ine karşı böyle davranmak emredildi" dedi.

316 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 26154.

317 Tirmizî, Edeb, 13 (nr. 2754).

Rivayet edildiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir defasında şöyle buyurmuştur:

إِذَا رَأَيْتُمُونِي فَلَا تَقُومُوا كَمَا تَصْنَعُ الْأَعَاجِمُ

"Acemlerin yaptığı gibi, beni görünce ayağa kalkmayın."[318]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُمَثَّلَ لَهُ الرِّجَالُ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

"Kendisi için ayağa kalkılmasından hoşlanan kimse cehennemdeki yerine hazırlansın."[319]

---

318 Ebû Davud, Edeb, 165 (nr. 5230); İbn Mâce, Duâ, 2 (nr. 3836).

319 Ebû Davud, Edeb, 165 (nr. 5229); Tirmizî, Edeb, 13 (nr. 2755). (Bu hadislerdeki yasak mutlak değildir, onlardaki uyarı özellikle Mekke devrinde Câhiliye âdetlerinden ve putçuluktan yeni kurtulan müslümanların İslâmî hassasiyeti kazanmaları için tedbir amaçlıdır ve belli sebeplere bağlıdır. Yoksa İslâm âlimlerinin belirttiği gibi anne babaya, âlime, mürşide, salih insanlara ve âdil idarecilere hürmet edip ayağa kalkmak müstehaptır.

Yukarıdaki hadisler yanında, büyüklerin ve salihlerin elini öpme, onlar için ayağa kalkma konusunda pek çok hadis ve haber mevcuttur (İlgili hadisler için bk. Buhârî, İsti'zân, 26; Müslim, Cihâd, 64; Ebû Davud, Edeb, 143, 144, 147, 148; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/101. Bu konudaki geniş bir açıklama için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 12/318-323).

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], mescidde veya bir mecliste bizimle oturur sohbet buyururdu. Ayağa kalkınca biz de ayağa kalkar, kendisi hanımlarından birinin evine girene onu seyir ve takip ederdik.

Bu hadisler incelendiğinde şu hükümler ortaya çıkar:

Eve gelen misafir için ayağa kalkıp karşılamak ve onu kapıya kadar uğurlamak sünnettir.

Talebenin hocasını gördüğü yerde ayağa kalkması müstehaptır.

Anne baba için ayağa kalkmak, onlara yer göstermek ve onlardan sonra oturmak sünnettir.

Diğer hadiste şöyle buyrulmuştur:

لَا يُقِيمُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ وَلَكِنْ تَوَسَّعُوا وَتَفَسَّحُوا

"Meclise sonradan gelen biri, oturan kimseyi kaldırıp onun yerine kendisi oturmasın; fakat meclise biri gelince halkayı genişletip gelene yer açın."[320]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِذَا أَخَذَ الْقَوْمُ مَجَالِسَهُمْ فَإِنْ دَعَا رَجُلٌ أَخَاهُ فَأَوْسَعَ لَهُ فَلْيَأْتِهِ فَإِنَّمَا هِيَ كَرَامَةٌ أَكْرَمَهُ بِهَا أَخُوهُ، فَإِنْ لَمْ يُوَسِّعْ لَهُ فَلْيَنْظُرْ إِلَى أَوْسَعِ مَكَانٍ يَجِدُهُ فَلْيَجْلِسْ فِيهِ

"Mecliste herkes yerini alıp oturunca, meclisten biri, sonradan gelen bir kardeşini çağırır ve ona yer açarsa oraya gelip otursun. Bu ona kardeşinin bir ikramıdır. Eğer ona yer açmazsa, mecliste bulduğu en geniş yere baksın, oraya otursun."[321]

Adalet sahibi, salih idareci ve devlet büyükleri için ayağa kalkmak müstehaptır.

Yaşlı, takva ehli büyükler için ayağa kalkmak müstehaptır.

Bir kimse kendisine ayağa kalkılmasını ister, rağbeti sever; bundan nefsi için zevk alır ve kendisine hürmet edenleri küçük görürse, bu durumda o kimse için ayağa kalkmak yasaktır. Hadislerde yasaklanan budur. Ehli olmayana yapılan hürmet ya gösteriş, ya yağcılık, ya menfaat ya da korkudan kaynaklanır ki, bütün bunlar yasaktır.

320 Buhârî, İsti'zân, 31 (nr. 6269, 6270); Müslim, Selâm, 11 (nr. 27).

321 Begavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, 3/294; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 2/131.

Rivayet edildiğine göre bir adam Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bevlederken kendisine selâm verdi; Allah Resûlü selâmına karşılık vermedi.[322] Buna göre, def-i hâcet yapan kimseye selâm vermek mekruhtur.

Selâmı, "aleyke's-selâm" şeklinde vermek de mekruhtur. Çünkü bir adam, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bu şekilde selâm verince, Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

إِنَّ عَلَيْكَ السَّلَامُ تَحِيَّةُ الْمَوْتَى

"Aleyke's-selâm ölüleri selâmlama şeklidir." Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bu sözü üç defa tekrarladıktan sonra şöyle buyurdu:

إِذَا لَقِيَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ

"Sizden biri din kardeşiyle karşılaştığında, 'es-Selâmü aleyküm ve rahmetullah' desin."[323]

Meclise giren kimse selâm verip de oturacak yer bulamayınca geri dönmemeli, safın arkasında oturmalıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] mescidde oturuyordu. O sırada üç kişi geldi. İkisi Resûlullah'a yöneldi. Gelenlerin biri halkada boş bir yer buldu ve oraya oturdu; diğeri ise halkadakilerin arkasına oturdu. Üçüncü şahıs ise dönüp gitti. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] konuşmasını bitirince buyurdu ki:

322 Müslim, Hayız, 28 (nr. 115). Benzer bir rivayet için bk. Buhârî, Teyemmüm, 3 (nr. 337).

323 Ebû Davud, Edeb, 151 (nr. 5209); Tirmizî, İsti'zân, 28 (nr. 2721).

أَلَا أُخْبِرُكُمْ عَنِ النَّفَرِ الثَّلَاثَةِ: أَمَّا أَحَدُهُمْ فَأَوَى إِلَى اللهِ فَآوَاهُ اللهُ، وَأَمَّا الثَّانِي فَاسْتَحْيَا فَاسْتَحْيَا اللهُ مِنْهُ، وَأَمَّا الثَّالِثُ فَأَعْرَضَ فَأَعْرَضَ اللهُ عَنْهُ

"Size şu üç kişinin durumunu haber vereyim mi? Onların biri Allah Teâlâ'ya yöneldi; Allah Teâlâ da onu rahmeti içine aldı. İkincisi hayâ etti (safın arkasında oturdu), Allah Teâlâ da ondan (onu rahmetinden mahrum bırakmaktan) hayâ etti. Üçüncüsü ise yüz çevirdi, Allah Teâlâ da ondan rahmetini çevirdi."[324]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيَانِ فَيَتَصَافَحَانِ إِلَّا غُفِرَ لَهُمَا قَبْلَ أَنْ يَتَفَرَّقَا

"İki müslüman karşılaşıp (selâmlaşarak) musafaha yaptıklarında, birbirinden ayrılmadan günahları affedilir."[325]

(Ebû Tâlib'in kızı ve Hz. Ali'nin kız kardeşi) Ümmü Hânî [radıyallahu anhâ] Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] selâm verdi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Bu kimdir?" diye sordu. Kendisine,

"Ümmü Hânî'dir" denildi. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

مَرْحَبًا بِأُمِّ هَانِئٍ

---

324 Buhârî, İlim, 8 (nr. 66); Müslim, Selâm, 10 (nr. 26).

325 Ebû Davud, Edeb, 153 (nr. 5212); Tirmizî, İsti'zân, 31 (nr. 2727); İbn Mâce, Edeb, 15 (nr. 3703).

"Ümmü Hânî, merhaba"[326] buyurdu.

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, gücü yettiği ölçüde müslüman kardeşinin namusunu, canını ve malını başkasının zulmünden (saldırı ve hakaretinden) korumak, onu savunup desteklemek ve kendisine yardım etmektir. Çünkü bu, İslâm kardeşliğinin bir gereğidir.

Ebü'd-Derdâ'nın [radıyallahu anh] rivayetine göre, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında bir adam orada olmayan birinin aleyhine konuştu. Mecliste bulunan biri onu savundu. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

مَنْ رَدَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ كَانَ لَهُ حِجَابًا مِنَ النَّارِ

"Kim, kardeşinin namusunu (itibar ve şerefini) savunursa, bu yaptığı onun için cehenneme karşı bir perde olur."[327]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَا مِنِ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَرُدُّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ إِلَّا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَرُدَّ عَنْهُ نَارَ جَهَنَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Hangi müslüman bir din kardeşinin haysiyetini koruyup müdafaa ederse, kıyamet günü Allah Teâlâ'nın onu cehennemden koruması hak olur."[328]

---

326 Buhârî, Salât, 4 (nr. 357); Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 13 (nr. 82).

327 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 885; ayrıca bk. Tirmizî, Birr, 20 (nr. 1931).

328 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 6/449; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 886.

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

مَنْ ذُكِرَ عِنْدَهُ أَخُوهُ الْمُسْلِمُ وَهُوَ يَسْتَطِيعُ نَصْرَهُ فَلَمْ يَنْصُرْهُ أَدْرَكَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ، وَمَنْ ذُكِرَ عِنْدَهُ أَخُوهُ الْمُسْلِمُ فَنَصَرَهُ نَصَرَهُ اللهُ تَعَالَى بِهَا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ

"Kimin yanında müslüman bir kardeşinin aleyhine konuşulur ve onun da kardeşini savunmaya gücü yettiği halde savunmazsa, bu yüzden Allah Teâlâ onu dünyada ve ahirette zelil eder. Kimin yanında müslüman kardeşinin aleyhine konuşulur ve o da kardeşini savunursa, Allah Teâlâ ona dünyada ve ahirette yardım eder."[329]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

مَنْ حَمَى عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ فِي الدُّنْيَا بَعَثَ اللهُ تَعَالَى لَهُ مَلَكًا يَحْمِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ النَّارِ

"Kim, dünyada müslüman kardeşinin şerefini korursa, Allah Teâlâ ona kıyamet günü kendisini cehennem ateşinden koruyacak bir melek gönderir."[330]

Câbir b. Abdullah ve Ebû Talha (Zeyd b. Sehl el-Ensârî), Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu söylemişlerdir:

---

329 İbn Ebü'd-Dünyâ, *es-Samt ve Âdâbü'l-Lisân*, nr. 243; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 888.

330 İbn Ebü'd-Dünyâ, *es-Samt ve Âdâbü'l-Lisân*, nr. 242. Benzer bir rivayet için bk. Ebû Davud, Edeb, 41 (nr. 4883).

مَا مِنِ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَنْصُرُ مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يُنْتَهَكُ فِيهِ مِنْ عِرْضِهِ وَتُسْتَحَلُّ حُرْمَتُهُ إِلَّا نَصَرَهُ اللهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ فِيهِ نَصْرَهُ، وَمَا مِنِ امْرِئٍ خَذَلَ مُسْلِمًا فِي مَوْطِنٍ يُنْتَهَكُ فِيهِ مِنْ حُرْمَتِهِ إِلَّا خَذَلَهُ اللهُ فِي مَوْضِعٍ يُحِبُّ فِيهِ نُصْرَتَهُ

"Kim, şerefi çiğnendiği ve hürmeti helâl görüldüğü (haksız ithamlara mâruz kaldığı) bir yerde bir müslümana yardım ederse (onu savunursa), kendisine yardım edilmesini istediği bir yerde Allah Teâlâ da ona yardım eder. Kim de şeref ve hatırı çiğnendiği bir yerde bir müslümanı yalnız ve yardımsız bırakırsa, Allah Teâlâ da kendisine yardım edilmesini istediği bir yerde onu yalnız ve yardımsız bırakır."[331]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, aksırıp Allah'a hamdeden kimseye dua etmektir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْعَاطِسُ يَقُولُ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ، وَيَقُولُ الَّذِي يُشَمِّتُهُ: يَرْحَمُكُمُ اللهُ، وَيَرُدُّ عَلَيْهِ الْعَاطِسُ فَيَقُولُ: يَهْدِيكُمُ اللهُ وَيُصْلِحُ بَالَكُمْ

"Aksıran kimse, 'Elhamdülillah alâ külli hâl' (Her halde Allah'a hamdolsun) der. Onun hamdini işiten kimse de, 'yerhamükumullah' (Allah size merhamet etsin) der. Aksıran da buna cevap olarak, 'Yehdîkümullah ve yuslih

331 Ebû Davud, Edeb, 41 (nr. 4884).

bâleküm' (Allah sizi hidayete ulaştırsın ve halinizi ıslah etsin) der."[332]

Abdullah b. Mesud'un [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bize şöyle öğretti:

إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ فَلْيَقُلْ مَنْ عِنْدَهُ: يَرْحَمُكَ اللّٰهُ، فَإِذَا قَالُوا ذَلِكَ فَلْيَقُلْ: يَغْفِرُ اللّٰهُ لِي وَلَكُمْ

"Sizden biri aksırır ve 'elhamdülillahi rabbi'l-âlemîn' derse, yanındaki, 'yerhamükellah' desin. Kendisine böyle denilen kimse de, "Yağfirullahu lî ve leküm' (Allah beni ve sizi affetsin) desin."[333]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], aksırıp hamdeden birine "yerhamükellah" diye dua etti; diğer biri aksırdı ona dua etmedi. Adam bunun sebebini sorunca,

إِنَّهُ حَمِدَ اللّٰهَ وَأَنْتَ سَكَتَّ

"O, aksırınca hamdetti, sen ise sükût ettin"[334] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

---

332 Buhârî, Edeb, 126 (nr. 6224); Ebû Davud, Edeb, 99 (nr. 5033); Tirmizî, Edeb, 3 (nr. 2741); İbn Mâce, Edeb, 20 (nr. 3715).

333 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/162; ayrıca bk. Ebû Davud, Edeb, 99 (nr. 5031); Tirmizî, Edeb, 3 (nr. 2740).

334 Buhârî, Edeb, 127 (nr. 6225); Müslim, Zühd, 9 (nr. 53).

يُشَمَّتُ الْعَاطِسُ الْمُسْلِمُ إِذَا عَطَسَ ثَلَاثًا فَإِنْ زَادَ فَهُوَ زُكَامٌ

"Üç defaya kadar, aksırıp hamdedene dua edilir, üçten fazla aksırırsa o nezle olmuş demektir (ona aksırma duası yapılmaz)."[335]

Rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], üç defa aksırıp hamdeden bir kimseye dua etti, dördüncü aksırmada, adama,

إِنَّكَ مَزْكُومٌ

"Sen nezle olmuşsun"[336] buyurdu.

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] aksırdığı zaman sesini kısar, ağzını elbisesi veya eliyle örterdi." Yüzünü örttüğü de rivayet edilmiştir.[337]

Ebû Musa el-Eş'arî [radıyallahu anh] demiştir ki: "Yahudiler, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], kendilerine de, 'yerhamükümullah' (Allah size rahmet etsin) der ümidiyle yanında aksırırlardı; Allah Resûlü de onlara, 'Yehdîkümullah' (Allah sizi hidayete ulaştırsın) derdi."[338]

Abdullah b. Âmir b. Rebîa [rahmetullahi aleyh], babasından şunu rivayet etmiştir:

---

335 Ebû Davud, Edeb, 100 (nr. 5034); İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, nr. 250.

336 Müslim, Zühd, 9 (nr. 55); Tirmizî, Edeb, 5 (nr. 2743).

337 Ebû Davud, Edeb, 98 (nr. 5029); Tirmizî, Edeb, 6 (nr. 2745). Yüzünü örtmesiyle ilgili bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/290.

338 Ebû Davud, Edeb, 101 (nr. 5038); Tirmizî, Edeb, 3 (nr. 2739).

"Bir adam, namazda Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] arkasında aksırdı ve,

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ كَمَا يَرْضَاهُ رَبُّنَا وَبَعْدَ مَا يَرْضَى، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ

"Rabbimiz'in razı olduğu ve razı olduktan sonraki çok, (riya gibi şeylerden) temiz ve bereketli bir hamd ile Allah'a hamdederim. Her hal üzere Allah'a hamdolsun" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] selâm verince,

مَنْ صَاحِبُ الْكَلِمَاتِ

"Bu sözleri söyleyen kimdi?" diye sordu. Adam da,

"Yâ Resûlallah, bendim; onlarla hayırdan başka bir şey istemedim" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

لَقَدْ رَأَيْتُ اثْنَيْ عَشَرَ مَلَكًا كُلُّهُمْ يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا

"On iki meleğin onları yazmak için yarıştıklarını gördüm"[339] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ عُطِسَ عِنْدَهُ فَسَبَقَ إِلَى الْحَمْدِ لَمْ يَشْتَكِ خَاصِرَتَهُ

"Kimin yanında aksırılır da o kimse aksıran kişiden önce Allah'a hamdederse, bel ağrısından şikâyetçi olmaz."[340]

---

339 Benzer bir rivayet için bk. Ebû Davud, Salât, 121 (nr. 774).

340 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 7137; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/57.

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

اَلْعُطَاسُ مِنَ اللهِ، وَالتَّثَاؤُبُ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَضَعْ يَدَهُ عَلَى فِيهِ، فَإِذَا قَالَ اٰهْ اٰهْ هَا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَضْحَكُ مِنْ جَوْفِهِ

"Aksırmak Allah'tan, esnemek ise şeytandandır. Sizden biri esnerken elini ağzına koysun. Ağzı açık halde esnerken hâ, hâ dediğinde şeytan içine girer ve karnından güler."[341]

İbrahim en-Nehaî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kişi, kaza-i hâcet anında aksırınca, Allah'ı zikretmesinde bir sakınca yoktur."[342]

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] ise, "Bu durumda Allah'a içinden hamdeder"[343] demiştir.

Kâ'b el-Ahbâr demiştir ki: "Hz. Musa [aleyhisselâm], 'Yâ Rabbi, bana yakın mısın sana gizlice yalvarayım; uzak mısın, sana sesleneyim' diye sordu. Allah Teâlâ, 'Ben, beni zikredenin yanındayım' buyurdu. Hz. Musa, 'Biz, cünüplük ve kaza-i hâcet anı gibi seni zikretmekten çekindiğimiz halde bulunuyoruz, bu hallerde ne yapalım?' diye sordu. Allah Teâlâ, 'Beni (gizli veya açık) her halde zikret' buyurdu."[344]

---

341 Tirmizî, Edeb, 7 (nr. 2746). Aynı konuda bk. Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 11 (nr. 3289); Müslim, Zühd, 9 (nr. 56); Ebû Davud, Edeb, 97 (nr. 5028).

342 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr 1233.

343 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr 1234.

344 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr 1231; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 61/115.

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, kötü biriyle muhatap olduğunda ona güzel davranmalı ve ondan kendini korumalıdır.

Zatın biri (Sa'saa b. Sûhân, yeğeni Zeyd'e)[345] demiştir ki: "Mümine ihlâsla (samimi) davran; günahkâra ise güzel ahlâkla davran; çünkü günahkâr kimse zâhirde güzel ahlâkla davranmaya razı olur (içe bakmaz)."

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Biz bazı insanların yüzüne karşı zâhiren güleriz, halbuki kalbimiz ona lânet eder."

Bu, karşı tarafı idare etmektir. O, şerrinden korkulan kimseye yumuşak davranmaktır. Allah Teâlâ,

اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ

"Sen kötülüğü en güzel şekilde sav" (Mü'minûn 23/96) buyurmuştur.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ],

وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

"Onlar kötülüğü iyilikle savarlar" (Ra'd 13/22) âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Onlar, kötü söz ve eziyet türü işleri selâm ve idare gibi güzel ahlâkla savarlar."

Allah Teâlâ'nın,

وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ

345 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/311.

"Eğer Allah, insanların bir kısmının kötülüğünü diğerleri ile savmasaydı, yeryüzü fesada giderdi" (Bakara 2/251) âyetinin tefsirinde denilmiştir ki: "İnsanlar arasındaki rağbet, korku, utanma ve idare etme ahlâkı ile nice kötülükler ortadan kalkar."[346]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında bulunuyordum. Bir adam içeri girmek için izin istedi. Resûlullah,

"O, aşiretinin ne kötü bir kardeşi yahut evladıdır" dedi. Sonra, içeri girmesi için izin verdi. Adam içeri girince, ona karşı nazik konuştu ve yumuşak davrandı. Adam çıkıp gidince ben,

"Yâ Resûlallah! Önce adam hakkında diyeceğini dedin; sonra adam içeri girince yumuşak laf ettin!" dedim. O zaman Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

يَا عَائِشَةُ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ فُحْشِهِ

"Yâ Âişe! Kıyamet günü Allah Teâlâ nezdinde konum olarak insanların en kötüsü; halkın, kötülüğünden korunmak için kendisini terkettiği kimsedir."[347]

Bir haberde şöyle buyrulmuştur:

"Kişinin, ırzını koruduğu şey onun için bir sadakadır."[348]

---

346 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/312.

347 Buhârî, Edeb, 38 (nr. 6032); Müslim, Birr, 23 (nr. 73).

348 Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/28; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/50.

Başka bir haberde şöyle nakledilmiştir:

"İnsanlarla beraber olduğunda zâhiren onlar gibi davran, fakat kalbinle onlardan uzak dur."[349]

Muhammed b. Hanefiyye [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir: "Görüşmek zorunda olduğu kimselerle iyi geçinmeyen kimse hikmet ehli olamaz."[350]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, zenginlerden sakınıp fakirlerle içli dışlı olmak ve yetimlere iyilikte bulunmaktır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle dua ederdi:

اَللّٰهُمَّ أَحْيِنِي مِسْكِينًا وَأَمِتْنِي مِسْكِينًا وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ

"Allahım! Beni fakir olarak yaşat, fakir olarak öldür ve beni fakirlerin arasında haşret!"[351]

Kâ'b el-Ahbâr demiştir ki: "Hz. Süleyman [aleyhisselâm] saltanatı zamanında mescide girdiğinde bir miskin (fakir) görünce onun yanına oturur ve, 'Bir fakir diğer fakirle oturdu' derdi."

Denilmiştir ki: Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] en çok sevdiği isimlerden biri kendisine, "Ey miskin (fakir)!" diye hitap edilmesiydi.[352]

349 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/144; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/312.

350 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 889; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb-Kalplerin Azığı*, 4/312.

351 Tirmizî, Zühd, 37 (nr. 2352); İbn Mâce, Zühd, 7 (nr. 4126).

352 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 4/221.

Kâ'b el-Ahbâr demiştir ki: "Kur'an'da geçen, 'Ey iman edenler' yerine Tevrat'ta, 'Ey miskinler' geçmektedir."[353]

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bana ulaşan bir habere göre, peygamberlerden biri, 'Yâ Rabbi, senin benden razı olduğunu nasıl bilebilirim?' diye sordu. Allah Teâlâ da ona, 'Fakirlerin senden nasıl razı olduklarına bak (onlar senden ne kadar razı iseler ben de o kadar razıyım)!' buyurdu."[354]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِيَّاكُمْ وَمُجَالَسَةَ الْمَوْتَى

"*Ölülerle oturmaktan (ve bulunmaktan) sakının*" buyurdu. Kendisine,

"Yâ Resûlallah, ölüler kimlerdir?" diye sorulunca,

اَلْأَغْنِيَاءُ

"(Tek derdi dünya olan) zenginlerdir"[355] buyurdu.

Hz. Musa [aleyhisselâm], "Yâ Rabbi, seni nerede arayayım?" diye sorduğunda, Allah Teâlâ, "Kalbi kırıkların yanında ara"[356] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

---

353 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 36172; Dîneverî, *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*, s. 422.

354 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 291.

355 bk. Tirmizî, Libâs, 38 (nr. 1780); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/312.

356 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/364.

لَا تَغْبِطَنَّ فَاجِرًا بِنِعْمَةٍ فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي إِلَى مَا يَصِيرُ بَعْدَ الْمَوْتِ فَإِنَّ مِنْ وَرَائِهِ طَالِبًا حَثِيثًا

"Sahip olduğu bir nimetten dolayı fâsık kimseye imrenme; çünkü onun ölümden sonra sonunun nereye varacağını bilemezsin. Hem onun arkasında kendisini ciddi olarak takip eden (ve hesap soracak) biri vardır."[357]

Yetime iyilik yapmaya gelince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ ضَمَّ يَتِيمًا مِنْ أَبَوَيْنِ مُسْلِمَيْنِ حَتَّى يَسْتَغْنِيَ فَقَدْ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ أَلْبَتَّةَ

"Kim, müslüman anne babadan yetim kalan birini, kendisine yetecek duruma gelene kadar himayesine alırsa, cennet ona vâcip olur."[358]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], şehadet parmağı ile orta parmağını birleştirerek,

أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ

"Ben ve yetimi himaye eden kimse, cennette şu iki parmak gibi yan yana oluruz"[359] buyurdu.

---

357 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 2/212; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 4222. Mevkuf bir haber olarak bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 623.

358 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 656; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/344.

359 Buhârî, Talâk, 25 (nr. 5304); Müslim, Zühd, 2 (nr. 42); Ebû Davud, Edeb, 131 (nr. 5150); Tirmizî, Birr, 14 (nr. 1918).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِ يَتِيمٍ تَرَحُّمًا كَانَتْ لَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ تَمُرُّ عَلَيْهَا يَدُهُ حَسَنَةٌ

"Kim, elini merhamet ve şefkatle bir yetimin başına koyarsa, elinin dokunduğu her kıl için kendisine iyilik yazılır."[360]

خَيْرُ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ وَشَرُّ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ

"Müslüman evlerinin en hayırlısı, içinde kendisine iyilik edilen bir yetimin bulunduğu evdir. Müslüman evlerinin en kötüsü ise içinde kendisine kötülük edilen bir yetimin bulunduğu evdir."[361]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, her müslümana samimi olarak nasihat etmek ve onu sevindirmek için gayret etmektir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

اَلْمُؤْمِنُ يُحِبُّ لِلْمُؤْمِنِ كَمَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

"Mümin, kendi nefsi için sevdiğini diğer mümin kardeşi için de sever."[362]

---

360 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 652, 655; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/250; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/202.

361 İbn Mâce, Edeb, 6 (nr. 3679); ayrıca bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 137.

362 Bir sonraki hadisle benzer manadadır.

لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

"Sizden biri, kendisi için sevdiğini mümin kardeşi için de sevmedikçe gerçekten iman etmiş olmaz."[363]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] konuyla ilgili diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَحَدَكُمْ مِرْآةُ أَخِيهِ فَإِذَا رَأَى فِيهِ شَيْئًا فَلْيُمِطْهُ عَنْهُ

"Şüphesiz, sizden biri din kardeşinin aynasıdır; onda sevimsiz bir şey görünce onu gidersin."[364]

مَنْ قَضَى حَاجَةً لِأَخِيهِ فَكَأَنَّمَا خَدَمَ اللّٰهَ عُمْرَهُ

"Kim, bir din kardeşinin ihtiyacını giderirse, sanki ömrü boyunca Allah'a kulluk etmiş gibi sevap alır."[365]

مَنْ أَقَرَّ عَيْنَ مُؤْمِنٍ أَقَرَّ اللّٰهُ عَيْنَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim bir müminin gözünü aydın ederse (onu sevindirse), Allah Teâlâ da kıyamet günü onun gözünü aydın (kendisini memnun) eder."[366]

مَنْ مَشَى فِي حَاجَةِ أَخِيهِ سَاعَةً مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ قَضَاهَا أَوْ لَمْ يَقْضِهَا
كَانَ خَيْرًا لَهُ مِنِ اعْتِكَافِ شَهْرَيْنِ

"Kim, bir din kardeşinin ihtiyacını gidermek için gece veya gündüz bir saat yürürse, -o ihtiyacı gidersin veya

---

363 Buhârî, İmân, 7 (nr. 13); Müslim, İmân, 17 (nr. 71).

364 Tirmizî, Birr, 18 (nr. 1929); ayrıca bk. Ebû Davud, Edeb, 57 (nr. 4918).

365 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 7/352; Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, nr. 2068; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/255.

366 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 685 (Mürsel hadis olarak).

gideremesin- bu gayreti onun için iki ay itikâfa girmekten daha hayırlıdır."[367]

مَنْ فَرَّجَ عَنْ مَغْمُومٍ أَوْ أَعَانَ مَظْلُومًا غَفَرَ اللّٰهُ لَهُ ثَلَاثًا وَسَبْعِينَ مَغْفِرَةً

"Kim, kederli birinin sıkıntısını giderirse veya bir mazluma yardım ederse, Allah Teâlâ onu yetmiş üç defa affeder."[368]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اُنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا

"Kardeşin zalim olsun mazlum olsun ona yardım et" buyurdu. "Zalime nasıl yardım eder?" diye sorulunca, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

يَمْنَعُهُ مِنَ الظُّلْمِ

"Onu zulümden alıkoyar (bu da ona yardımdır)"[369] buyurdu.

Diğer hadislerde şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ مِنْ أَحَبِّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللّٰهِ إِدْخَالَ السُّرُورِ عَلَى قَلْبِ الْمُؤْمِنِ أَوْ أَنْ تُفَرِّجَ عَنْهُ غَمًّا أَوْ تَقْضِيَ عَنْهُ دَيْنًا أَوْ تُطْعِمَهُ مِنْ جُوعٍ

---

367 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/270.

368 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 90; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/49; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 19/138 (Yakın lafızlarla).

369 Buhârî, Mezâlim, 4 (nr. 2444); Müslim, Birr, 16 (nr. 62); Tirmizî, Fiten, 68 (nr. 2255).

"Allah nezdinde amellerin en sevimlilerinden biri de, müminin kalbini sevindirmen yahut onun bir sıkıntısını gidermen yahut bir borcunu ödemen veya onun açlığını gidermendir."[370]

مَنْ حَمَى مُؤْمِنًا مِنْ مُنَافِقٍ يَغْتَابُهُ بَعَثَ اللهُ إِلَيْهِ مَلَكًا يَحْمِي لَحْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ

"Bir mümini, ona sıkıntı veren bir münafıktan koruyan mümine Allah Teâlâ, kıyamet gününde onun etini (bedenini) cehennem ateşinden koruyan bir melek gönderir."[371]

خَصْلَتَانِ لَيْسَ فَوْقَهُمَا شَيْءٌ مِنَ الشَّرِّ اَلشِّرْكُ بِاللهِ وَالضَّرُّ لِعِبَادِ اللهِ وَخَصْلَتَانِ لَيْسَ فَوْقَهُمَا شَيْءٌ مِنَ الْبِرِّ اَلْإِيمَانُ بِاللهِ وَالنَّفْعُ لِعِبَادِ اللهِ

"İki haslet (amel) var ki, onlardan daha kötüsü yoktur. Bunlar, Allah'a ortak koşmak ve O'nun kullarına zarar vermektir. İki haslet de vardır ki onlardan daha üstte iyilik yoktur. Bunlar, Allah'a iman etmek ve Allah'ın kullarına fayda vermektir."[372]

---

370 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 684 (Ebû Şüreyk'ten mürsel olarak). Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/71. Burada hadis, *"Farzlardan sonra en sevimli amel..."* şeklinde başlamaktadır.

371 Ebû Davud, Edeb, 41 (nr. 4883).

372 Hafız Irâkî demiştir ki: Hadisi *Firdevs* sahibi Deylemî, nr. 2988'de Hz. Ali'den [radıyallahu anh] rivayet etmiştir. Fakat oğlu *Müsned*'inde buna yer vermemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/247).

مَنْ لَمْ يَهْتَمَّ لِلْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ

"Müslümanların derdiyle dertlenmeyen kimse, onlardan değildir."[373]

Ma'rûf-i Kerhî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kim, her gün, 'Allahümme'rham ümmete Muhammed'in' (Allahım, ümmet-i Muhammed'e merhamet et) derse, Allah onu abdallardan (seçkin velilerden) yazar."

Diğer rivayette şöyle demiştir: "Kim her gün üç defa, 'Allahümme eslıh ümmete Muhammedin; Allahümme'rham ümmete Muhammedin; Allahümme ferric an ümmeti Muhammedin' derse Allah onu abdallardan yazar."[374]

Ali b. Fudayl (b. İyâz) bir gün ağladı. Kendisine, ağlama sebebi sorulunca dedi ki: "Bana zulmeden (malımı alan, canımı yakan, hatırımı yıkan mümin) kimseye ağlıyorum. O, yarın kıyamet günü Allah Teâlâ'nın huzurunda durdurulup niçin zulüm yaptığı sorulunca, kendisini savunacak bir delili olmayacak (onun için ateşe atılacak, buna ağlıyorum!)."[375]

---

373 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 7469; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/317; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10038.

374 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/366. Benzer bir rivayet. Burada günde on defa geçmektedir. Duanın manası şudur: Allahım, ümmet-i Muhammed'i ıslah et. Allahım, ümmet-i Muhammed'e merhamet et. Allahım, ümmet-i Muhammed'in sıkıntısını gider.

375 Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-Mesâvî*, s. 500; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 3/143.

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, onlardan hasta olanları ziyaret etmektir. Bir kimsenin müslüman olması ve onu tanımak bu hakkın sabit olması ve onu ziyaretle fazilete ulaşılması için yeterlidir.

Hastayı ziyaret edebi: Hasta ziyareti kısa olmalı, hastaya az soru sormalı, ona acıdığını göstermeli, kendisine afiyeti için dua etmeli, mahrem yerlerine bakmamalı, içeri girmek için izin isterken kapının tam karşısında durmayıp kapının yanında durmalı, kapıyı yavaşça çalmalı, kendisine, "Kim o?" denildiğinde, "Benim" veya "Ey çocuk, ey genç" diye seslenmemeli, bilakis Allah'a hamd ve tesbih yaparak (veya ismini söyleyerek) kendisini tanıtmalıdır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

تَمَامُ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ أَنْ يَضَعَ أَحَدُكُمْ يَدَهُ عَلَى جَبْهَتِهِ أَوْ عَلَى يَدِهِ وَيَسْأَلَهُ كَيْفَ هُوَ وَتَمَامُ تَحِيَّاتِكُمُ الْمُصَافَحَةُ

"Bir hastayı ziyaret ederken elini onun alnına veya eline koyup, 'Nasılsın?' demek, ziyaretin tamamındandır. Musafaha da selâmlamanın tamamındandır."[376]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ عَادَ مَرِيضًا قَعَدَ فِي مَخَارِفِ الْجَنَّةِ حَتَّى إِذَا قَامَ وُكِّلَ بِهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ حَتَّى اللَّيْلِ

376 Tirmizî, İsti'zân, 31 (nr. 2731).

"Kim, bir hastayı ziyaret ederse, yerinden kalkana kadar cennet bahçelerinde oturmuş olur. Onun için yetmiş bin melek görevlendirilir, gece oluncaya kadar ona salât ederler (Allah'tan affını isterler)."[377]

إِذَا عَادَ الرَّجُلُ الْمَرِيضَ خَاضَ فِي الرَّحْمَةِ فَإِذَا قَعَدَ عِنْدَهُ قَرَّتْ فِيهِ

"Hasta birini ziyaret eden kimse, ilâhî rahmetin içine dalmış olur. Hastanın yanına oturduğunda, rahmetin içinde yerleşmiş (ondan ziyadesiyle nasiplenmiş) olur."[378]

إِذَا عَادَ الْمُسْلِمُ أَخَاهُ أَوْ زَارَهُ قَالَ اللهُ تَعَالَى طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَتَبَوَّأْتَ مَنْزِلاً فِي الْجَنَّةِ

"Bir müslüman, din kardeşini hasta iken veya sıhhatli iken ziyarete gitse, Allah Teâlâ ona, 'Hoş bir iş yaptın; yürüyüşün de hoş ve hayırlı oldu, cennette kendine bir ev hazırladın' buyurur."[379]

إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ بَعَثَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَيْهِ مَلَكَيْنِ فَقَالَ انْظُرَا مَاذَا يَقُولُ لِعُوَّادِهِ فَإِنْ هُوَ إِذَا جَاؤُوهُ حَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ رَفَعَا ذَلِكَ إِلَى اللهِ وَهُوَ أَعْلَمُ فَيَقُولُ لِعَبْدِي عَلَيَّ إِنْ

---

377 Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 9171; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 25183; ayrıca bk. Ebû Davud, Cenâiz, 7 (nr. 3098); Tirmizî, Cenâiz, 2 (nr. 969); İbn Mâce, Cenâiz, 2 (nr. 1442).

378 Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr. 519; Hâkim, *el*-Müstedrek, 1/350. Benzer bir hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/460; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 522.

379 Tirmizî, Birr, 64 (nr. 2008); İbn Mâce, Cenâiz, 2 (nr. 1443).

تَوَفَّيْتُهُ أَنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَإِنْ أَنَا شَفَيْتُهُ أَنْ أُبْدِلَ لَهُ لَحْمًا خَيْرًا مِنْ لَحْمِهِ وَدَمًا خَيْرًا مِنْ دَمِهِ وَأَنْ أُكَفِّرَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ

"Mümin bir kul hasta olduğunda, Allah Teâlâ ona iki melek gönderir ve, 'Kulum ziyaretçilerine ne diyor bakın' buyurur. Eğer o, birileri ziyarete geldiğinde Allah'a hamd ve sena ederse, onun bu sözünü Allah'a yükseltirler. Allah Teâlâ her şeyi daha iyi bilmektedir. O zaman şöyle buyurur: 'Eğer bu hastalık içinde kulumun ruhunu alırsam, onu cennete koymak; şifa verirsem etini ve kanını daha hayırlı bir ete ve kana çevirmek ve günahlarını temizlemek kulum için bana hak oldu.'"[380]

مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ

"Allah Teâlâ kime hayır murad ederse, ona hastalık verir."[381]

Hz. Osman [radıyallahu anh] demiştir ki: Hastalandım; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] beni ziyarete geldi ve şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أُعِيذُكَ بِاللّٰهِ الْأَحَدِ الصَّمَدِ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ مِنْ شَرِّ مَا تَجِدُ

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Tek olan, samed olan (hiçbir varlığa muhtaç olmayan), doğurmayan ve doğrulmayan, hiç kimsenin kendisine denk olmadığı Allah'tan seni

380 Mâlik, *el-Muvatta*, 2/940 (Atâ b. Yesâr'dan mürsel olarak). İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Maraz ve'l-Keffârât*, nr. 78 (Ebû Hüreyre'den merfû olarak); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/375.

381 Buhârî, Merdâ, 1 (nr. 5645); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/237.

hissettiğin acının şerrinden korumasını dilerim." Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bunu defalarca tekrar etti.[382]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], hasta olan Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] yanına geldi. Ona buyurdu ki: *"Şöyle dua et:*

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ تَعْجِيلَ عَافِيَتِكَ أَوْ صَبْرًا عَلَى بَلِيَّتِكَ أَوْ خُرُوجًا مِنَ الدُّنْيَا إِلَى رَحْمَتِكَ فَإِنَّكَ سَتُعْطَى إِحْدَاهُنَّ

'Allahım, senden acilen afiyet isterim yahut verdiğin sıkıntıya sabır veya dünyadan (imanla ayrılıp ahirette) rahmetine ulaşmayı dilerim.' Böyle dua edersen, sana mutlaka bunlardan biri verilir."[383]

Hastanın (elini acıyan yerin üzerine koyup) şöyle demesi müstehaptır:

أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ

"Çektiğim şu acının ve çekindiğim şeylerin şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınırım."[384]

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Sizden birinin karnı ağrıdığında, hanımının mihrinden bir miktar mal istesin, onunla bal satın alsın, onu yağmur suyuna karıştırarak

---

382 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Maraz ve'l-Keffârât*, nr. 194; Taberânî, *Kitâbü'd-Duâ*, nr. 1121; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, nr. 553.

383 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Maraz ve'l-Keffârât*, nr. 30; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 1470.

384 Mâlik, *el-Muvatta*, 2/942; ayrıca bk. Müslim, Selâm, 24 (nr. 27); Ebû Davud, Tıb, 19 (nr. 3891); Tirmizî, Tıb, 29 (nr. 2080); İbn Mâce, Tıb, 36 (nr. 3522).

içsin. Böylece (âyetlerde belirtildiği gibi), afiyetle yenecek para,[385] şifa[386] ve mübarek (bereketli) su[387] bir araya gelmiş (ve şifa bulmuş) olur."[388]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] naklediyor: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurdu ki:

يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَلَا أُخْبِرُكَ بِأَمْرٍ هُوَ حَقٌّ مَنْ تَكَلَّمَ بِهِ فِي أَوَّلِ مَضْجِعِهِ مِنْ مَرَضِهِ نَجَّاهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ

"Ey Ebû Hüreyre, sana hak olan bir işi haber vereyim mi? Kim, ölüm hastalığında yatağına ilk yattığında onu okursa, Allah onu ateşten korur." Ben,

"Yâ Resûlallah, buyurun, haber verin" dedim. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu: *Şöyle desin:*

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ سُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعِبَادِ وَالْبِلَادِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ اَللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا كِبْرِيَاءُ رَبِّنَا وَجَلَالُهُ وَقُدْرَتُهُ بِكُلِّ مَكَانٍ اَللّٰهُمَّ إِنْ أَنْتَ أَمْرَضْتَنِي لِتَقْبِضَ رُوحِي فِي مَرَضِي هَذَا فَاجْعَلْ رُوحِي فِي أَرْوَاحِ مَنْ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنْكَ الْحُسْنَى وَبَاعِدْنِي مِنَ النَّارِ كَمَا بَاعَدْتَ أَوْلِيَاءَكَ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنْكَ الْحُسْنَى

---

385 Âyette şöyle buyrulur: *"Eğer kadınlarınız size mehirlerinden gönül hoşluğu ile bağışlarlarsa, onu afiyetle yiyin"* (Nisâ 4/4).

386 Âyette şöyle buyrulur: *"O balda insanlar için şifa vardır"* (Nahl 16/69).

387 Âyette şöyle buyrulur: *"Gökten mübarek (bereketli) bir su indirdik"* (Kâf 59/9).

388 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 24155.

"Lâ ilâhe illallah yuhyî ve yümîtu ve hüve hayyün lâ yemût. Sübhânallahi rabbi'l-ibâdi ve'l-bilâd. Velhamdü lillahi hamden kesîran tayyiben mübâreken fîhi alâ külli hâl. Allahu ekber kebîran. Kibriyâu rabbinâ ve celâluhu ve kudretuhu bi-külli mekân. Allahümme in ente emraztenî li-takbida rûhî fî marazî hâzâ fec'al rûhî men sebekat lehüm minke'l-hüsnâ ve bâidnî minennâri kemâ bâadte evliyâekellezine sebekat lehüm minke'l-hüsnâ" (Allah'tan başka ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O, diridir, hiç ölmez. Kulların ve beldelerin Rabb'i olan Allah'ı tesbih ederim (O'nu, her türlü kusur ve noksanlıktan uzak tutup yüceltirim). Allah'a her halde çokça, tertemiz ve bereketli şekilde hamdolsun. Allah, çok büyüktür. Şüphesiz Rabbim'in ululuğu, celali ve kudreti bütün mekânlardadır. Allahım, eğer bu hastalığımda ruhumu alacaksan, ruhumu, senin daha önceden cennetlik hükmünü verdiklerinden yap ve kendilerine önceden cennetlik hükmünü verdiğin velilerini ateşten uzak kıldığın gibi, beni de ateşten uzak tut).[389]

Rivayet edildiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

عِيَادَةُ الْمَرِيضِ فُوَاقَ نَاقَةٍ

"Hasta ziyareti bir deve sağacak süre kadar kısa tutulur."[390]

Tâvûs (b. Keysân el-Yemânî) demiştir ki: "Hasta ziyaretinin en faziletlisi, en hafif (kısa) olanıdır."[391]

---

389 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Maraz ve'l-Keffârât*, nr. 156; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/85.

390 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Maraz ve'l-Keffârât*, nr. 176; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8786.

391 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/594.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: “Hasta ziyareti bir defa sünnettir; fazlası nâfiledir.”[392]

Seleften biri (Nu‘mân b. Ebû İyâş et-Tâbiî),[393] “Hasta, üç günden sonra ziyaret edilir”[394] demiştir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَغِبُّوا فِي الْعِيَادَةِ وَأَرْبِعُوا فِيهَا

“Hastayı bir gün arayla ziyaret edin, sonra (iki gün geçsin) dördüncü günde yine ziyaret edin.”[395]

Hastanın dikkat edeceği edepler de kısaca şunlardır: Güzel sabır, fazla şikâyet ve feryat etmemek, duaya sarılmak; ilaçtan sonra ilacı yaratan yüce Mevlâ’ya tevekkül etmek.

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, mümin kardeşlerinin cenazelerinde bulunmaktır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ شَيَّعَ جِنَازَةً فَلَهُ قِيرَاطٌ مِنَ الْأَجْرِ فَإِنْ وَقَفَ حَتَّى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيرَاطَانِ

“Kim bir cenazede bulunursa ona bir kırat sevap vardır. Eğer kabre konuluncaya kadar başında durursa

392 İbn Ebü’d-Dünyâ, *el-Maraz ve’l-Keffârât*, nr. 81; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 11/258.

393 Zebîdî, *İthâfü’s-Sâde*, 7/257.

394 Hennâd, *Kitâbü’z-Zühd*, nr. 379; İbn Ebü’d-Dünyâ, *el-Maraz ve’l-Keffârât*, nr. 242.

395 İbn Ebü’d-Dünyâ, *el-Maraz ve’l-Keffârât*, nr. 212; Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, nr. 8782.

iki kırat sevap vardır."[396] Bir haberde şöyle geçmiştir: *"Bir kırat Uhud dağı kadardır."*[397]

Bu hadisi Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] rivayet ettiğinde, onu Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] işitince, "Öyleyse bizim önden gönderdiğimiz pek çok kıratımız (cenaze namazı ve defin sevabımız) var"[398] demiştir.

Cenazeyi takipten asıl maksat, müslümanların hakkını yerine getirmek ve ibret almaktır.

Mekhûl ed-Dımaşkî [rahmetullahi aleyh], bir cenaze gördüğünde derdi ki: "Siz erkenden gidin, biz de akşama peşinizden geleceğiz. Ortada apaçık bir öğüt var, bununla birlikte insanları süratle saran bir gaflet mevcut. Öncekiler sırasıyla gitti, sonradan gelenin ise aklı yok (ölümden ve gidenden ibret almıyor)."

Mâlik b. Dînâr [rahmetullahi aleyh], kardeşinin cenazesinin arkasından ağlayarak gidiyor ve şöyle diyordu: "Vallahi senin nereye gittiğini (sonunun ne olduğunu) bilmeden gözüm aydın (gönlüm rahat) olmaz; fakat vallahi yaşadığım müddetçe bunu bilemeyeceğim."[399]

A'meş el-Kûfî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Biz, cenazelerde bulunurduk; herkes hüzünlü olduğu için kime tâziyede bulunacağımızı bilmezdik."

İbrahim ez-Zeyyât [rahmetullahi aleyh] bir ölüye acıyan insanlara baktı, şöyle dedi: "Keşke kendinize acısaydı-

396 bk. Buhârî, Cenâiz, 58 (nr. 1325); Müslim, Cenâiz, 17 (nr. 52).

397 Müslim, Cenâiz, 17 (nr. 57).

398 Buhârî, Cenâiz, 57 (nr. 1324).

399 Vefat eden kardeşinin ismi Milhân'dır.

nız daha evla (daha hayırlı) olurdu. O, üç korkunç hali geride bıraktı: Ölüm meleğini gördü, ölümün acısını tattı, kötü âkıbetten emin oldu."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثٌ، فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى وَاحِدٌ: يَتْبَعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ، فَيَرْجِعُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ

"Ölen kimseyi kabrine kadar üç şey takip eder; ikisi geri döner, biri onunla kalır. Ailesi, malı ve ameli onu takip eder; sonra ailesi ve malı geri döner, ameli kendisiyle kalır."[400]

Müslümanlara karşı korunacak haklardan biri de, müslüman kardeşlerinin kabirlerini ziyaret etmektir. Kabir ziyaretinden maksat; dua, ibret almak ve kalbin incelmesidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا رَأَيْتُ مَنْظَرًا إِلَّا وَالْقَبْرُ أَفْظَعُ مِنْهُ

"Kabirden daha korkunç bir manzara görmedim."[401]

Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile birlikte Mekke'ye doğru yola çıktık; bazı kabirlere geldi ve bir kabrin başında oturdu. Ben kendisine en yakın kimseydim. Kabrin başında ağladı, biz de ağladık. Bize,

"*Sizi ağlatan nedir?*" diye sordu. Biz de,

---

400 Buhârî, Rikâk, 42 (nr. 6514); Müslim, Zühd, 1 (nr. 2960).

401 Tirmizî, Zühd, 5 (nr. 2308); İbn Mâce, Zühd, 32 (nr. 4267).

"Siz ağladığınız için biz de ağladık" dedik. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

هَذَا قَبْرُ آمِنَةَ بِنْتِ وَهْبٍ، اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي زِيَارَتِهَا فَأَذِنَ لِي، وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لَهَا فَأَبَى عَلَيَّ، فَأَدْرَكَنِي مَا يُدْرِكُ الْوَلَدَ مِنَ الرِّقَّةِ

"Bu, Vehb'in kızı (annem) Âmine'nin kabridir. Rabbim'den onu ziyaret için izin istedim izin verdi. Ona istiğfar etmek için izin istedim, buna izin vermedi. Bunun üzerine bende, bir çocukta (annesi için) oluşan kalp rikkati ve hüznü oluştu."[402]

Hz. Osman [radıyallahu anh], bir kabrin başında durduğu zaman sakalı ıslanıncaya kadar ağlardı ve derdi ki: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنَازِلِ الْآخِرَةِ، فَإِنْ نَجَا مِنْهُ صَاحِبُهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ، وَإِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ

"Şüphesiz kabir, ahiret duraklarının ilkidir. Kabre giren kimse ondaki azaptan kurtulursa, ondan sonrası

---

402 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/355. Daha kısa bir rivayet için bk. Müslim, Cenâiz, 36 (nr. 976). Burası yanlış anlaşılmamalıdır. Efendimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] annesi ehl-i fetret olduğu için zaten cennetliktir ve asla putlara tapmamıştır. Allah Resûlü'ne annesi için istiğfarda bulunması hususunda izin verilmeyişinin sebebi hakkında bazı âlimler şöyle derler: İstiğfar, bir günahtan dolayı hesaba çekilmemeyi dilemektir. Peygamberlik haberi kendisine ulaşmayan kişi ise günahından dolayı hesaba çekilmez. O halde böyle birinin hesaba çekilmemesi için istiğfara hacet kalmaz. Allah Teâlâ'nın izin vermemesinin hikmeti de işte bu hakikati öğretmek içindir.

daha kolay olur. Ondaki azaptan kurtulamazsa, sonrası daha şiddetli olur."[403]

Mücâhid [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Âdemoğlu kabre konduğunda onunla ilk konuşan kabir çukurudur. Ona der ki: Ben, kurtçukların eviyim. Ben, yalnızlık eviyim. Ben, gurbet eviyim. Ben, karanlık eviyim. Benim sana hazırladıklarım bunlardır; peki sen benim için ne hazırladın?"

Ebû Zer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Benim en fakir (ve muhtaç olduğum günü) size bildireyim mi? O, kabre konulduğum gündür."

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] kabirlerin yanında otururdu. Kendisine nedeni sorulunca, "Bana ahiretimi hatırlatan ve yanlarından ayrıldığımda da gıybetimi yapmayanlarla oturuyorum" derdi.

Hâtim el-Esam [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kim, kabristana uğrar da nefsinin halini düşünmez ve onlara dua etmezse, kendisine ve onlara hainlik etmiş olur."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ لَيْلَةٍ إِلَّا وَيُنَادِي مُنَادٍ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ مَنْ تَغْبِطُونَ؟ قَالُوا نَغْبِطُ أَهْلَ الْمَسَاجِدِ لِأَنَّهُمْ يَصُومُونَ وَلَا نَصُومُ، وَيُصَلُّونَ وَلَا نُصَلِّي، وَيَذْكُرُونَ اللهَ وَلَا نَذْكُرُهُ

"Her gece bir münâdi kabirdekilere, 'Ey kabir ehli; dünyada kimlere imreniyorsunuz?' diye seslenir. Onlar da, 'Mescid ehli müminlere imreniyoruz; çünkü onlar oruç tutuyorlar, biz tutamıyoruz. Onlar namaz kılıyorlar,

403 Tirmizî, Zühd, 5 (nr. 2308); İbn Mâce, Zühd, 32 (nr. 4267).

biz kılamıyoruz. Onlar Allah'ı zikrediyorlar, biz zikredemiyoruz' derler."[404]

Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kim kabri çok hatırlarsa onu cennet bahçelerinden bir bahçe bulur. Kim kabri unutursa onu cehennem çukurlarından bir çukur bulur."

Rebî' b. Heysem [rahmetullahi aleyh] evinin içinde bir kabir kazmıştı; kalbinde bir katılık bulduğunda onun içine girip uzanır, bir müddet durur, sonra,

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِۙ ﴿٩٩﴾ لَعَلّٓى اَعْمَلُ صَالِحًا فٖيمَا تَرَكْتُ

"*Nihayet onlardan birine ölüm gelince, 'Rabbim! Beni dünyaya geri gönder de ayrılmış olduğum doğru yolda salih bir amel yapayım' der*" (Mü'minûn 23/99-100) âyetini okur, sonra, nefsine dönerek,

"Ey Rebî', işte dünyaya döndün; ahirete dönmeden şimdi salih amel yap" derdi.

Meymûn b. Mihrân [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Ömer b. Abdülaziz ile kabristana çıktık. Kabirlere baktığı zaman ağladı ve,

"Ey Meymûn, bunlar babalarım Ümeyyeoğulları'nın kabirleridir. Sanki onlar dünyaya hiç gelmemişler ve dünya lezzetlerinden hiç tatmamışlar. Baksana onlar ibretlik bir halde serilmiş yatıyorlar, bedenlerini kurtlar yemiş" dedi. Sonra ağladı ve,

---

404 Irâkî, hadisi bu lafızlarla bulamadığını söylemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/262).

"Vallahi, bu kabirlerde Allah Teâlâ'nın azabından emin olarak yatan kimseden daha nimet içinde kimse bilmiyorum" dedi.[405]

Tâziye edenin edebi; boynu bükük tevazu içinde olmak, üzüldüğünü göstermek, az konuşmak ve tebessümü terketmektir.

Cenazeyi uğurlama âdabı; devamlı huşû içinde olmak, (gereksiz) konuşmaları terketmek, ölene yönelmek, ölümü düşünmek, ona hazırlanmak ve cenazenin yakınında önünde yürümektir. Cenazeyi hızlıca götürmek sünnettir.

Buraya kadar anlattıklarımız bütün insan gruplarıyla muaşeret (birlikte yaşama) edepleridir. Bunların özeti şudur:

Diri olsun, ölü olsun, (müslümanlardan) kimseyi küçük görme; helâk olursun. Çünkü belki de o senden daha hayırlıdır, bilmezsin. Eğer o, fâsık biriyse, belki sen onun halinde ölürsün, o da tövbe eder salih bir halde ömrünü tamamlar.

İnsanların dünyalıklarına bakıp da kimseyi gözünde büyütme; çünkü dünya ve içindekiler Allah katında küçüktür (kıymetsizdir). Dünya ehlini gözünde büyüttüğünde, dünyayı büyütmüş olursun, böylece Allah Teâlâ'nın rahmet nazarından düşersin.

Dünya ehlinin dünyalıklarına ulaşmak için dininden bir şey verme; bu durumda onların da gözünden dü-

405 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 5/269; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 45/232.

şersin, sonra dünyalarından mahrum olursun. Mahrum olmadığında da, daha hayırlı olanı çok basit bir şeyle (dinini dünya ile) değiştirmiş olursun.

Onlara açıkta düşman da olma; iş uzar sıkıntıya düşersin; onlarla uğraşırken dinin ve dünyan gider; onlar da seninle uğraşırken dinleri zayi olur. Ancak onlarda dinin kötü gördüğü ve yasakladığı bir işi görürsen, kötü işlerine düşman ol (kız), fakat kendilerine rahmet nazarıyla bak (acı). Çünkü onlar isyanlarıyla kendilerini Allah'ın gazabına ve azabına itmiş olmaktadırlar. İçine girecekleri cehennem onlara yeter; artık senin onlara kin beslemene gerek yok.

Dünya ehlinin sana gösterdikleri sevgiye, yüzüne karşı övgülerine ve gülmelerine aldanma. Çünkü onlardan gerçek bir dost ve hakiki bir sevgi arayacak olsan, ancak yüzde birini bulursun, çok defa onu da bulamazsın.

Onlara hallerinden şikâyet etme, yoksa Allah Teâlâ seni onların eline bırakır. Onların sana karşı gizli halde ve gıyabında, açıkta (yüzüne karşı) olduğu gibi davranmalarını bekleme. Bu, yalan (boş) bir bekleyiştir. Ondan eline ne geçecek!

İnsanların elindeki mala mülke tamah etme, yoksa zelil olursun ve maksadına ulaşamazsın.

İnsanlara ihtiyacım yok diye onlara karşı kibirlenip büyüklük taslama, Allah Teâlâ seni, zenginlikle kibretmene ceza olarak onlara muhtaç eder.

İnsanların birinden, bir ihtiyacının giderilmesini istediğinde onu yerine getirirse, o faydalı bir kardeştir. İhti-

yacını görmezse onu kınama; sana düşman olur, cezasını uzun süre çekersin.

Kabul ümidi bulunmayan kimseye vaaz ve nasihatle meşgul olma; seni dinlemediği gibi sana düşman olur. Vaazın bir şahsı hedefe almaksızın genele ait olsun.

İnsanlardan bir iyilik ve hayır gördüğün zaman, onları senin emrine veren ve işini gördüren Allah'a şükret ve seni onlarla baş başa bırakmasından Allah'a sığın. Onlardan sana bir gıybet ulaştığında, kendilerinden bir şer gördüğünde veya onlardan sana bir kötülük dokunduğunda onları Allah'a havale et, şerlerinden Allah'a sığın, kendin onlara karşılık vermekle uğraşma; zararın çoğalır, ömrün boş şeylerle zayi olur. Onlara, "Benim yerimi ve değerimi bilmiyorlar!" deme. Şunu bil ki eğer sen itibar ve hürmete layık isen, Allah onların kalplerinde senin için bir yer (itibar ve hürmet) yaratır. Bir kimseyi kalplere sevdiren ve nefret ettiren Allah Teâlâ'dır.

İnsanların hakları korunduğunda kulak ver, bâtıl ve yanlış işlerine kulaklarını tıka. Onların haklarını savun, bâtıl işlerine karşı kulağını sağır et.

İnsanların çoğu ile sohbetten (içli dışlı olmaktan) sakın! Çünkü onlar kusuru bağışlamazlar, hatayı affetmezler, ayıbı örtmezler, çok az şeyin hesabını yaparlar, aza ve çoğa haset ederler; insaf beklerler fakat insaf etmezler. Hata ve unutarak bir kusur yapsan hesabını sorarlar, affetmezler. Dedikodu ve iftira ile kardeşleri birbirine düşürürler. Bu durumda onların çoğu ile sohbet bir hüsrandır; (dinî bir zaruret yoksa) onlardan uzak durmak

tercih edilecek bir durumdur. Onlar razı olsalar, zâhiren yaptıkları yalakalık ve yağcılıktır; kızdıklarında içleri kin ve nefret doludur. Nefret ettiklerinde kendilerinden emin olunmaz, yağcılıklarında da bir hayır umulmaz. Zâhiren güzel elbise giymişlerdir fakat içleri kurt (hile ve zarar) doludur. Zanla kesin hüküm verirler, seni ayıplarınla arkadan çekiştirip alay ederler, hasetlerinden dolayı yakın arkadaşlarının bile başına felaket gelmesini beklerler. Kızdıklarında ve nefret ettiklerinde senin yüzüne vurmak için sohbetlerinde senin kusurlarını sayıp dökerler.

Gerçekten halini tecrübe etmediğin kimsenin sevgisine güvenme. Bunun yolu da onunla bir evde ve bir yerde bir müddet beraber kalarak, görevinden azledildiğinde veya bir göreve geldiğinde, zenginliğinde ve fakirliğinde nasıl davrandığına bakarak, kendisiyle yolculuk yaparak, altın gümüşle alışveriş muamelesinde bulunurak yahut bir sıkıntıya düşüp ona muhtaç olduğunda ne yaptığını görerek olur. Eğer bu hallerde ondan razı olursan, o gerçek bir dosttur; senden büyükse onu kendine baba, küçükse oğul, emsalinse kardeş edin.

İşte değişik insan gruplarıyla birlikte olmanın ve güzel geçinmenin edepleri özetle bunlardır.

KOMŞU HAKLARI

Bil ki, ev olarak yakınlık İslâm kardeşliğinin gerektirdiği hakkın ötesinde bir hak doğurmaktadır. Bu, komşuluk hakkıdır. Müslüman komşu, her müslümanın hak ettiği haktan fazla bir hakka sahiptir. Çünkü Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْجِيرَانُ ثَلَاثَةٌ: جَارٌ لَهُ حَقٌّ وَاحِدٌ، وَجَارٌ لَهُ حَقَّانِ، وَجَارٌ لَهُ ثَلَاثَةُ حُقُوقٍ، فَالْجَارُ الَّذِي لَهُ ثَلَاثَةُ حُقُوقٍ؛ اَلْجَارُ الْمُسْلِمُ ذُو الرَّحِمِ فَلَهُ حَقُّ الْجِوَارِ وَحَقُّ الْإِسْلَامِ وَحَقُّ الرَّحِمِ، وَأَمَّا الَّذِي لَهُ حَقَّانِ؛ فَالْجَارُ الْمُسْلِمُ لَهُ حَقُّ الْجِوَارِ وَحَقُّ الْإِسْلَامِ، وَأَمَّا الَّذِي لَهُ حَقٌّ وَاحِدٌ، فَالْجَارُ الْمُشْرِكُ

"Komşular üç çeşittir: Bir hakkı olan komşu, iki hakkı olan komşu, üç hakkı olan komşu.

Üç hakkı olan komşu; akraba olan müslüman komşudur. Onun, komşuluk, İslâm ve akrabalık hakkı vardır.

İki hakkı olan komşu; müslüman olan komşudur. Onun komşuluk ve İslâm hakkı vardır.

Bir hakkı olan komşu; müşrik (gayri müslim) komşudur. Onun komşuluk hakkı vardır."[406]

Bak, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] sırf yakınlıktan dolayı müşrik için nasıl bir hak belirledi.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] komşulukla ilgili hadislerinde şöyle buyurmuştur:

أَحْسِنْ مُجَاوَرَةَ مَنْ جَاوَرَكَ تَكُنْ مُسْلِمًا

"Sana yakın olan komşuna iyilik et ki gerçek müslüman olasın."[407]

406 Hennâd, Kitâ*bü'z-Zühd*, nr. 1036; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 341; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 247; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 5/207; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9596.

407 Tirmizî, Zühd, 2 (nr. 2305); İbn Mâce, Zühd, 24 (nr. 4217); Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 642.

مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ

"Cibrîl bana komşu hakkında o kadar tavsiyelerde bulundu ki, komşuyu komşunun mirasına ortak yapacağını zannettim."[408]

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ

"Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna iyilikte bulunsun.[409]

لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يَأْمَنَ جَارُهُ بَوَائِقَهُ

"Kul, komşusu şerrinden güvende olmadıkça (hakiki) iman etmiş olmaz."[410]

أَوَّلُ خَصْمَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جَارَانِ

"Kıyamet günü birbirinden davacı olacak ilk kimseler iki komşudur."[411]

إِذَا أَنْتَ رَمَيْتَ كَلْبَ جَارِكَ فَقَدْ اٰذَيْتَهُ

"Komşunun köpeğine taş attığında, ona eziyet vermiş olursun."[412]

---

408 Buhârî, Edeb, 28 (nr. 6014); Müslim, Birr, 42 (nr. 2625); Ebû Davud, Edeb, 132 (nr. 5151); Tirmizî, Birr, 28 (nr. 1942).

409 Buhârî, Rikâk, 23 (nr. 6919); Müslim, İmân, 19 (nr. 47). Hadisin tamamı şöyledir: *"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirine ikram etsin. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayır söylesin veya sükût etsin."*

410 Buhârî, Edeb, 29 (nr. 6016); Müslim, İmân, 18 (nr. 46); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/387.

411 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/151; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 17/303.

412 Hafız Irâkî, bu sözü hadis olarak bulamadığını söylemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/270).

Rivayet edildiğine göre, bir adam Abdullah b. Mesud'a [radıyallahu anh] gelerek, "Komşum bana eziyet veriyor, hakkımda kötü konuşuyor ve beni daraltıyor (ne yapayım?)" dediğinde, Abdullah b. Mesud,

"Git; o senin hakkında Allah'a isyan etti ise, sen onun hakkında Allah'a itaat et (onu affet, kendisine kötü mukabelede bulunma)"[413] demiştir.

Bir defasında Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir kadının, geceleri namaz kıldığı, gündüzleri oruç tuttuğu fakat diliyle komşularını üzdüğü haber verildi. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

هِيَ فِي النَّارِ

"O (tövbe etmeden ölürse) ateştedir"[414] buyurdu.

Bir adam, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek komşusundan şikâyet etti. Hz. Peygamber ona, "*Sabret*" buyurdu. Adam üçüncü ve dördüncü defa şikâyete gelince, Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

"Eşyanı yola at" buyurdu. O da eşyalarını çıkarıp yola koydu. Yanından geçen insanlar, ona, "Sana ne

---

413 Hz. Ömer'den [radıyallahu anh] nakledilen benzer bir söz için bk. İbn Hibbân, *Ravzatü'l-Ukalâ*, s. 89.

414 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 119; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/440; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/166. Zehebî bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Hadisin devamı şöyledir: "Başka bir kadından daha bahsettiler. Onun sadece beş vakit namazı kıldığını, ancak ramazan orucunu tuttuğunu, takılarından da bir miktar sadaka verdiğini, bundan başka bir ibadetinin olmadığını fakat diliyle (ve eliyle) hiç kimseye eziyet vermediğini söylediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu kadın hakkında, *"O, cennettedir"* buyurdu.

oldu? Neden böyle yapıyorsun?" diye sorduklarında, komşusunun kendisine eziyet ettiğini söyledi. Bunun üzerine insanlar, "Allah ona lânet etsin" demeye başladılar. Bunu işiten komşusu, adama gelerek,

"Eşyanı içeri al, bir daha sana eziyet etmeyeceğim" dedi.[415]

İmam Zührî'nin [rahmetullahi aleyh] rivayet ettiğine göre, adamın biri Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek komşusunu şikâyet etti. Bunun üzerine Allah Resûlü ona mescidin kapısında şöyle seslenmesini emretti:

أَلَا إِنَّ أَرْبَعِينَ دَارًا جَارٌ

"Dikkat edin, kişinin civarındaki kırk ev, komşudur."[416] İmam Zührî demiştir ki: "Sağdan, soldan, önden ve arkadan kırk ev komşudur."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

اَلْيُمْنُ وَالشُّؤْمُ فِي الْمَرْأَةِ وَالْمَسْكَنِ وَالْفَرَسِ، فَيُمْنُ الْمَرْأَةِ خِفَّةُ مَهْرِهَا وَيُسْرُ نِكَاحِهَا وَحُسْنُ خُلُقِهَا، وَشُؤْمُهَا غِلَاءُ مَهْرِهَا وَعُسْرُ نِكَاحِهَا وَسُوءُ خُلُقِهَا، وَيُمْنُ الْمَسْكَنِ سَعَتُهُ وَحُسْنُ جِوَارِ أَهْلِهِ، وَشُؤْمُهُ ضَيْقُهُ وَسُوءُ جِوَارِ أَهْلِهِ، وَيُمْنُ الْفَرَسِ ذُلُّهُ وَحُسْنُ خُلُقِهِ، وَشُؤْمُهُ صُعُوبَتُهُ وَسُوءُ خُلُقِهِ

"Uğur ve uğursuzluk, kadında, evde ve atta olur. Kadının uğurlu oluşu, mihrinin az, nikâhının kolay ve ahlâ-

415 Ebû Davud, Edeb, 132 (nr. 5153).

416 Ebû Davud, *el-Merâsîl*, nr. 342; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 19/73.

kının güzel olmasıdır. Onun uğursuz olması ise, mihrinin çok yüksek, nikâhının zor ve ahlâkının kötü olmasıdır. Evin uğurlu olması, içinin geniş ve komşularının güzel olmasıdır. Evin uğursuzluğu ise, içinin dar ve komşularının kötü olmasıdır. Atın uğurlu olması, uysal ve huyunun güzel olmasıdır. Onun uğursuzluğu ise, zaptı zor (serkeş) ve huyunun kötü olmasıdır."[417]

Bil ki, komşuluk hakkı sadece ona eziyet etmemek değildir, bununla birlikte onun eziyetine tahammül göstermelidir. Komşu da sana eziyet etmiyor olabilir. Bununla komşuluk hakkı tam yerine gelmiş olmaz. Eziyete tahammül göstermek de yeterli değildir; bilakis ona karşı yumuşak davranmalı, ona iyilik ve hayır yapmalıdır. Çünkü denildiğine göre, fakir komşu kıyamet günü zengin komşusunun yakasından yapışır ve, "Yâ Rabbi, şu kuluna sor; niçin benden iyiliğini esirgedi ve kapısını yüzüme kapattı?" der.[418]

---

417 Biraz farklı lafızlarla bk. Müslim, Selâm, 34 (nr. 2225, 2226). Müslim'in bir rivayetinde, "*Eğer uğursuzluktan bir şey hak olsaydı evde, kadında ve atta olurdu*" buyrulmuştur; ayrıca bk. Buhârî, Nikâh, 18 (nr. 5093-5095); Tirmizî, Edeb, 58 (nr. 2824); İbn Mâce, Nikâh, 55 (nr. 1993-1995); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 24/153; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 5/105. Dimyâtî'nin *Kitâbü'l-Hayl* adlı eserinde, Sâlim b. Abdullah'tan mürsel olarak nakledilen hadiste şöyle buyrulmuştur: *"At, sinirli ve serkeş olursa uğursuzdur. Kadın, kocasından önce bir koca tanır ve ona sevgi duyarsa uğursuzdur. Ev, ezan ve kameti işitmeyecek kadar mescidden uzaksa uğursuzdur."* Rivayet ve değerlendirmeler için bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde, 7/272-273.*

418 Bir hadiste, *"Komşusu aç iken (bunu bildiği ve onu doyuracak imkânı olduğu halde) kendisi tok yatan kimse bizden değildir"* buyrulmuştur (Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 112; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/167).

İbnü'l-Mukaffa'[419] komşusunun ağır borç yüzünden evini satılığa çıkardığını haber aldı. İbnü'l-Mukaffa' onun evinin gölgesinde otururdu. İbnü'l-Mukaffa', "Eğer evini fakirliğinden yok pahasına satarsa ben onun evinin gölgesinde oturmanın hakkını yerine getirmiş olmam" dedi ve ona evin parasını göndererek, "Evini satma (sende kalsın)"[420] dedi.

Adamın biri, evinde çok fare bulunmasından şikâyet etti. Kendisine, "Bir kedi al" dediler. Bunun üzerine adam dedi ki: "Şundan korkuyorum: Fare kedinin sesini işitince komşuların evlerine kaçar. Böylece ben, nefsim için sevmediğim şeyi, komşularım için sevmiş olurum!"

Özetle komşuluk hakları şunlardır: Karşılaştığında ona önce selâm vermek, onu fazla söze tutmamak, (sana açmadığı) halinden çok soru sormamak, hastalığında ziyaret etmek, başına bir musibet gelince tâziyede bulunmak, tâziyede onunla birlikte ayağa kalkmak, sevinçli gününde onu tebrik etmek ve sevincine ortak olduğunu göstermek, kusurlarını affetmek, çatıdan (veya pencereden) evinin içini gözetlememek, duvarına ağaç koyarak onu sıkıştırmamak, su yolunu tıkamamak, avlusuna toprak (ve pislik) atmamak, evinin yolunu daraltmamak, evine götürdüğü şeyleri takip etmemek, bir kusuru ortaya çıkarsa onu örtüp gizlemek, bir sıkıntıya düşünce yardım etmek, yokluğunda evini koruyup

419 Ebû Muhammed Abdullah, fasih ve beliğ konuşan biriydi. Babasının lakabı Mukaffa'dır. Haccâc-ı Zâlim onu öyle şiddetli dövdü ki elleri soyulup çatladı. Onun için kendisine "Mukaffa" dendi (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/273).

420 İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-Ahbâr*, 1/339.

kollamak, özel konuşmalarına kulak vermemek, evinin içine bakmamak, kadın hizmetçisine sürekli dik dik bakmamak, çocuğu ile güzel konuşmak, ona din ve dünyası hakkında bilmediklerini öğretmek. Bunlar, bütün müslümanlara karşı korunması gereken haklarla birlikte dikkat edilecek haklardır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

أَتَدْرُونَ مَا حَقُّ الْجَارِ إِنِ اسْتَعَانَ بِكَ أَعَنْتَهُ، وَإِنِ اسْتَنْصَرَكَ نَصَرْتَهُ، وَإِنِ اسْتَقْرَضَكَ أَقْرَضْتَهُ، وَإِنِ افْتَقَرَ عُدْتَ عَلَيْهِ، وَإِنْ مَرِضَ عُدْتَهُ، وَإِنْ مَاتَ تَبِعْتَ جَنَازَتَهُ، وَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ هَنَّأْتَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ عَزَيْتَهُ، وَلَا تَسْتَطِلُ عَلَيْهِ بِالْبِنَاءِ فَتَحْجُبَ عَنْهُ الرِّيحَ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تُؤْذِهِ، وَإِذَا اشْتَرَيْتَ فَاكِهَةً فَأَهْدِ لَهُ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَأَدْخِلْهَا سِرًّا وَلَا يَخْرُجْ بِهَا وَلَدُكَ لِيَغِيظَ بِهَا وَلَدَهُ، وَلَا تُؤْذِهِ بِقُتَارِ قِدْرِكَ إِلَّا أَنْ تَغْرُفَ لَهُ مِنْهَا

"Biliyor musunuz komşu hakkı nedir? Komşun senden yardım isterse ona yardım edersin. Destek isterse destek verirsin. Senden borç talep ederse borç verirsin. Fakir düşerse desteklersin. Hasta olursa ziyaret edersin. Vefat ederse kabre kadar cenazesini takip edersin. Bir hayra ulaşırsa tebrik edersin. Bir musibetle karşılaşırsa tâziyede bulunursun. İzni olmadan binanı yükseltip onun rüzgârını kesme. Ona eziyet etme. Yeni bir meyve satın aldığın zaman ona da hediye et. Eğer hediye etmeyeceksen, aldığın şeyi evine gizlice götür. Çocuğun elinde yeni meyve ile çıkıp onun çocuğunu üzmesin. Tenceren-

de pişen yemeğin kokusu ile ona eziyet etme, ancak ondan bir parça gönderirsen sıkıntı olmaz."

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] sonra şöyle buyurdu:

أَتَدْرُونَ مَا حَقُّ الْجَارِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَبْلُغُ حَقَّ الْجَارِ إِلَّا مَنْ رَحِمَهُ اللهُ

"Biliyor musunuz komşu hakkı nedir? Canımı kudretiyle tenimde tutan Allah'a yemin ederim ki, komşu hakkını ancak Allah'ın kendisine merhamet (ve inâyet) ettiği kimseler yerine getirir."

Bu hadisi, Amr b. Şuayb babasından, o dedesinden, o da Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] rivayet etmiştir.[421]

Mücâhid [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Abdullah b. Ömer'in [radıyallahu anhümâ] yanındaydım. Hizmetçisi olan genç bir koyun yüzüyordu. Abdullah b. Ömer, gence,

"Koyunu yüzüp etini parçaladığında önce yahudi komşumuza ondan bir parça gönder" dedi ve bunu defalarca tekrarladı. Hizmetçi genç, "Kaç defa söylediniz (niçin bu kadar üzerinde duruyorsunuz?" deyince, Abdullah b. Ömer,

---

421 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 247; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/171; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 24935. Hafız İbn Hacer, hadisi nakledenlerden bahsettikten sonra demiştir ki: "Onların senetleri çok zayıftır; fakat hadisin farklı kaynaklarda nakledilmesi onun bir aslının olduğunu gösteriyor" (bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 10/446).

"Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bize komşuyla ilgili o kadar tavsiyede bulundu ki, komşunun komşuya vâris olacağından korktuk"[422] dedi.

Hişâm [rahmetullahi aleyh][423] demiştir ki: "Hasan-ı Basrî, kurban etinden yahudi ve hıristiyan komşulara verilmesinde bir sakınca görmezdi."[424]

Ebû Zer [radıyallahu anh] demiştir ki: Dostum Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bana şöyle tavsiye etti:

إِذَا طَبَخْتَ قَدْرًا فَأَكْثِرْ مَاءَهَا ثُمَّ انْظُرْ بَعْضَ أَهْلَ بَيْتٍ فِي جِيرَانِكَ فَاغْرِفْ لَهُمْ مِنْهَا

"Çorba pişirdiğin zaman suyunu biraz fazla at. Sonra komşularına bir bak, ihtiyaç içinde olanlara yaptığın yemekten bir miktar ayır."[425]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] naklediyor: Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Yâ Resûlallah, iki komşum var; biri kapı komşum, diğeri ise kapısı benden uzaktadır. Çok defa elimdeki (yiyecek veya giyecek) ikisine yetecek durumda olmuyor. Hangisinin hakkı daha büyük ve önceliklidir?" dedim; Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

---

422 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 128. Benzer bir rivayet için bk. Ebû Davud, Edeb, 132 (nr. 5151, 5152); Tirmizî, Birr, 28 (nr. 1943).

423 Hişâm b. Hasan el-Ezdî el-Basrî, sika bir zattır. Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn'den hadis nakletmiştir. Hicrî 47. senede vefat etmiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde, 7/276*).

424 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 222. İmam Mâlik bunun mekruh olduğunu söylemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde, 7/276*).

425 Dârimî, *es-Sünen*, 2/147; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 9540; ayrıca bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 114; Müslim, Birr, 42 (nr. 2625); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 514.

اَلْمُقْبِلُ عَلَيْكِ بِبَابِهِ

"Kapısı sana en yakın olan"[426] buyurdu.

Hz. Ebû Bekir-i Sıddîk [radıyallahu anh] oğlu Abdurrahman'ın bir komşusuyla çekiştiğini görünce ona şöyle demiştir: "Oğlum, komşunla çekişme, komşun seninle kalır, insanlar çekip gider (sen komşunla iyi geçinmeye bak)."[427]

Hasan b. İsa en-Nîsâbûrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Abdullah b. Mübârek'e gelerek, "Bir komşum bana gelip hizmetçimin kendisine kötü davrandığını şikâyet ediyor; hizmetçim ise inkâr ediyor. Ben ise, belki yapmamıştır diyerek onu dövmeyi hoş bulmuyorum; onu kendi haline terkederek komşumun kalbinde bana karşı bir sıkıntı oluşmasını da istemiyorum; bu durumda nasıl yapayım?" diye sordum; İbnü'l-Mübârek şöyle dedi:

"Hizmetçin edebi gerektiren bir suç işlemiş olabilir; bunu kendin tesbit ettiğinde, kendisini bağışla ve bir kenara yaz. Komşun gelip onu şikâyet ettiğinde, yaptığı kusura karşılık onu edeplendir (ikaz et ve gerekirse döv); böylece komşunu razı etmiş, onu da edeplendirmiş olursun."[428]

Bu, her iki tarafın hakkını korumaktır.

---

426 Buhârî, Şüf'a, 3 (nr. 2259); Mervezî, *el-Birru ve's-Sıla*, nr. 243. (Lafzı, İmam Gazâlî'nin nakline daha yakın bir rivayet).

427 İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 699.

428 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 243.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki:

"En güzel ahlâk on tanedir. Onlar bir adamda bulunur, oğlunda bulunmaz. Oğlunda bulunur, babasında bulunmaz. Kölede bulunur, (bazan) efendisinde bulunmaz. Allah Teâlâ onları, sevdiği kimselere taksim etmiştir. Bunlar, şunlardır:

1. Doğru konuşmak.

2. En zor hallerde Hakk'a sadık olmak (doğru ve samimi olmak).

3. Komşusu ve arkadaşı aç iken, kendi karnını doyurup onları unutmamak.

4. Kendisinden bir şey isteyene (gücü nisbetinde) vermek.

5. İyiliği mükâfatlandırmak.

6. Emaneti korumak ve hainlik yapmamak.

7. Akrabayı ziyaret etmek.

8. Arkadaşına güven vermek ve ona karşı samimi olmak.

9. Misafiri ağırlamak.

10. Hepsinin başı olan hayâ."[429]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمَاتِ لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ

429 Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 8196; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 6/2; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7721.

"Ey müslüman kadınlar! Sizden hiç kimse, bir koyun bacağı da olsa, diğer komşusuna vereceği şeyi küçük görmesin (ikram etsin)."[430]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ الْمَسْكَنَ الْوَاسِعَ، وَالْجَارَ الصَّالِحَ، وَالْمَرْكَبَ الْهَنِيءَ

"Evinin geniş, komşusunun salih, bineğinin uysal olması müslümanın saadetindendir."[431]

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: Bir adam, "Yâ Resûlallah, iyilik veya kötülük yaptığımı nasıl bileyim?" diye sorunca, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

إِذَا سَمِعْتَ جِيرَانَكَ يَقُولُونَ قَدْ أَحْسَنْتَ فَقَدْ أَحْسَنْتَ، وَإِذَا سَمِعْتَهُمْ يَقُولُونَ قَدْ أَسَأْتَ فَقَدْ أَسَأْتَ

"Komşularının sana, 'İyi yaptın' dediklerini işittiğin zaman bil ki sen iyi bir iş yaptın; 'Kötü yaptın' dediklerini işittiğinde de bil ki sen kötü bir iş yaptın."[432]

Câbir b. Abdullah [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

---

430 Buhârî, Hibe, 1 (nr. 2566); Müslim, Zekât, 29 (nr. 1030).

431 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/408; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, nr. 385; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 116; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 9558.

432 İbn Mâce, Zühd, 25 (nr. 4223); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/402.

مَنْ كَانَ لَهُ جَارٌ فِي حَائِطٍ أَوْ شَرِيكٌ فَلَا يَبِعْهُ حَتَّى يَعْرِضَهُ عَلَيْهِ

"Bir bahçede (ve arazide) komşusu veya ortağı olan kimse, ona arzetmeden orayı başkasına satmasın."[433]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], şuna hüküm verdi: Komşu komşusunun duvarına ağacını koyabilir; karşı taraf istese de istemese buna hakkı vardır."[434]

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدُكُمْ جَارَهُ أَنْ يَضَعَ خَشَبَةً فِي جِدَارِهِ

"Sizden biri, komşusunun ağacının ucunu duvarına koymasına mani olmasın."[435]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] derdi ki: "Ne oluyor ki sizi bundan çekinir görüyorum; vallahi ağacımın ucunu (değil duvarınıza, gerekirse) omuzlarınıza atarım."[436]

Bazı âlimler, gerektiğinde böyle yapmanın vâcip olduğu görüşündedirler.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَرَادَ اللهُ بِهِ خَيْرًا عَسَلَهُ

---

433 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 258; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 17714; ayrıca bk. İbn Mâce, Şüf'a, 1 (nr. 2492).

434 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 259.

435 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 261; ayrıca bk. Buhârî, Mezâlim, 20 (nr. 2463); Müslim, Müsâkât, 29 (nr. 1609).

436 Buhârî, Mezâlim, 20 (nr. 2463); Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 262.

"Allah Teâlâ kime hayır murat ederse, onu tatlandırır." Kendisine, "Bunun nasıl olduğu?" sorulunca, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

يُحَبِّبُهُ إِلَى جِيرَانِهِ

"Onu komşularına sevdirir"[437] buyurmuştur.

AKRABA ve HISIMLARIN HAKLARI

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

يَقُولُ اللهُ تَعَالَى أَنَا الرَّحْمَنُ وَهَذِهِ الرَّحِمُ، شَقَقْتُ لَهَا اِسْمًا مِنْ اِسْمِي، فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَتُّهُ

"Allah Teâlâ buyuyor ki: Ben Rahmân'ım; bu da rahimdir (akrabalık hukukudur). Rahme, ismimden isim verdim (Rahim de acıma ve şefkat gösterme manasındadır). Kim, akrabalık hukukunu gözetirse, ben de onu gözetirim; kim akrabasıyla ilgisini keserse ben de ondan rahmetimi keserim."[438]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ وَيُوَسَّعَ عَلَيْهِ فِي رِزْقِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

"Kim, ömrünün uzamasını ve rızkının bol olmasını isterse, akrabasını görüp gözetsin."[439]

---

437 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 263; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 30798.

438 Ebû Davud, Zekât, 45 (nr. 1694); Tirmizî, Birr, 9 (nr. 1907).

439 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/161; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6620.

Diğer bir rivayette şöyle buyrulmuştur:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُمَدَّ لَهُ فِي عُمْرِهِ وَيُوَسَّعَ لَهُ فِي رِزْقِهِ فَلْيَتَّقِ اللهَ وَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

"Ömrünün uzamasını ve rızkının genişlemesini isteyen kimse, Allah'tan korksun ve akrabasıyla ilgilensin."[440]

Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "İnsanların en hayırlısı kimdir?" diye sorulunca, Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

أَتْقَاهُمْ لِلّٰهِ وَأَوْصَلُهُمْ لِلرَّحِمِ وَآمَرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ

"Allah'tan en çok korkan, akraba hukukunu en fazla gözeten, insanlara en fazla iyiliği emreden ve onları kötü işlerden en fazla engelleyendir."[441]

Ebû Zer [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Dostum Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bana, benden yüz çevirseler de akrabamla ilgilenmemi, acı da olsa doğruyu söylememi tavsiye etti."[442]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

---

440 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/143; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/160; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/280.

441 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/432; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 24/257; Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 788; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 3417.

442 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/159; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 449.

إِنَّ الرَّحِمَ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ، وَلَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِئِ وَلَكِنِ الْوَاصِلُ الَّذِي إِذَا انْقَطَعَتْ رَحِمُهُ وَصَلَهَا

"Rahm (akrabalık hukuku) arşa bağlı halde bekler. Akraba hukukunu koruyan kimse, iyiliğe iyilikle karşılık veren (kendisine gelene giden, verene ikram eden) değildir; gerçekten akraba ile ilgilenen kimse, kendisiyle irtibatı kesen akrabasına gidip onunla ilgilenen kimsedir."[443]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ أَعْجَلَ الطَّاعَةِ ثَوَابًا صِلَةُ الرَّحِمِ حَتَّى إِنَّ أَهْلَ الْبَيْتِ لَيَكُونُونَ فُجَّارًا فَتَنْمُوا أَمْوَالُهُمْ وَيَكْثُرُ عَدَدُهُمْ إِذَا وَصَلُوا أَرْحَامَهُمْ

"Sevabı en acil verilen taat, akraba ile ilgilenmektir. Hatta bazı aile fertleri günahkârdır fakat akrabaları ile ilgilendikleri için (bunun mükâfatı olarak) malları ve evlatları artar."[444]

Zeyd b. Eslem [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Mekke'ye yola çıktığında, bir adam kendisine gelerek,

"Eğer beyaz kadınlar ve kibar develer elde etmek istiyorsan Müdlicoğulları'na saldır" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ اللهَ قَدْ مَنَعَنِي مِنْ بَنِي مُدْلِجٍ بِصِلَتِهِمُ الرَّحِمَ

---

443 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/163. İlk cümle hariç bk. Buhârî, Edeb, 15 (nr. 5991).

444 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 440; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 2/56.

"Akrabalarıyla ilgilenmeleri sebebiyle Allah Teâlâ beni Müdlicoğulları'na saldırmaktan menetti"[445] buyurdu.

Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: Müslüman olmadan önce, annem yanıma gelmişti. Ben de Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] giderek,

"Yâ Resûlallah, annem ziyaretime geldi, fakat müşriktir; onunla ilgileneyim mi?" diye sordum, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *"Evet, ilgilen"*[446] buyurdu. Diğer rivayette şöyle geçer:

"Ona bir şeyler vereyim mi?" diye sordum, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Evet, onunla ilgilenmeyi devam ettir"[447] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلصَّدَقَةُ عَلَى الْمَسَاكِينِ صَدَقَةٌ وَعَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ

"Fakirlere verilen sadakaya bir sadaka sevabı; akrabaya verilen sadakaya ise iki sadaka sevabı vardır (Biri sadaka, diğeri sıla-i rahim sevabıdır)."[448]

Allah Teâlâ,

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ

"Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız" (Âl-i İmrân 3/92) âyetini indirdiği zaman, Ebû Talha [radıyallahu anh], bu âyetle amel etmek

---

445 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 276; Kasım b. Sellâm, *Garîbü'l-Hadîs*, 3/30.

446 Buhârî, Cizye, 18 (nr. 3183); Müslim, Zekât, 14 (nr. 1003).

447 Beyhakî, es-*Sünenü'l-Kübrâ*, 4/191.

448 Tirmizî, Zekât, 26 (nr. 658); Nesâî, Zekât, 82 (nr. 2581); İbn Mâce, Zekât, 28 (nr. 1844); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/408.

için en sevdiği bir hurma bahçesini sadaka olarak vermek istedi ve Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Yâ Resûlallah, bu bahçem Allah yolunda, fakirler ve miskinler için sadakadır" dedi. Allah Resûlü de [sallallahu aleyhi vesellem],

وَجَبَ أَجْرُكَ فَاقْسِمْهُ فِي أَقَارِبِكَ

"Bu niyetinden dolayı Allah'ın sana ecir vermesi hak oldu; sen onu (fakir) akrabaların arasında paylaştır"[449] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ

"Sadakanın en faziletlisi, seni sevmeyen (içinde düşmanlık besleyen) akrabaya verdiğin sadakadır."[450]

Bu, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisiyle aynı manadadır:

أَفْضَلُ الْفَضَائِلِ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَتَصْفَحَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ

"En faziletli ahlâk; seninle ilişkiyi kesene gitmen, sana vermeyene vermen ve sana zulmedeni affetmendir."[451]

---

449 Buhârî, Zekât, 44 (nr. 1461); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/141; Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 285.

450 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/416; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 4/173.

451 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/158; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/188; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 19.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer [radıyallahu anh], valilerine yazdığı bir mektupta şöyle demiştir:

"Akrabalara emredin; birbirlerini aralıklı olarak ziyaret etsinler ve aynı mahallede yan yana oturmasınlar."[452]

Böyle söylemesinin sebebi şudur: Akrabalar yan yana olduklarında birbirlerine karşı koruyacakları hakları zayi ederler, bu da çok defa nefrete ve ilgiyi kesmeye sebep olur.

ANNE BABA ve ÇOCUK HAKLARI

Akrabalık ve hısımlık hakkının daha kuvvetli (ve ileride) olduğu açıktır. Akrabalığın en özeli ve en yakını doğumdur (bir anne babanın parçası olmaktır); bunun için ondaki hak daha kuvvetli ve önceliklidir. Konuyla ilgili Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَنْ يَجْزِىَ وَلَدٌ وَالِدَهُ حَتّٰى يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيَعْتِقَهُ

"Bir çocuk babasının hakkını asla ödeyemez; hatta onu köle olarak bulup satın alarak âzat etse bile."[453]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

452 İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-Ahbâr*, 3/88. Mektubu Ebû Musa el-Eş'arî'ye [radıyallahu anh] yazmıştır.

453 Müslim, Itk, 5 (nr. 1510). Bazı rivayetlerde, hadis, *"Ancak onu köle olarak bulup satın alarak âzat ederse o zaman hakkını ödemiş olur"* şeklindedir. Bazı âlimler bunu mecazî bir ifade kabul edip gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu söylemişlerdir. Yani çocuk, baba ve annesinin hakkını ne yapsa ödeyemez (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/284-285).

بِرُّ الْوَالِدَيْنِ أَفْضَلُ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ وَالصَّوْمِ وَالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللهِ

"Anne babaya iyi davranmak (onların hizmetinde bulunmak) namazdan, sadakadan, oruçtan, hacdan, umreden ve Allah yolunda cihaddan daha faziletlidir."[454]

مَنْ أَصْبَحَ مُرْضِيًا لِأَبَوَيْهِ أَصْبَحَ لَهُ بَابَانِ مَفْتُوحَانِ إِلَى الْجَنَّةِ وَمَنْ أَمْسَى فَمِثْلُ ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ وَاحِدًا فَوَاحِدًا، وَمَنْ أَصْبَحَ مُسْخِطًا لِأَبَوَيْهِ أَصْبَحَ لَهُ بَابَانِ مَفْتُوحَانِ إِلَى النَّارِ وَمَنْ أَمْسَى مِثْلُ ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ وَاحِدًا فَوَاحِدًا وَإِنْ ظَلَمَا وَإِنْ ظَلَمَا وَإِنْ ظَلَمَا

"Kim anne babasını razı ederek sabahlarsa, cennete onun için iki kapı açılır. Kim onları razı ederek akşamlarsa, aynı şekilde iki kapı açılır. Onlardan biri hayatta olur da onu razı ederse, cennete bir kapı açılır. Kim anne babasını kızdırarak sabahlarsa, onun için cehenneme iki kapı açılır. Kim onları kızdırarak akşamlarsa, aynı şekilde onun için iki kapı açılır. Biri hayatta olur da onu kızdırırsa,

---

454. Hafız Irâkî, hadisi bu lafızlarla bulamadığını söylemiştir. Ebû Ya'lâ ve Taberânî rivayetinde Enes'ten [radıyallahu anh] şu hadis nakledilmiştir: Bir adam Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek, "Ben cihada çıkmayı çok istiyorum fakat gücüm yok" dedi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *"Anne babandan hayatta olan var mı?"* diye sordu. Adam, "Annem hayatta" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *"Ona iyi davranarak Allah'a kavuş; bunu yaparsan hacca girmiş, umre yapmış ve cihada çıkmış olursun"* buyurdu (bk. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 2760; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 2936; *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 1/80; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/286).

onun için cehenneme bir kapı açılır. Ona zulmetseler de, ona zulmetseler de, ona zulmetseler de!"[455]

إِنَّ الْجَنَّةَ يُوجَدُ رِيحُهَا مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسِ مِئَةِ عَامٍ وَلَا يَجِدُ رِيحَهَا عَاقٌّ وَلَا قَاطِعُ رَحِمٍ

"Cennetin kokusu beş yüz senelik yoldan alınır; ancak anne babasına âsi olan ve akraba ile ilgiyi kesen kimse onun kokusunu alamaz."[456]

بِرَّ أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتَكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ فَأَدْنَاكَ

"Annene, babana, kız kardeşine, erkek kardeşine ve sırasıyla diğer akrabalarına iyilik et."[457]

Rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle buyurmuştur:

"Ey Musa, kim anne babasına iyilik eder de bana âsi gelirse, onu iyilerden yazarım; kim de bana itaat eder fakat anne babasına âsi gelirse onu kötülerden yazarım."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ اَلْإِشْرَاكُ بِاللهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ

"Günahların en büyüğü, Allah'a ortak koşmak ve anne babaya karşı gelmektir."[458]

---

455 Hennâd, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 993; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 7916. Benzer bir rivayet için bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 7.

456 Az farklı lafızlarla bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 6/310; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/149.

457 Nesâî, Zekât, 51 (nr. 2531); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/226.

458 Buhârî, İstitâbe, 1 (nr. 6919).

لَا يَدْخُلِ الْجَنَّةَ مُدْمِنُ خَمْرٍ وَلَا عَاقٌّ لِوَالِدَيْهِ وَلَا مَنَّانٌ

"İçkiye devam eden, anne babasına karşı gelen ve yaptığı iyiliği başa kakan kişi cennete giremez."[459]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا عَلَى أَحَدٍ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ أَنْ يَجْعَلَهَا لِوَالِدَيْهِ إِذَا كَانَا مُسْلِمَيْنِ فَيَكُونَ لِوَالِدَيْهِ أَجْرُهَا وَيَكُونَ لَهُ مِثْلُ أُجُورِهِمَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمَا شَيْءٌ

"Anne babası müslüman ise, hiç kimseye vermek istediği bir sadakayı onlar adına vermesinde bir sakınca yoktur. Bu durumda, verilen sadakanın sevabı anne babasına yazıldığı gibi, onların sevabından hiçbir şey eksiltilmeden onun bir misli de sadakayı verene yazılır."[460]

Mâlik b. Rebîa[461] [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile beraberdik. O sırada Selimeoğulları'ndan bir adam geldi ve, "Yâ Resûlallah, anne babamın vefatından sonra, kendileri adına yapabileceğim bir iyilik var mıdır?" diye sordu. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

---

459 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/81; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/176.

460 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 53/307.

461 Bedir Gazvesi'ne katılan sahabilerdendir. Medâinî, onun Bedir ashabından en son vefat eden olduğunu kaydeder. Bir rivayete göre hicrî 30 senesinde vefat etmiştir. Vefatının daha sonra olduğunu söyleyenler de mevcuttur (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/289).

نَعَمْ اَلصَّلَاةُ عَلَيْهِمَا وَالْاِسْتِغْفَارُ لَهُمَا وَإِنْفَاذُ عَهْدِهِمَا وَإِكْرَامُ صَدِيقِهِمَا وَصِلَةُ الرَّحِمِ الَّتِي لَا تُوصَلُ إِلَّا بِهِمَا

"Evet, vardır; onlar için dua etmen, Allah'tan aflarını dilemen, vasiyetlerini yerine getirmen, arkadaşlarına ikramda bulunman ve onlar sebebiyle ilgilenilecek yakın akrabaları görüp gözetmendir"[462] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنْ أَبَرِّ الْبِرِّ أَنْ يَصِلَ الرَّجُلُ أَهْلَ وُدِّ أَبِيهِ بَعْدَ أَنْ يُوَلِّيَ الْأَبُ

"İyiliklerin en güzeli, babanın vefatından sonra, onun dostlarıyla ilgilenmektir."[463]

بِرُّ الْوَالِدَةِ عَلَى الْوَالِدِ ضِعْفَانِ

"Anneye yapılan iyiliğe, babaya yapılan iyiliğin iki katı sevap verilir."[464]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün,

دَعْوَةُ الْوَالِدَةِ أَسْرَعُ إِجَابَةً

"Annenin çocuğuna yaptığı dua daha çabuk kabul edilir" buyurdu. Kendisine,

---

462 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 35; Ebû Davud, Edeb, 129 (nr. 5142); İbn Mâce, Edeb, 2 (nr. 3664).

463 Müslim, Birr, 4 (nr. 2552); Ebû Davud, Edeb, 129 (nr. 5143); Tirmizî, Birr, 5 (nr. 1903).

464 İyilikte annenin öncelikli olduğunu bildiren bir hadis için bk. Buhârî, Edeb, 1 (nr. 5971); Müslim, Birr, 1 (nr. 2548).

"Yâ Resûlallah, niçin böyle?" diye sorulduğu zaman Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

هِيَ أَرْحَمُ مِنَ الأَبِ وَدَعْوَةُ الرَّحِمِ لَا تَسْقُطُ

"Çünkü anne, babadan daha merhametlidir; merhametlilerin duası boşa gitmez"[465] buyurdu.

Bir kişi, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Yâ Resûlallah, en fazla kime iyilik yapayım?" diye sordu, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

بِرَّ وَالِدَيْكَ

"Anne babana yap" buyurdu. Adam,

"Annem ve babam yok" deyince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

بِرَّ وَلَدَكَ كَمَا أَنَّ لِوَالِدَيْكَ عَلَيْكَ حَقًّا كَذَلِكَ لِوَلَدِكَ عَلَيْكَ حَقٌّ

"Çocuğuna iyilik yap; şüphesiz anne babanın sende bir hakkı olduğu gibi, çocuğunun da sende hakkı vardır"[466] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

---

465 Hafız Irâkî, hadisi bu lafızlarla bulamadığını söylemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/290).

466 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, nr. 151. İmrân b. Abdullah'tan mürsel olarak rivayet edilmiştir. Ancak onda hadisin son kısmı yoktur. Bu kısmı Taberânî, İbn Ömer'den [radıyallahu anhümâ] rivayet emiştir. Dârekutnî, *el-İlel*'de (12/411) onun İbn Ömer'e ait bir söz olmasının daha sahih olduğunu belirtmiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/290).

رَحِمَ اللّٰهُ وَالِدًا أَعَانَ وَلَدَهُ عَلَى بِرِّهِ

"Allah, kendisine iyilikte çocuğuna yardımcı olan babaya rahmet etsin."[467] Yani o, kötü amel ve davranışlarıyla çocuğunu kendisine âsi olmaya sevketmez.

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

سَاوُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ فِي الْعَطِيَّةِ

"Hediyede, çocuklarınız arasında eşit davranın."[468]

Denilmiştir ki: "Çocuğun, ilk yedi yaşına kadar koklayacağın çiçeğindir; sonraki yedi senede (işlerine yardım eden) hizmetçindir; sonra ya düşmanın olur ya da ortağın."[469]

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

اَلْغُلَامُ يُعَقُّ عَنْهُ يَوْمَ السَّابِعِ وَيُسَمَّى وَيُمَاطُ عَنْهُ الْأَذَى، فَإِذَا بَلَغَ سِتَّ سِنِينَ أُدِّبَ، فَإِذَا بَلَغَ تِسْعَ سِنِينَ عُزِلَ فِرَاشُهُ، فَإِذَا بَلَغَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ سَنَةً ضُرِبَ عَلَى الصَّلَاةِ، فَإِذَا بَلَغَ سِتَّ عَشْرَةَ سَنَةً زَوَّجَهُ أَبُوهُ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ وَقَالَ قَدْ أَدَّبْتُكَ وَعَلَّمْتُكَ وَأَنْكَحْتُكَ أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ فِتْنَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَعَذَابِكَ فِي الْآخِرَةِ

---

467 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 25924; Hennâd, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 995. Şa'bî'den mürsel olarak. Merfû' hadis olarak bk. Sülemî, *Âdâbü's-Sohbe*, nr. 137.

468 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/280; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9/173. Az farklı lafızla bk. Buhârî, Hibe, 13 (nr. 2587).

469 İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-Ahbâr*, 3/94.

"Çocuk yedi günlük olunca, akîka (şükür) kurbanı kesilir, ismi verilir ve yıkanıp temizlenir. Altı yaşına ulaşınca edep öğretilir. Dokuz yaşına ulaşınca yatağı ayrılır. On üç yaşına ulaşınca namaz kılmazsa hafifçe dövülür. On altı yaşına gelince babası onu evlendirir. Sonra çocuğunun elinden tutar ve ona, 'Sana edep verdim, gereken bilgileri öğrettim ve seni evlendirdim; artık dünyada fitnenden ve ahirette azabından Allah'a sığınırım' der."[470]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir diğer hadisinde şöyle buyurmuştur;

مِنْ حَقِّ الْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُحْسِنَ أَدَبَهُ وَيُحْسِنَ اسْمَهُ

"Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de ona güzel edep öğretmesi ve güzel bir isim vermesidir."[471]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulur:

كُلُّ غُلَامٍ رَهِينٌ أَوْ رَهِينَةٌ بِعَقِيقَتِهِ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ السَّابِعِ وَيُحْلَقُ رَأْسُهُ

"Her çocuk akîkası kesilinceye kadar rehin haldedir (şeytanın etkisinden kurtulamaz). Yedinci gününde kurbanı kesilir[472] *ve başı tıraş edilir."*[473]

---

470 Hafız Irâkî, hadisi az farklı lafızlarla Ebü'ş-Şeyh'in *Kitâbü'd-Dahâyâ ve'l-Akîka* adlı eserinde naklettiğini söyler. Çocuğu namaza alıştırma yaşıyla ilgili hadisler için bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/291.

471 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/45; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 1984.

472 İmam Şâfiî ve Mâlik'e [rahmetullahi aleyhimâ] göre akîka kurbanı müekked bir sünnettir. Ebû Hanîfe'ye [rahmetullahi aleyh] göre baba serbesttir; gücü yeterse ve isterse keser. Bazıları vâcip olduğunu söylemişlerdir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/293).

473 Ebû Davud, Dahâyâ, 21 (nr. 2837); Tirmizî, Edâhî, 23 (nr. 1522); Nesâî, Akîka, 5 (nr. 4231); İbn Mâce, Zebâih, 1 (nr. 3165).

Katâde (b. Diâme es-Sedûsî el-Basrî) demiştir ki: "Akîka kurbanı kesildiğinde, ondan bir parça yün alınır, hayvanın şah damarlarına karşı tutulur, sonra çocuğun kafatası üzerine konur, ipin sarkması gibi başında tel tel yapılır; sonra başı yıkanır, daha sonra tıraş edilir."

Adamın biri İbnü'l-Mübârek'e [rahmetullahi aleyh] gelerek, çocuklarından birini şikâyet etti. İbnü'l-Mübârek adama, "Ona hiç beddua ettin mi?" diye sordu. Adam, "Ettim" deyince, İbnü'l-Mübârek, "Çocuğunu sen bozmuşsun" dedi.

Çocuğa sevgiyle yumuşak davranmak müstehaptır. Akra' b. Hâbis [radıyallahu anh], Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] torunu Hasan'ı öperken görünce, "Benim on çocuğum var, hiçbirini öpmedim!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ

"Merhamet etmeyene merhamet edilmez"[474] buyurdu.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün bana, "*Üsâme'nin yüzünü yıka*" buyurdu (Üsâme düşmüş ve yüzü kanamıştı). Ben de üzerime sıçramasından sakınarak yıkamaya başladım. Beni böyle gören Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] elime vurdu, onu aldı, yüzünü güzelce yıkadı, onu öptü ve sonra,

قَدْ أَحْسَنَ بِنَا إِذْ لَمْ يَكُنْ جَارِيَةً

474 Buhârî, Edeb, 18 (nr. 5997); Müslim, Fezâil, 15 (nr. 2318).

"Allah Teâlâ bize iyilikte bulundu, çünkü o bir kız değildir. (Kız olsaydı ailece daha fazla ilgilenmemiz gerekirdi)"[475] buyurdu.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] minberde iken torunu Hasan mescide girdi, koşarken ayağı sürçüp yere düştü. Onu gören Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] minberden indi, onu kucağına aldı ve,

"Şüphesiz mallarınız ve evladınız sizin için birer fitnedir (imtihan sebebidir)" (Tegâbün 64/15) âyetini okudu.[476]

Abdullah b. Şeddâd [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], insanlara namaz kıldırırken torunu Hasan yanına geldi, o secdede iken omuzuna bindi. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] insanlara secdeyi uzattı, öyle ki insanlar önemli bir iş oldu zannettiler. Namazı tamamladığında,

"Yâ Resûlallah, secdeyi çok uzattınız, önemli bir iş oldu zannettik" dediler. O zaman Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ ابْنِي قَدِ ارْتَحَلَنِي فَكَرِهْتُ أَنْ أُعْجِلَهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ

---

475 Biraz farklı lafızla bk. İbn Mâce, Nikâh, 49 (nr. 1976); İbn Râhûye, *el-Müsned*, nr. 1775.

476 Ebû Davud, Salât, 232 (nr. 1109); Tirmizî, Menâkıb, 31 (nr. 3774); Nesâî, Cum'a, 30 (nr. 1412); İbn Mâce, Libâs, 20 (nr. 3600). Bu rivayetlere göre, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin [radıyallahu anhümâ] birlikte mescide girdiler, birer kırmızı gömlek içinde düşe kalka yürümeye başladılar. Onları böyle gören Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] dayanamayıp minberden indi ve onları kucağına alıp minbere çıktı, hutbeye devam etti.

"Oğlum (torunum) boynuma bindi (benimle oynamak istedi), o işini bitirip inmeden aceleyle onu indirmeyi hoş bulmadım"[477] buyurdu.

Bu hadisten elde edilen hükümler şunlardır:

Secde Allah Teâlâ'ya yakınlık halidir. Kulun Allah Teâlâ'ya en yakın olduğu an secde halidir. Bunun için Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] secdede uzun süre kalmıştır.

Hadiste ayrıca çocuğa yumuşak davranmak, iyilik ve ümmetini eğitmek gibi hususlar mevcuttur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

رِيحُ الْوَلَدِ مِنْ رِيحِ الْجَنَّةِ

"Çocuğun kokusu, cennetin kokusundandır."[478]

Yezîd b. Muâviye demiştir ki: Babam (Muâviye) Ahnef b. Kays'a bir adam göndererek yanına çağırdı. Ahnef gelince, ona (künyesiyle hitap ederek),

"Ey Ebû Bahr, çocuklar hakkında ne diyorsun?" diye sordu. Ahnef şunları söyledi:

"Ey müminlerin emîri, onlar bizim kalbimizin meyvesi, sırtımızın dayanağıdır. Biz onlar için zelil olmuş (hizmetlerine âmâde) bir yer ve onları gölgelendiren bir gök durumundayız. Onlar için her zorluğa katlanırız. Senden bir şey isterlerse, kendilerine istediklerini ver; kızarlarsa onla-

---

477 Nesâî, Tatbîk, 82 (nr. 1140); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/494.

478 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 6/401; *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr. 824.

rı bir şekilde razı et ki sana sevgilerini versinler, seni bütün güçleriyle sevsinler. Onlara sıkıntı ve ağırlık verme, yoksa hayatından usanırlar, ölümünü isterler, yakınlığından hoşlanmazlar." Bunları dinleyen Hz. Muâviye [radıyallahu anh],

"Ey Ahnef, Allah'a yemin olsun ki yanıma girdiğinde oğlum Yezîd'e karşı kızgınlık ve kinle doluydum (bu sözlerinle beni teskin ettin)" dedi. Ahnef yanından çıkınca Yezîd'den razı oldu, ona 200.000 dirhem ile 200 elbise gönderdi. Yezîd de bunların yarısını Ahnef'e göndererek paylaştılar.[479]

Bu hadis ve haberler, anne baba hakkının daha kuvvetli ve önde olduğunu gösteriyor. Onların haklarının nasıl korunacağı, kardeşlik hakları hakkında söylediklerimizden bilinir. Şüphesiz bu bağ, kardeşlikten daha kuvvetlidir. Hatta burada fazla olarak iki hüküm vardır:

Birincisi, âlimlerin çoğunluğu, açık haram olan işlerde anne babaya itaat edilmeyeceği fakat şüpheli şeylerde anne babaya itaatin vâcip olduğu görüşündedir. Hatta onlardan ayrı yemen anne babanı üzecekse, onlarla birlikte yemek yemen vâciptir. Çünkü şüpheyi terketmek veradandır, fakat anne babayı razı etmek vâciptir.

İkincisi şudur: Mubah ve nâfile olan işler için anne babanın iznini almadan sefere çıkamazsın. Hac için de izinleri gereklidir. Her ne kadar ilk hac farz ise de, hemen (farz olduğu sene) yapılması nâfiledir, daha sonraki seneye tehir edilebilir.[480] İlim için yola çıkmak da nâfiledir.

479 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, nr. 152. Benzer bir rivayet için bk. Dîneverî, *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*, s. 191.

480 Bu konuda farklı görüşler vardır; *Hac Kitabı*'na bakılabilir.

Ancak kişi namaz, oruç gibi farz olan ilimleri öğrenmek istiyor fakat beldesinde bunları öğretecek kimse yoksa o zaman bunları öğreneceği yere yolculuk yapabilir; bu durumda anne babanın rızasına bağlı kalmaz.

Ebû Said el-Hudrî [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Yemen'den gelen bir adama,

"Yemen'de anne baban var mıdır?" diye sordu. Adam,

"Evet, vardır" dedi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Onlardan izin aldın mı?" diye sordu. Adam,

"Hayır, almadım" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

فَارْجِعْ إِلَى أَبَوَيْكَ فَاسْتَأْذِنْهُمَا، فَإِنْ فَعَلَا فَجَاهِدْ وَإِلَّا فَبِرَّهُمَا مَا اسْتَطَعْتَ، فَإِنَّ ذَلِكَ خَيْرُ مَا تَلْقَى اللهَ بِهِ بَعْدَ التَّوْحِيدِ

"Anne babanın yanına dön, onlardan izin iste; izin verirlerse cihad et, yoksa gücün yettiği kadar onlara iyilik ve hizmette bulun. Şüphesiz bu, tevhidden sonra, senin kendisiyle Allah'a kavuşacağın amellerin en hayırlısıdır"[481] buyurdu.

Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem] bir başka adam gelerek kendisiyle gazâya çıkma konusunda istişare etti. Allah Resûlü,

أَلَكَ وَالِدَةٌ

"Annen var mı?" diye sordu. Adam,

---

481 Ebû Davud, Cihâd, 33 (nr. 2530).

"Var" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

فَالْزَمْهَا فَإِنَّ الْجَنَّةَ عِنْدَ رِجْلَيْهَا

"Ondan ayrılma (hizmetinde bulun); şüphesiz cennet onun ayakları altındadır"[482] buyurdu.

Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem] bir başka adam gelerek, hicret etmek için biat etmek istedi ve,

"Size anne babamı ağlatarak (izinleri olmadan) geldim" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

اِرْجِعْ إِلَيْهِمَا فَأَضْحِكْهُمَا كَمَا أَبْكَيْتَهُمَا

"Onlara geri dön; kendilerini ağlattığın gibi güldür"[483] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

حَقُّ كَبِيرِ الْإِخْوَةِ عَلَى صَغِيرِهِمْ كَحَقِّ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ

"*Büyük kardeşlerin küçük kardeşler üzerindeki hakkı, babanın çocuğu üzerindeki hakkı gibidir.*"[484]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

---

482 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/429; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/114.

483 Ebû Davud, Cihâd, 33 (nr. 2528); Nesâî, Bîat, 10 (nr. 4174); İbn Mâce, Cihâd, 12 (nr. 2782).

484 Ebû Davud, *Merâsîl*, nr. 483; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7929. Said b. Âs'tan [radıyallahu anh] mürsel olarak. Merfû hadis olarak bk. Ebû Nuaym, *Târîhu İsbahân*, 1/158.

إِذَا اسْتَصْعَبَتْ عَلَى أَحَدِكُمْ دَابَّتُهُ أَوْ سَاءَ خُلُقُ زَوْجَتِهِ أَوْ أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ فَلْيُؤَذِّنْ فِي أُذُنِهِ

"Sizden birinin bineği serkeşlik ettiğinde veya hanımının yahut aile fertlerinden birinin huyu kötüleştiğinde kulağına ezan okusun."[485]

KÖLE ve HİZMETÇİ HAKLARI

Nikâhla oluşan haklar, *Evliliğin Hüküm ve Hikmetleri* kitabında anlatıldı. Kölelik ve câriyelik yoluyla sahip olunan kimselere karşı da korunması gereken birtakım haklar vardır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], son olarak yaptığı vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

اِتَّقُوا اللهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، أَطْعِمُوهُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ، وَاكْسُوهُمْ مِمَّا تَلْبَسُونَ، وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مِنَ الْعَمَلِ مَا لَا يُطِيقُونَ، فَمَا أَحْبَبْتُمْ فَأَمْسِكُوا، وَمَا كَرِهْتُمْ فَبِيعُوا، وَلَا تُعَذِّبُوا خَلْقَ اللهِ فَإِنَّ اللهَ مَلَّكَكُمْ إِيَّاهُمْ وَلَوْ شَاءَ لَمَلَّكَهُمْ إِيَّاكُمْ

"Sahip olduğunuz köleler hakkında Allah'tan korkun; onlara yediklerinizden yedirin, giydiklerinizden giydirin, onları güç yetiremeyecekleri işleri yapmaya zorlamayın. Onları sevdiğinizde yanınızda tutun, hoşlanmadığınızda satın. Allah'ın mahlukatına işkence yapmayın. Allah on-

485 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*'te Hüseyin b. Ali'den [radıyallahu anhümâ] rivayet etmiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/301).

ları size mülk (köle) yapmıştır; dileseydi sizi onlara köle yapardı."[486]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

لِلْمَمْلُوكِ طَعَامُهُ وَكِسْوَتُهُ بِالْمَعْرُوفِ، وَلَا يُكَلَّفُ مِنَ الْعَمَلِ مَا لَا يُطِيقُ

"Kölenin örfe uygun şekilde yedirilip giydirilmesi hakkıdır. O, gücünün yetmediği işi yapmaya zorlanmaz."[487]

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ خِبٌّ وَلَا مُتَكَبِّرٌ وَلَا خَائِنٌ وَلَا سَيِّئُ الْمَلَكَةِ

"Hilekâr, kibirli, hain ve kölesine karşı kötü huylu olan kimse cennete giremez."[488]

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: Bir adam Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Yâ Resûlallah, hizmetçimin kusurlarından kaçını affedeyim?" diye sordu, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] önce sükût buyurdu, sonra,

أُعْفُ عَنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً

"Onu her gün yetmiş kere affet"[489] buyurdu.

---

486 Hafız Irâkî demiştir ki: Bu rivayet, birkaç hadisin bir araya gelmiş halidir. Hadisin ilk kısmı için bk. Ebû Davud, Edeb, 133 (nr. 5161). Diğer kısımları için bk. Buhârî, İmân, 22 (nr. 30); Müslim, Eymân, 10 (nr. 1661).

487 Müslim, Eymân, 10 (nr. 1662); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/247.

488 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/4. Kısa bir rivayet için bk. Tirmizî, Birr, 41 (nr. 1963); İbn Mâce, Edeb, 10 (nr. 3691).

489 Ebû Davud, Edeb, 133 (nr. 5164); Tirmizî, Birr, 31 (nr. 1949).

Hz. Ömer [radıyallahu anh] her cumartesi günü Medine'nin üst kısmındaki bağ ve bahçelere gider, işinde zorlanan bir köle gördüğünde ona yardımcı olurdu.[490]

Rivayet edildiğine göre, Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] bineği üzerinde giden bir adam gördü, kölesi de arkasında yürüyordu. Ebû Hüreyre, adama,

"Ey Allah'ın kulu, köleni de arkana bindir; o, senin kardeşindir. Hem onun canı da seninki gibi candır" dedi. Bunun üzerine adam, kölesini hayvana bindirdi. Sonra Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] şöyle dedi:

"Bir kulun arkasında yüründüğü (o da bununla kibirlenip gururlandığı) sürece onun Allah'tan uzaklığı artar."[491]

Câriyenin biri Ebü'd-Derdâ'ya [radıyallahu anh], "Seni şu zamandan beridir zehirleyip durdum fakat sana bir zarar vermedi" dedi. Ebü'd-Derdâ, "Bunu niçin yaptın?" diye sordu, câriye, "Senden kurtulup rahatlamak istedim" dedi. Bunun üzerine Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh], "Git, seni Allah rızası için âzat ettim; hürsün" dedi.

Zührî [radıyallahu anh] demiştir ki: "Ne zaman köleme, 'Allah seni kahretsin' dersem, (bu bedduama karşılık) o köle hürdür."[492]

---

490 Mâlik, *el-Muvatta*, 2/980.

491 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/221. Ebü'd-Derdâ'nın [radıyallahu anh] sözü olarak.

492 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 9/447. Söz, Şa'bî'den.

Ahnef b. Kays'a [rahmetullahi aleyh], "Hilmi (yumuşak muameleyi) kimden öğrendin?" diye sorulduğunda, Ahnef, "Kays b. Âsım'dan[493] öğrendim" dedi. Kendisine,

"Onun yumuşak muamelesinden sana ne ulaştı?" diye sorulunca, şöyle dedi:

"Kays, evinde otururken hizmetçisi olan kadın ona ızgara üzerinde kızarmış et getirdi. O sırada kızgın ızgara elinden küçük çocuğunun üzerine düştü, onu ciddi şekilde yaraladı ve çocuk öldü. Bunun üzenine câriye dehşete düştü, korktu. Onu böyle gören Kays,

"Bu câriyenin korkusunu ancak onu âzat etmek giderir" dedi, sonra câriyeye,

"Sen (Allah rızası için) hürsün, bir sorumluluğun yok, git" dedi.

Kûfe zâhidlerinden Avn b. Abdullah [rahmetullahi aleyh], kölesi kendisine isyan edince, şöyle derdi: "Efendine ne kadar benziyorsun. Senin efendin (kendisini kastediyor) Mevlâ'sına isyan ediyor, sen de efendine isyan ediyorsun!"

Bir gün kölesi Avn b. Abdullah'ı kızdırdı; bunun üzerine ona, "Sen benim seni dövmemi istiyorsun (fakat seni dövmeyeceğim), git, (seni Allah rızası için azat ettim) hürsün"[494] dedi.

493 Kays b. Âsım b. Sinan [radıyallahu anh], hilmi ile meşhur sahabidir. Basra'ya yerleşmiştir. Meşhur hadis âlimleri kendisinden hadis rivayet etmiştir. (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/304).

494 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 50/17; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-Ukalâ*, s. 139.

Meymûn b. Mihrân'ın [rahmetullahi aleyh] bir misafiri gelmişti. Câriyesine akşam yemeğini acele getirmesini istedi. O da elinde dolu yemek kabıyla acele geldi, o sırada ayağı sürçtü, yemek efendisi Meymûn'un başına döküldü. Câriyeye,

"Ey câriye, beni yaktın!" dedi. Câriye de,

"Ey insanlara hayır öğreten ve edep veren efendim; Allah Teâlâ'nın ne buyurduğuna bak" dedi. Meymûn,

"Allah Teâlâ ne buyurdu?" deyince, câriye,

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ

"(O müttakiler) öfkelerini yutarlar" (Âl-i İmrân 3/134) buyuruyor, dedi. Meymûn,

"Ben de öfkemi tuttum" dedi. Câriye,

"Allah Teâlâ âyetin devamında,

وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ

'Onlar insanları affederler' buyuruyor" dedi. Meymûn,

"Ben de seni affettim" dedi. Câriye,

"Dahası var, Allah Teâlâ âyetin devamında,

وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَۚ ﴿١٣٤﴾

'Allah iyilik sahiplerini sever' buyuruyor" dedi. Meymûn da,

"Seni Allah rızası için âzat ettim, hürsün"[495] dedi.

495 Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 7964. Benzer bir olay Ali b. Hüseyin'den [radıyallahu anhümâ] nakledilmiştir.

İbnü'l-Münkedir [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ashabından biri kölesini dövdü. Köle,

"Allah için, Allah rızası için affet" demeye başladı. Fakat efendisi affetmedi ve dövmeye devam etti. Kölenin bağırtısını Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] işitti ve onun yanına geldi. Adam, Resûlullah'ı görünce dövmeyi bıraktı. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

سَأَلَكَ بِوَجْهِ اللّٰهِ فَلَمْ تَعْفِهِ، فَلَمَّا رَأَيْتَنِي أَمْسَكْتَ يَدَكَ

"Senden Allah rızası için affetmeni istedi fakat sen affetmedin; beni görünce elini çektin!" deyince, adam,

"Yâ Resûlallah, o, Allah için hürdür" dedi, bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

لَوْ لَمْ تَفْعَلْ لَسَفَعَتْ وَجْهَكَ النَّارُ

"Eğer bunu yapmasaydın, (zulmüne ceza olarak) ateş yüzünü yakıp kavururdu"[496] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

اَلْعَبْدُ إِذَا نَصَحَ لِسَيِّدِهِ وَأَحْسَنَ عِبَادَةَ اللّٰهِ فَلَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ

"Bir köle, efendisine hizmette samimi olup Allah'a güzel ibadet yaptığında kendisine iki sevap verilir."[497]

---

496 Hafız Irâkî, hadisi İbnü'l-Mübârek'in *Kitâbü'z-Zühd*'de mürsel olarak rivayet ettiğini belirtir. Benzer bir hadis için bk. Müslim, Eymân, 8 (nr. 1659).

497 Buhârî, Itk, 16 (nr. 2546); Müslim, Eymân, 11 (nr. 1664); Ebû Davud, Edeb, 134 (nr. 5169).

Ebû Râfi', (Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] tarafından) âzat edilince ağladı ve, "Benim için iki sevap vardı; biri gitti"[498] dedi.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

عُرِضَ عَلَيَّ أَوَّلُ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ، وَأَوَّلُ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ النَّارَ، فَأَمَّا أَوَّلُ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: فَالشَّهِيدُ، وَعَبْدٌ مَمْلُوكٌ أَحْسَنَ عِبَادَةَ رَبِّهِ وَنَصَحَ لِسَيِّدِهِ، وَعَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ ذُو عِيَالٍ، وَأَوَّلُ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ النَّارَ: أَمِيرٌ مُسَلَّطٌ، وَذُو ثَرْوَةٍ لَا يُعْطِي حَقَّ اللهِ، وَفَقِيرٌ فَخُورٌ

"Bana cennete girecek ilk üç kişi ve cehenneme girecek ilk üç kişi arzedildi (gösterildi). Cennete ilk girecek olanlar: **1.** *Şehid,* **2.** *Efendisine samimi hizmet ettiği gibi Rabb'ine güzel ibadet yapan köle,* **3.** *Kalabalık aileye sahip iffetli fakirdir. Cehenneme ilk girecek olanlar ise:* **1.** *Zalim idareci,* **2.** *Allah'ın hakkını (zekâtını) vermeyen zengin,* **3.** *Böbürlenen kibirli fakirdir."*[499]

Ebû Mesud el-Ensârî [radıyallahu anh] demiştir ki: Kölelerimden birini döverken arkamdan iki defa, "*Şunu iyi bil ey Ebû Mesud!*" diyen bir ses işittim, dönüp baktığımda seslenenin Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] olduğunu gördüm ve hemen elimdeki kamçıyı bıraktım. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bana,

---

498 Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât*, 2/489. Ebû Râfi', Allah Resûlü'nün amcası Abbas'ın müslüman olduğunu müjdeleyince Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onu âzat etmiştir.

499 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/425; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/469; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/387; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8610. Son kısmı hariç bk. Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd, 13 (nr. 1642).

وَاللهِ اَللهُ أَقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَى هَذَا

"Vallahi, senin bu köleye vereceğin cezadan daha fazlasını Allah sana vermeye kadirdir"[500] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِذَا ابْتَاعَ أَحَدُكُمْ الْخَادِمَ فَلْيَكُنْ أَوَّلَ شَيْءٍ يَطْعَمُهُ الْحُلْوَ فَإِنَّهُ أَطْيَبُ لِنَفْسِهِ

"Sizden biri köle satın aldığında (veya hizmetçi edindiğinde), ona ilk yedirdiği şey tatlı olsun; bu onun gönlünü çok hoş eder."[501]

Hadisi Muâz b. Cebel [radıyallahu anh] rivayet etmiştir.

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu.

إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ فَلْيُجْلِسْهُ وَلْيَأْكُلْ مَعَهُ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيُنَاوِلْهُ

"Sizden birine hizmetçisi yemeğini getirince onu da sofraya oturtsun ve onunla birlikte yesin. Şayet bunu yapmazsa getirilen yemekten bir miktar da ona versin."[502]

500 Müslim, Eymân, 8 (nr. 1659); Ebû Davud, Edeb, 133 (nr. 5159); Tirmizî, Birr, 30 (nr. 1948).

501 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 512; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 25054.

502 Buhârî, Itk, 18 (nr. 2557); İbn Mâce, Et'ime, 19 (nr. 3289); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/473.

Diğer bir rivayette şöyle buyrulmuştur:

إِذَا كَفَى أَحَدَكُمْ مَمْلُوكُهُ صُنْعَةَ طَعَامِهِ فَكَفَاهُ حَرَّهُ وَمُؤْنَتَهُ وَقَرَّبَهُ إِلَيْهِ فَلْيُجْلِسْهُ وَلْيَأْكُلْ مَعَهُ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيُنَاوِلْهُ أَوْ لِيَأْخُذْ أَكْلَةً فَلْيُرَوِّغْهَا وَأَشَارَ بِيَدِهِ وَلْيَضَعْهَا فِي يَدِهِ وَلْيَقُلْ كُلْ هَذِهِ

"Sizden birine kölesi (hizmetçisi) özenerek hazırladığı yemeğini getirince, onu hazırlayıp pişirirken çektiği zahmetlere karşılık onu da sofraya yaklaştırıp yanına oturtsun, onunla birlikte yesin. Bunu yapmazsa, yemekten bir miktar alıp bir şekilde ona versin. -Elini işaret ederek- Onu eline koysun ve, 'Bunu ye' desin."[503]

Adamın biri Selmân-ı Fârisî'nin [radıyallahu anh] yanına girdi. O sırada Hz. Selmân hamur yoğuruyordu. Adam şaşırarak,

"Ey Ebû Abdullah, bu ne?" diye sordu. O da, "Hizmetçiyi bir iş için gönderdik, ona iki işi birden yaptırmayı hoş bulmadık (bunu da ben yapıyorum)"[504] dedi.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ جَارِيَةٌ فَصَانَهَا وَأَحْسَنَ إِلَيْهَا ثُمَّ أَعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَذَلِكَ لَهُ أَجْرَانِ

"Kimin yanında bir câriye olur, onu koruyup gözetir, kendisine iyilik yapar (güzel terbiye verir), sonra âzat edip onunla evlenirse iki ecir alır."[505]

---

503 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 54/409; Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 4/293; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 25070.

504 Herâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 513; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/200.

505 bk. Buhârî, İlim, 30 (nr. 97); Müslim, İmân, 70 (154.)

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

"Hepiniz çobansınız; hepiniz görüp gözetmekle yükümlü olduğunuz kimselerden sorumlusunuz."[506]

Köle ve hizmetçilerin hakkı özetle şunlardır: Onu yemeğine ve giysisine ortak etmek, gücü yetmeyeceği işin altına sokmamak, ona kibirli ve aşağılayıcı bir gözle bakmamak, hatasını affetmek. Bir hata ve isyanından dolayı ona kızdığında, kendisinin Allah Teâlâ'ya karşı isyanını ve O'nun taatindeki kusurunu, Allah Teâlâ'nın kudretinin onun kudretinin çok üstünde olduğunu düşünmelidir.

Fedâle b. Ubeyd'in [radıyallahu anh] rivayetine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

ثَلاَثَةٌ لَا يُسْئَلُ عَنْهُمْ: رَجُلٌ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ، وَرَجُلٌ عَصَى إِمَامَهُ فَمَاتَ عَاصِيًا فَلَا يُسْأَلُ عَنْهُمَا، وَامْرَأَةٌ غَابَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَقَدْ كَفَاهَا مُؤْنَةَ الدُّنْيَا فَتَبَرَّجَتْ بَعْدَهُ فَلَا يُسْأَلُ عَنْهَا

"Üç kimse var ki, onların halinden sorulmaz (onlar helâk olmuşlardır). Birincisi, müslüman cemaatinden ayrılan kimsedir. İkincisi, imamına (başındaki idareci ve halifeye) isyan eden ve âsi olarak ölen adamdır. Bu ikisinin halinden sorulmaz. Üçüncüsü ise, kocası (ölümle) kendisinden ayrılan, dünyalık geçimi yerinde iken, on-

506 Buhârî, Cum'a, 11 (nr. 893); Müslim, İmâre, 5 (nr. 1829).

dan sonra süslenerek açılıp saçılan bir kadındır. Onun halinden de sorulmaz."[507]

Yine Fedâle'den [radıyallahu anh] gelen diğer bir rivayette şöyle buyrulmuştur:

وَثَلَاثَةٌ لَا يُسْأَلُ عَنْهُمْ: رَجُلٌ يُنَازِعُ اللهَ رِدَاءَهُ وَرِدَاؤُهُ الْكِبْرِيَاءُ وَإِزَارَهُ الْعِزُّ، وَرَجُلٌ فِي شَكٍّ مِنَ اللهِ، وَالْقُنُوطُ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ

"Üç kimse var ki, onların halinden sorulmaz: Biri, Allah Teâlâ ile ululuk yarışına giren kibirli adam, diğeri Allah'tan şüphe içinde olan adam, bir diğeri ise Allah'ın rahmetinden ümit kesen kimsedir."[508]

Kardeşlik Hukuku kitabı burada bitti.

Allah Teâlâ'ya sonsuz hamdolsun.

Allah'ın en hayırlı kulu Efendimiz Muhammed'e, onun şerefli âline ve ashabına çokça salât ve selâm olsun.

Bunu, *Uzletin Edepleri* kitabı takip edecektir.

---

507 Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/206.

508 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 18/306; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 4559.